

Slovensko-nemška slovnica

z berilom

za obrtne šole.

Sestavil

Anton Funtek.

Cena vezani knjigi 35 kr.

Na Dunaji.

V e. kr. zalogi šolskih knjig.

1891.

Slovnica.

O glasnikih.

Slovenski jezik šteje 25 glasnikov; vse skupaj imenujemo abecedo. Nemška znamenja (črke) za té glasove so:

a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r,
a b c d e f g h h i j k k l m n o p kv r
ſ, ſ̄, ẛ, ſ̈, ſ̉, t, u, v, w, x, y, z.
s s s s s t u v v - - z.

Vélike črke so:

A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R,
A B C D E F G H H I J K L M N O P Kv R
S, T, U, V, W, X, Y, Z.
S T U V V - - Z.

Véliko začetno črko pišemo v slovenščini v začetku govora, za piko, vprašajem, klicajem in dvopičjem; poleg tega se tudi svojska imena in beseda «Bog» pišejo z véliko črko.

V nemščini pišemo prav takó véliko črko v začetku govora, za piko, vprašajem, klicajem in dvopičjem; poleg tega se vsi samostalniki pišejo z véliko črko.

Posamične nemške črke se izgovarjajo takó:

Črka **c** se izgovarja pred **a**, **o** in **u** kakor slovenski **k**; n. pr. Capital glavnica, Conto račun, Jahreskurs letni tečaj; pred **e** in **i** pa se glasi kakor slovenski **c**; n. pr. Centrum središče, circa okolo.

Časih se druží **c** s črko **h** ali **f**. Iz početka besed se **ch** izgovarja kakor **k**, sredi besed pa kakor **h**; **cf** se vselej izgovarja kakor **k**; n. pr. Chor kor, Loch luknja, Cde ogel.

h se izgovarja kakor **h**, samó mečje; n. pr. *Hobel* oblič, *Hammer* kládivo;

q je vselej spojen z **u** (*qu*) in se izgovarja kakor **kv**; n. pr. *quer* povprek;

f in **ß** (koncem besede) se izgovarjata kakor **z**; n. pr. *fagen* réči, *Sand* pesek; *

ß in **ff** se izgovarjata kakor **s**; n. pr. *groß* velik, *messen* meriti;

v se izgovarja blizu takó kakor **f**; n. pr. *Vater* oče;

w se izgovarja kakor **v**; n. pr. *Winkel* kot;

x se izgovarja kakor **ks**; n. pr. *Luxus* razkošje;

y se izgovarja kakor **i**; n. pr. *Gymnasium* gimnazij;

z se izgovarja kakor **c**; n. pr. *Zange* klešče, *Holz* les.

Za slovenski **š** in **č** rabi nemščina znamenji *sch* in *tsh*; n. pr. *schlagen* tolči, *zweitshern* čivkati; **ž** pa nima.

Samoglasniki **a**, **e**, **i**, **o**, **u** se izgovarjajo dolgo ali kratko. Če se izgovarjajo dolgo, pišemo pri **a**, **e** in **o** časih dvojen **aa**, **ee**, **oo**; n. pr. *Saal* dvorana, *See* jezero, *Moos* mah; časih pa za njimi postavljamo brezglasen **h**; n. pr. *Ahle* šilo, *Gehrung* zajéra, *Bohrer* sveder, *Uhr* ura. — Če se **i** izgovarja dolgo, stavljamo ponajveč za njim brezglasen **e**; n. pr. *nieder* doli.

Kadar se samoglasnik izgovarja kratko, stoji za njim podvojen soglasnik; podvajajo se pa samó **b**, **d**, **f**, **g**, **k**, **l**, **m**, **n**, **p**, **r**, **t**, **z**. Vender pišemo! namesto dvojnega **ff** in **zz** vedno **f** in **z**; n. pr. *die Platte* plôča, *das Gestell* stojálo, *das Zimmer* soba, *die Wolle* volna, *die Mutter* mati, *der Platz* mesto, *die Haide* motika.

Samoglasniki **a**, **o** in **u** se časih preglašajo v **ä**, **ö** in **ü**; **ä** izgovarjamo do malega kakor **ae**, **ö** kakor **oe**, **ü** pa kakor **ui**; n. pr. *Säge* žaga, *schön* lep, *füllen* polniti.

Dvoglasniki so: **ei**, **eu**, **ai**, **au**, **äu**.

Vzgleđi dolge izreke:

A. aa: *Der Aal* jegulja, *der Aar* orel, *das Aas* mrhovina, *das Haar* lasjé, *das Paar* dvojica, *die Saat* setev, *der Staat* država;

* *ß* in *ff* se v začetku besede pri nas navadno izgovarjata kakor *schp* in *scht*; n. pr. *die Spitze* ost, *der Stoß* palica.

ee: die Beere jagoda, das Beet gredica, das Heer vojska, der Klee detelja, leer prazen, der Schnee sneg, die Seele duša;
oo: das Boot čoln, das Moor barjè;

B. die Ahle silo, die Bahn tir, die Ehre čast, der Fehler napaka, das Gewehr puška, der Hahn petelin, das Jahr leto, die Kohle oglje, der Lehm ilovica, der Lohn plača, das Mehl moka, die Mühle málín, das Ohr uhó, der Pfahl kol, der Rahmen okvir, der Stuhl stol, die Uhr ura, die Zahl število.

C. ie: die Diele deska, der Giebel slemo, der Kiesel kremen, der Riegel zapah, der Schiefer skriljevec, die Schiene plésmo (šina), der Schmied kovač, das Sieb sito, der Stiel držálo, die Wieje travnik, das Ziel namèn.

Vzgleđi kratke izreke:

die Ebbe oséka; der Widder oven; der Griff ročnik, der Koffer kovčeg, der Löffel žlica, das Schaff škač, der Scheffel mérník, das Schiff ladja, die Ziffer številka; die Egge brana, der Roggen rž; die Brücke most, die Glocke zvon, der Rock suknja, der Sack vreča, der Schmuck lišp; das Fell kožuh, der Geselle pomočnik, die Kelle (zidarska) žlica, der Keller klet, der Müller málínar, der Stall hlev, der Zoll carina; der Kamm glavnik, die Kammer stanica, der Schwamm goba, der Stamm deblo, die Stimme glas; der Brunnen vodnjak, der Mann mož, die Tanne jelka; die Kappe kapa, die Klappe zaklópnicá, die Pappe lepénka, die Suppe juha; der Herr gospod, der Karren kóla; die Esse vigenj, das Faß sod, die Gasse ulice, die Presse tiskálnica; das Brett deska, das Blatt list, der Bottich kád, die Kette veriga, der Sattel sedlo; das Dutzend ducat, der Kloß klada, das Netz mreža, der Schatz zaklad.

Preglasniki:

ä: die Ähre klas, die Äden niti, die Gräber grobovi, die Räder kolesa, die Säge žaga;

ö: der Förster gozdar, die Hörner rogovi, der Körper život, der Mörtel malta, die Röhre cev;

ü: der Flügel perut, die Münze novac, die Thür vrata, der Zügel uzda.

Dvoglasniki:

ei: daš Beil sekira, daš Blei svinec, die Eise hitrost, daš Eifen železo, die Feile pila, der Keil klin, der Leib teló, die Reife potovanje, daš Seil vrv, der Stein kamen, die Seide svila;

eu: die Keule kij, die Leute ljudjé, der Leuchter svetilnik, daš Werkzeug orodje;

ai: der Laib hleb, Laibach Ljubljana, die Saite struna, die Waife sirota;

au: daš Auge okó, die Haue róvnica, der Rauch dim, die Schraube viják, der Staub prah;

äu: die Bäuerin kmetica, daš Fräulein gospodičina, daš Geläute zvonjenje, die Säule steber.

I. Samostalnik (Das Hauptwort).

Samostalnik pomeni osebe in stvari, ali njih svojstva in dejanja; n. pr. mojster, deska, lepota, risanje.

Pri samostalniku pazi: 1.) na spol 2.) na število 3.) na sklon 4.) na sklanjatev.

1. Spol samostalnikov. — Das Geschlecht der Hauptwörter.

Spol samostalnikov je v slovenščini trojen: moški, ženski in srednji. Moškega spola so imena moških oseb ali samcev v živalstvu; n. pr. delavec, jelen; ženskega spola so imena ženskih oseb ali samic v živalstvu; n. pr. dekla, košuta; srednjega spola pa so iz večine imena mladih bitij, katerih spola prav za prav ne čislamo; n. pr. dete, jagnje.

Samostalniki ženskega spola se navadno končujejo na **a**; n. pr. ploča; samostalniki srednjega spola pa vselej na **o** ali **e**; n. pr. koló, breme.

* * *

V nemščini je spol tudi trojen: moški (männliches Geschlecht), ženski (weibliches Geschlecht) in srednji (sächliches Geschlecht).

Spol nam kažejo posebne besede, katere postavljamo pred samostalnik; imenujejo se člen (Artikel). **Der** ali **ein** kaže

moški, **die** ali **eine** ženski in **das** ali **ein** srednji spol. Člen **der**, **die**, **das** se imenuje določni člen (*bestimmter Artikel*); **ein**, **eine**, **ein** pa nedoločni člen (*unbestimmter Artikel*). Določni člen rabimo, kadar je oseba ali stvar, o kateri govorimo, popolnoma določena; n. pr.

a) der Tischler mizar	b) die Säge žaga
der Schneider krojač	die Nadel šivanka
der Schlosser ključar	die Zange kleščice

- c) **das** Holz les
das Tuch suknò
das Eisen železo.

Če pa osebe ali stvari ne poznamo natanko, rabimo nedoločni člen. — Postavi pred vse besede pod *a*, *b* in *c* nedoločni člen!

* * *

2. Število samostalnikov. — Die Zahl der Hauptwörter.

Število je v slovenščini trojno: jednina, kadar govorimo samó o jedni osebi ali stvari; n. pr. (jeden) stol, (jedna) hiša, (jedno) okno; dvojina, kadar govorimo o dveh osebah ali stvaréh; n. pr. (dva) stola, (dve) hiši, (dve) okni; in množina, kadar govorimo o več osebah ali stvaréh; n. pr. stoli, hiše, okna.

V dvojini dobivajo moški samostalniki končnico **a**, ženski in srednji **i**; v množini se končujejo moški samostalniki na **i** ali **je**, ženski na **e** ali **i** in srednji na **a**.

* * *

V nemščini je število dvojno: jednina (*Einzahl*) in množina (*Mehrzahl*). V množini stoji pred vsemi samostalniki člen **die**; nedoločni člen nima množine.

Množina se nareja:

1.) če pritaknemo samostalniku končnico **-e**, **-er**, **-n** ali **-en**; n. pr. **der** Brief pismo — **die** Briefe; **das** Bild podoba — **die** Bilder; **der** Knabe deček — **die** Knaben; **der** Mensch človek — **die** Menschen;

2.) če preglasimo debelni samoglasnik; n. pr. **der** Ofen peč — **die** Öfen; **der** Boden tlà — **die** Böden;

3.) če preglasimo samoglasnik in mu pritaknemo še končnico **-e** ali **-er**; n. pr. der Pflug plug — die Pflüge; die Wand stena — die Wände; das Dach streha — die Dächer; das Faß sod — die Fässer;

4.) če izpremenimo samó člen, samostalnik pa neizpremenjen zapišemo; to veljá zlasti o mnogih samostalnikih moškega spola na **er**; n. pr. der Meister mojster — die Meister; der Gärtner vrtnar — die Gärtner.

* * *

die Linde lipa	der Rock suknja	der Haustheil hišni del
der Baum drevó	das Kleidungsstück	der Hammer kládivo
die Eiche hrast	oblačilo	die Gabel vilice
das Eisen železo	das Holz les	der Mantel plašč
das Metall kovina	das Baumaterial zi-	das Zimmer soba
das Gold zlató	dívo	ich bin jaz sem
das Blei svinec	der Stein kamen	du bist ti si
die Fichte smreka	das Messer nož	er, sie, es ist on, ona,
das Pferd konj	das Werkzeug orodje	ono je
der Handwerker roko-	der Bohrer sveder	auch tudi
delec	das Dach streha	was kaj.

1. Vaja. — Ich bin ein Handwerker. Du bist ein Tischler. Franz ist ein Schlosser. Die Linde ist ein Baum. Das Gold ist ein Metall. Das Eisen ist auch ein Metall. — Was ist das Blei? Was ist die Fichte? — Der Rock ist ein Kleidungsstück. Was ist der Mantel? Das Holz ist ein Baumaterial. Der Stein ist auch ein Baumaterial. Das Messer ist ein Werkzeug. Was ist der Hammer? Was ist die Säge? Was ist die Gabel? Das Dach ist ein Haustheil. Was ist das Zimmer?

čevljar der Schuster	posoda das Gefäß	kolar der Wagner
kovač der Schmied	pila die Feile	steklar der Glaser
zidar der Maurer	oblič der Hobel	rezbar der Schnitzer
trgovec der Kauf-	dleto der Meißel	strugar der Drechsler
mann*	breza die Birke	
steklenica die Flasche	vrč der Krug	kdo wer.

* Množina: die Kaufleute.

2. Vaja. — Ti si čevljar. Jaz sem kovač. Martin je trgovec. Peter je zidar. Mizar je rokodelec. Kolar je tudi rokodelec. Steklenica je posoda. Pila je orodje. Oblič je tudi orodje. Hrast je drevó. — Kaj je steklar? Kaj je strugar? Kdo je rezbar? Kaj je vrč? Kaj je dleto? Kaj je breza?

daš Kupfer baker	die Raspel rašpa	die Pfanne ponev
daš Silber srebró	der Töpfer lončar	die Föhre bor
der Spizbohrer silo	der Gerber strojar	die Buche bukev
der Zirkel šestilo	der Topf lonec	find sta, so
	und in.	

3. Vaja. — Die Linde, die Fische und die Birke sind Bäume. Das Gold, das Eisen, das Blei, das Kupfer und das Silber sind Metalle. Der Spizbohrer, der Meißel, der Zirkel, der Hobel und die Raspel sind Werkzeuge. Der Tischler, der Wagner, der Schmied, der Schlosser und der Glaser sind Handwerker. Auch die Schnitzer und Drechsler sind Handwerker. — Was sind die Föhre, die Buche und die Linde? Was sind das Kupfer und das Gold? Was sind die Feile, die Säge und der Hobel? Was sind die Pfanne und der Topf? Was sind der Gerber, der Schneider und der Töpfer?

* * *

3. Sklon samostalnikov. — Der Fall der Hauptwörter.

Samostalnik se dá v vsakem številu šestkrat izpremeniti; torej štejemo v slovenščini šest sklonov, namreč:

1. sklon ali imenovalnik	stoji na vprašanje	kdo	ali	kaj?
2. » » rodilnik	» » »	koga	»	česa?
3. » » dajalnik	» » »	komu	»	čemu?
4. » » tožilnik	» » »	koga	»	kaj?
5. » » mestnik	» » »	kje	»	pri kom?
6. » » družilnik	» » »	s kom	»	s čim?

Ako postavimo samostalnik v vse sklone jednine, dvojine in množine, tedaj samostalnik sklanjamo. Za sklanjanje moških samostalnikov nam rabijo vzgledi jelen, kralj, grad; za sklanjanje ženskih samostalnikov riba, nit, gos; za sklanjanje srednjih samostalnikov pa vzgledi mesto, polje in pleme.

Moška sklanja.

Po vzgledu «jelen» se sklanjajo samostalniki, ki dobivajo v rodilniku jednine **a**; po vzgledu «kralj» samostalniki z ozkim končnikom (c, č, j, š, ž); po vzgledu «grad» pa samostalniki, ki imajo v rodilniku jednine naglašen **ú** ali **á**.

Jednina.

1. imen.	jelen	kralj	grad
2. rod.	jelen-a	kralj-a	grad-a (ú)
3. daj.	jelen-u	kralj-u	grad-u
4. tož.	jelen-a	kralj-a	grad
5. mest.	pri jelen-u (i)	pri kralj-i (u)	pri grad-u (i)
6. druž.	z jelen-om	s kralj-em	z grad-om

Dvojina.

1. imen.	jelen-a	kralj-a	grad-o-va (grad-a)
2. rod.	jelen-ov	kralj-ev	grad-ov
3. daj.	jelen-oma	kralj-ema	grad-ov-oma (grad-éma)
4. tož.	jelen-a	kralj-a	grad-ova (grad-a)
5. mest.	pri jelen-ih	pri kralj-ih	pri grad-ovih (grad-éh)
6. druž.	z jelen-oma	s kralj-ema	z grad-ov-oma (grad-éma)

Množina.

1. imen.	jelen-i	kralj-i	grad-ov-i (grad-jé)
2. rod.	jelen-ov	kralj-ev	grad-ov
3. daj.	jelen-om	kralj-em	grad-ov-om (grad-ém)
4. tož.	jelen-e	kralj-e	grad-ov-e (grad-í)
5. mest.	pri jelen-ih	pri kralj-ih	pri grad-ov-ih (grad-éh)
6. druž.	z jelen-i	s kralj-i	z grad-ov-i (grad-mí)

Opomnje k posamičnim sklonom:

1.) Moška imena oseb in drugih živečih bitij imajo v jednini tožilnik enak rodilniku; pri neživih stvaréh pa je tožilnik enak imenovalniku.

2.) Samostalniki s polglasnim **e** v končnici ga največ izpahujejo; n. pr. kosec — kosca; slepec — slepca. Izjema so samostalniki mesec, jazbec, jezdec, mrtvec.

3.) Dvo- in mnogozložni samostalniki na **k** izpreminjajo ta končnik v imenovalniku in mestniku množine v **e**; n. pr. otrok — otroci; vojak — vojaci, pri vojacih (pa tudi vojaki, pri vojakih).

4.) Mnogozložni samostalniki na **ar, er, ir, or** in **ur** dobivajo prirastek **j**; n. pr. cesar — cesarja. Izjeme so prepír, govor, javor, prapor, razor, sveder, šator, tovor, večer. Tudi «dež» dobiva prirastek **j**.

5.) Nekateri samostalniki na **lj**, posebno kar je tujih, radi dobivajo prirastek **n**; n. pr. apostelj, aposteljna, brencelj, brenceljna. Nobenega prirastka pa ne dobivajo: čevelj, kašelj, krhelj, parkelj, progelj, rogelj, šapelj, žebelj.

6.) Nekateri moški samostalniki dobivajo v množnem imenovalniku **-je** namesto **-i**, in sicer:

a) samostalniki s končnikom **b, d, t, f**; n. pr. golob — golobje; sosed — sosedje; brat — bratje; škof — škofje;

b) ljudstvena imena na **an**; n. pr. Rimljan — Rimljanje.

7.) Samostalniki konj, las, mož, otrok, pot, rog, vol, voz, zob, penez, lonec, otrok se v rodilniku dvojine in množine ne izpreminjajo, pač pa se naglašajo zategnjeno, torej: kónj, lās . . .

8.) Svojska imena se sklanjajo kakor drugi samostalniki, vendar je treba pomniti:

a) domača imena na **e** dobivajo prirastek **t**; n. pr. Tine — Tineta;

b) tuja imena na **e** dobivajo prirastek **j**; n. pr. Dante — Danteja.

Ženska sklanja.

Po vzgledu «riba» se sklanjajo ženski samostalniki na **a** in moški samostalniki na **a**; n. pr. sluga, vojvoda . . .; po vzgledu «nit» samostalniki, ki dobivajo v rodilniku jednine nenaglašen **-i**; po vzgledu «gos» pa samostalniki, ki dobivajo v rodilniku jednine naglašen **-i**.

Jednina.

1. imenovalnik	rib-a	nit	gos
2. rodilnik	rib-e	nit-i	gos-i
3. dajalnik	rib-i	nit-i	gos-i
4. tožilnik	rib-o	nit	gos
5. mestnik	pri rib-i	pri nit-i	pri gos-i
6. družilnik	z rib-o	z nit-ijo	z gos-jó

Dvojina.

1. imenovalnik	rib-i	nit-i	gos-i
2. roditeljski	rib	nit-ij	gos-ij
3. dajalnik	rib-ama	nit-ima	gos-éma
4. tožilnik	rib-i	nit-i	gos-i
5. mestnik	pri rib-ah	pri nit-ih	pri gos-éh
6. družilnik	z rib-ama	z nit-ima	z gos-éma

Množina.

1. imenovalnik	rib-e	nit-i	gos-i
2. roditeljski	rib	nit-ij	gos-ij
3. dajalnik	rib-am	nit-im	gos-ém
4. tožilnik	rib-e	nit-i	gos-i
5. mestnik	pri rib-ah	pri nit-ih	pri gos-éh
6. družilnik	z rib-ami	z nit-imi	z gos-mí

Opomnje k posamičnim sklonom:

1.) Ženski samostalniki s končnico *ev, el, em, en* izpahujejo polglasni *e*; takrat imajo v družilniku jednine končnico **-ijo**; n. pr. cerkev — cerkve — s cerkvijo; misel; bolezen; redkev;

2.) ako se v roditeljski dvojine in množine nabere preveč soglasnikov, vtika se médnje polglasen *e*; n. pr. mravlja — mravelj, sestra — sester; časih pa stoji **á** namesto *e*; n. pr. ovca — ovác; treska — tresák;

3.) nekateri ženski samostalniki na *a* dobivajo časih v roditeljski dvojine in množine **â**; n. pr. gora — gorâ; sestra — sestrâ; voda — vodâ.

Srednja sklanja.

Po vzgledu «mesto» se sklanjajo samostalniki na *o*; po vzgledu «polje» samostalniki na *e*; po vzgledu «pleme» pa samostalniki na *e* ali naglašen **ó**, ki dobivajo prirastek *n, t* ali *s*; n. pr. breme, tele, koló.

Jednina.

1. imenovalnik	mest-o	polj-e	plem-e
2. roditelj	mest-a	polj-a	plem-e-n-a
3. dajalnik	mest-u	polj-u	plem-e-n-u
4. tožilnik	mest-o	polj-e	plem-e
5. mestnik	pri mest-u (i)	pri polj-i (u)	pri plem-e-n-i (u)
6. družilnik	z mest-om	s polj-em	s plem-e-n-om

Dvojina.

1. imenovalnik	mest-i	polj-i	plem-e-n-i
2. roditelj	mest	polj	plem-e-n
3. dajalnik	mest-oma	polj-ema	plem-e-no-ma
4. tožilnik	mest-i	polj-i	plem-e-n-i
5. mestnik	pri mest-ih	pri polj-ih	pri plem-e-n-ih
6. družilnik	z mest-oma	s polj-ema	s plem-e-n-oma

Množina.

1. imenovalnik	mest-a	polj-a	plem-e-n-a
2. roditelj	mest	polj	plem-e-n
3. dajalnik	mest-om	polj-em	plem-e-n-om
4. tožilnik	mest-a	polj-a	plem-e-n-a
5. mestnik	pri mest-ih	pri polj-ih	pri plem-e-n-ih
6. družilnik	z mest-i	s polj-i	s plem-e-n-i

Opomnja 1.

Srednji samostalniki dobivajo v roditelju dvojine in množine vrinec e, kadar stojita ob konci dva soglasnika; n. pr. okno — oken.

Opomnja 2.

Srednji samostalniki, ki se v imenovalniku jednine končujejo na je, dobivajo v roditelju dvojine in množine -ij; n. pr. bitje — bitij; ledje — ledij.

Nepravilna sklanja.

Nepravilno se sklanjajo samostalniki dan, gospá, mati in hčí.

Sklanja je taka:

Jednina.	Dvojina.	Množina.
a) 1. dan	dni, dneva	dnevi
2. dné, dneva	dnij, dnev	dnij, dnev, dán
3. dnevi	dnema, dnevoma	dnem, dnevom
4. dan	dni, dneva	dni, dneve
5. pri dnevi, dné	pri dneh, dnevih	pri dneh, dnevih
6. z dnem, dnevom	z dnema, dnevoma	z dnemi, dnevi
b) 1. gospá	gospé	gospé
2. gospé	gospâ (gospíj)	gospâ (gospíj)
3. gospé	gospéma	gospém
4. gospó	gospé	gospé
5. pri gospé	pri gospéh	pri gospéh
6. z gospó	z gospéma	z gospémi
c) 1. mati	materi	matere
2. matere	mater	mater
3. materi	materama	materam
4. mater	materi	matere
5. pri materi	pri materah	pri materah
6. z materjo	z materama	z materami
d) 1. hčí	hčíri	hčíre
2. hčíre	hčírij, hčírâ	hčír, hčírij, hčírâ
3. hčíri	hčírama	hčíram
4. hčír	hčíri	hčíre
5. pri hčíri	pri hčírah	pri hčírah
6. s hčírjo	s hčírama	s hčírami

Samostalnik človek se sklanja v jednini in dvojini kakor jelen, v množini pa také:

1. ljudjé, 2. ljudíj, 3. ljudém, 4. ljudí, 5. pri ljudéh, 6. z ljudmí.

Samostalnik tlà se sklanja samó v množini, in sicer:

1. tlà, 2. tál, 3. tlòm, tlém, 4. tlà, 5. pri tléh, 6. s tlémi.

Pri sklanjanji nemških samostalnikov imamo štiri sklone:

1. sklon (erster Fall) na vprašanje kdo ali kaj (wer oder was)?
2. > (zweiter >) > > koga > česa (wessen)?
3. > (dritter >) > > komu > čemu (wem)?
4. > (vierter >) > > koga > kaj (wen oder was)?

Člen se sklanja takó:

Einzahl.

männlich	weiblich	fächlich
1. der, ein	die, eine	das, ein
2. des, eines	der, einer	des, eines
3. dem, einem	der, einer	dem, einem
4. den, einen	die, eine	das, ein

Mehrzahl.

1. die *
2. der
3. den
4. die

Sklanja je trojna: krepka (stark), šibka (schwach) in mešana (gemischt).

A. Krepka sklanja. — Starke Declination.

Krepko se sklanjajo óni samostalniki moškega in srednjega spola, ki dobivajo v 2. sklonu jednine končnico **-s** ali **-es**, v 1. sklonu množine pa končnico **-e**, **-er** ali ničesar; nekateri dobivajo v množini tudi preglas. Krepko se sklanjajo tudi óni ženski samostalniki, ki dobivajo v 1. sklonu množine končnico **-e** ali pa preglas.

a) Za moški spol.

Jednina.

1. der Tisch	der Rand	der Spiegel	der Stuhl
2. des Tisch-es	des Rand-es	des Spiegel-s	des Stuhl-es
3. dem Tisch-e	dem Rand-e	dem Spiegel	dem Stuhl-e
4. den Tisch	den Rand	den Spiegel	den Stuhl

* Nedoločni člen ein, eine, ein nima množine.

Množina.

1. die Tisch-e	die Ränd-er	die Spiegel	die Stühl-e
2. der Tisch-e	der Ränd-er	der Spiegel	der Stühl-e
3. den Tisch-en	den Ränd-ern	den Spiegel-n	den Stühl-en
4. die Tisch-e	die Ränd-er	die Spiegel	die Stühl-e

«Po vzgledu «der Tisch», miza, sklanjajo se:

der Arm roka	der Greis starček	der Preis cena
Bau zidanje	Griff ročnik	Punkt pika, točka
Berg gora	Herd ognjišče	Reif obroč
Brief pismo	Hund pes	Ring prstan
Dieb tat	Keil klin	Schmied kovač
Dienst služba	Kreis krog	Schuh čevelj
Fisch riba	Laib hlebec	Stiel ročnik
Freund prijatelj	Monat mesec	Strid vrv.

Po vzgledu «der Rand», rob, sklanja se le malo samostalnikov; n. pr. der Mann mož, der Wald gozd.

Po vzgledu «der Spiegel», zrealo, sklanjajo se:

der Anfer sidro	der Beutel mošnja	der Hafen kljuka
Lehrer učitelj	Flügel perut	Karpfen krap
Sommer poletje	Engel angelj	Kragen ovratnik
Winter zima	Regel stožec	Wagen voz
Jäger lovec	Rebel megla	Riemen jermen
Müller málinar	Ziegel opeka	Spaten lopata.

Po vzgledu «der Stuhl», stol, sklanjajo se:

der Arzt zdravnik	der Grund dnò	der Pfahl kol
Ast veja	Hals vrat	Pflug plug
Balg meh	Hut klobuk	Raum prostor
Bart brada	Kamm glavnik	Roß suknja
Baum drevó	Kauf kúp	Sack vreča
Bloß ploh, klada	Knopf gomb	Saal* dvorana
Dampf par	Koch kuhar	Saft sok
Draht žica	Kopf glava	Saum rob
Fuß noga	Kranz venec	Schrank skrinja
Gang hodnik	Krug vrè	Span treska.

* Množina: die Säfe.

b) Za srednji spol.

Jednina.

1. daš Beil	daš Räd
2. deš Beil-es	deš Räd-es
3. dem Beil-e	dem Räd-e
4. daš Beil	daš Räd

Množina.

1. die Beil-e	die Räd-er
2. der Beil-e	der Räd-er
3. den Beil-en	den Räd-ern
4. die Beil-e	die Räd-er

Po vzgledu «daš Beil», sekira, sklanjajo se:

daš Band spona,	véz daš Haar lasjé	daš Schiff ladja
Brot kruh	Maß mera	Seil vrv
Ding stvar	Weer morje	Sieb sito
Erz ruda	Moos mah	Thor vrata
Fell koža	Pferd konj	Werk delo
Gift strup	Rohr trs	Ziel namén.

Po vzgledu «daš Räd», koló, sklanjajo se:

daš Amt urad	daš Dach streha	daš Haus hiša
Bad kópelj	Fach predálo, stroka	Holz les
Band trak	Glas steklo	Land dežela
Blatt list	Grab grob	Loch luknja
Buch knjiga	Graß trava	Tuch suknò.

c) Za ženski spol.

Jednina.

1. die Banf *	die Mutter
2. der Banf	der Mutter
3. der Banf	der Mutter
4. die Banf	die Mutter

* Samostalnik ženskega spola se v jednini sploh ne izpreminjajo.

Množina.

1. die Bänf-e	die Mütter
2. der Bänf-e	der Mütter
3. den Bänf-en	den Mütter-n
4. die Bänf-e	die Mütter

Po vzgledu «die Bänf», klop, sklanja se le kakih 40 samostalnikov; nekateri so:

die Art sekira	die Stadt mesto	die Kunst umetnost
Faust pest	Gans gos	Luft zrak
Frucht sad	Hand roka	Magd dekla
Raht šiv	Haut koža	Nacht noč.
Schnur vrvice	Kraft moč	

Po vzgledu «die Mutter», mati, sklanja se jedino samostalnik die Tochter hči.

B. Šibka sklanja. — Schwache Declination.

Šibko se sklanjajo samó moški samostalniki. Po vseh sklonih dobivajo končnico -n ali -en.

Jednina.

1. der Knabe	der Mensch
2. des Knabe-n	des Mensch-en
3. dem Knabe-n	dem Mensch-en
4. den Knabe-n	den Mensch-en

Množina.

1. die Knabe-n	die Mensch-en
2. der Knabe-n	der Mensch-en
3. den Knabe-n	den Mensch-en
4. die Knabe-n	die Mensch-en

Po vzgledu «der Knabe», deček, sklanjajo se razven samostalnika der Rase sir vsi moški samostalniki s končnikom e; n. pr.

der Affe ópica	der Hase zajec	der Rabe vran
Bote sèl, poslanec	Hirte pastir	Riese velikan
Bursche fant	Löwe lev	Gefelle pomočnik

Po vzgledu «der Mensch», človek, sklanjajo se:

der Bär medved	der Fürst knez	der Herr gospod
Christ kristjan	Graf grof	Soldat vojak.

C. Mešana sklanja. — Gemischte Declination.

Mešano se sklanjajo óni samostalniki moškega in srednjega spola, ki dobivajo v 2. sklonu jednine -s, -es, -ns ali -ens, v množini pa -en ali -n; dalje do malega vsi samostalniki ženskega spola s končnikom e. Samostalniki ženskega spola dobivajo v množini -en ali -n.

a) Za moški spol.

Jednina.

1. der Schmerz	der Name
2. des Schmerz-es	des Name-us
3. dem Schmerz-e	dem Name-n
4. den Schmerz	den Name-n

Množina.

1. die Schmerz-en	die Name-n
2. der Schmerz-en	der Name-n
3. den Schmerz-en	den Name-n
4. die Schmerz-en	die Name-n

Po vzgledu «der Schmerz», bolečina, sklanjajo se:

der See jezero
Sporn ostróga
Staat država
Fels skala.

Po vzgledu «der Name», imé, sklanjajo se:

der Friede mir	der Wille volja
Zunke iskra	Gedanke misel
Glaube vera	Haufe kôpa
Schade škoda	Same seme.*

* Ti samostalniki se tudi lahko končujejo na n (der Frieden, Zungen Glauben . . .); tedaj se sklanjajo krepko.

b) Za ženski spol.

Jednina.

1. die Frau	die Kette
2. der Frau	der Kette
3. der Frau	der Kette
4. die Frau	die Kette

Množina.

1. die Frau-en	die Kette-n
2. der Frau-en	der Kette-n
3. den Frau-en	den Kette-n
4. die Frau-en	die Kette-n

Po vzgledu «die Frau», gospá, sklanjajo se:

die Last teža	die Saat setev	die Uhr ura
Post pošta	Schar tolpa	Zahl število.

Razven tega se sklanjajo po vzgledu «die Frau» vsi samostalniki s končnico **ei, heit, feit, schaft, uug, in.**

Po vzgledu «die Kette», veriga, sklanjajo se:

die Biene čebela	die Hacke sekira	die Säge žaga
Brille naócniki	Hütte kočá	Feile pila
Büchse puška	Kehle grlo	Schule šola
Decke strop	Kirche cerkev	Stiege stopnice
Eiche hrast	Klinge klina	Ware blagó
Farbe barva	Rinde skorja	Wage tehtnica.

c) Za srednji spol.

Jednina.

1. das Ohr	das Herz
2. des Ohr-es	des Herz-ens
3. dem Ohr-e	dem Herz-en
4. das Ohr	das Herz

Množina.

1. die Ohr-en	die Herz-en
2. der Ohr-en	der Herz-en
3. den Ohr-en	den Herz-en
4. die Ohr-en	die Herz-en

Mešano se sklanja samó sedem srednjih samostalnikov:

daš Auge okó — deš Auges — die Augen
Bett postelj — deš Bettes — die Betten
Ende konec — deš Endes — die Enden
Hemd srajca — deš Hemdes — die Hemden
Herz srce — deš Herzens — die Herzen
Leid gorjé — deš Leides — die Leiden
Ohr uhó — deš Ohres — die Ohren.

II. Pridevnik (das Eigenschaftswort).

Pridevnik naznanja, kakšna ali čegava je oseba ali stvar;
n. pr. lep, velik, raven, visok.

Pri pridevniku pazi:

1.) na spol 2.) na število 3.) na sklon in 4.) na stopnjevanje.

1. Spol in število pridevnikov. — Das Geschlecht und die Zahl der Eigenschaftswörter.

Spol pridevnikov je v slovenščini trojen: moški, ženski in srednji.

Moškega spola pridevniki se končujejo na *i*, ženskega na *a*, srednjega na *o*; n. pr. ostri nož; lesena klop; čisto zrcalo.

Število je trojno: jednina, dvojina in množina.

V dvojini dobivajo moški pridevniki *a*, ženski in srednji *i*; v množini pa moški *i*, ženski *e* in srednji *a*; n. pr. ostrá noža, lesení klopi, čistí zrcali; ostrí nožje, lesene klopi, čistá zrcala.

* * *

Nemški pridevnik imá tudi tri spole. Spol zaznamujemo s tem, da postavljamo pred pridevnik člen. Za določnim členom dobivajo pridevniki vseh treh spolov v jednini končnik *-e*, v množini pa *-en*; n. pr.

pridni delavec — der fleißige Arbeiter;

široka žaga — die breite Säge;

železno stojálo — das eiserne Gestell;

pridni delavci — die fleißigen Arbeiter;
široke žage — die breiten Sägen;
železna stojála — die eisernen Gestelle.

Za nedoločnim členom dobiva pridevnik v jednini za moški spol končnico **-er**, za ženski **-e**, za srednji **-eš**; v množini člen odpade, pridevnik pa dobi za vse tri spole končnico **-e**; n. pr.

(nek) šiljast žebelj — ein spitziger Stift;
(neko) težko delo — eine schwere Arbeit;
(neko) leseno orodje — ein hölzernes Werkzeug;
(neki) šiljasti žblji — spitziige Stifte;
(neka) težka dela — schwere Arbeiten;
(neka) lesena orodja — hölzerne Werkzeuge.

Kadar stoji pridevnik za samostalnikom, ostane za vse tri spole in obe števili neizpremenjen; n. pr.

delavec je priden — der Arbeiter ist fleißig;
delavci so pridni — die Arbeiter sind fleißig;
delavnica je čista — die Werkstätte ist rein;
delavnice so čiste — die Werkstätten sind rein;
koló je okroglo — das Rad ist rund;
kolesa so okrogla — die Räder sind rund.

* * *

der Ofen peč	treu zvest	ekfig oglat
die Mauer zid	schwach slab	dicf debel
der Kasten omara	heiß vroč	groß velik
fest trden	golden zlat	schwer tezek
lang dolg	rund okrogel	glatt gladek.

4. Vaja. — Der feste Bau. Ein fester Bau. Der Berg ist hoch. Ein langer Brief. Ein leichter Dienst. Der treue Freund. Der Greis ist schwach. Der schwache Greis. Der Herd ist heiß. Der Stiel ist lang und rund. Ein fester Strick. Der Ofen ist ekfig. Die dicke und feste Mauer. Der Kasten ist groß und schwer. Das Holz ist glatt.

5. Vaja. — Kakó se glasé ti stavki v množini?

nož das Messer	pobožen fromm	raven eben
mož der Mann	železen eisern	
klina die Klinge	svetel hell	zakrivljen gekrümmt
pošten ehrlich	prazen leer	bel weiß.

6. Vaja. — Vročé poletje. Poletje je vroče. Zima je mrzla. Vreč je prazen. Sod je tudi prazen. Stožec je šiljast. Opeka je ravna in oglata. Kljuka je zakrivljena. Bel ovratnik. Voz je težak. Lopata je ostra. Nož je tudi oster. Pošteni mož. Žena je pobožna. Debela veja. Drevó je visoko. Železna žica. Okrogel klobuk. Gomb je svetel. Klina je tudi svetla.

7. Vaja. — Postavi té stavke v dvojino in množino!

8. Vaja. — Odgovôri tem vprašanjem: Wie ist das Haus? Wie ist die Wand? Wie ist der Stuhl? Wie ist das Messer? Wie ist das Eisen? Wie ist der Kasten? Wie ist die Platte? Wie ist der Saal? Wie ist der Saal?

9. Vaja. — Kakšna je skrinja? Kakšna je sekira? Kakšna je vrstica? Kakšno je mesto? Kakšna je koža? Kakšen je zrak? Kakšno je drevó? Kakšna je krogla? Kakšna je tabla? Kakšna je omara? Kakšen je kruh?

* * *

2. Sklanja pridevnikov. — Declination der Eigenschaftswörter.

Jednina.

moški	ženski	srednji
1. lep(i)	lep-a	lep-o
2. lep-ega	lep-e	lep-ega
3. lep-emu	lep-i	lep-emu
4. lep-ega(i)	lep-o	lep-o
5. pri lep-em	pri lep-i	pri lep-em
6. z lep-im	z lep-o	z lep-im

Dvojina.

1.	lep-a	lep-i	lep-i
2.	lep-ih	lep-ih	lep-ih
3.	lep-ima	lep-ima	lep-ima
4.	lep-a	lep-i	lep-i
5.	pri lep-ih	pri lep-ih	pri lep-ih
6.	z lep-ima	z lep-ima	z lep-ima

Množina.

1.	lep-i	lep-e	lep-a
2.	lep-ih	lep-ih	lep-ih
3.	lep-im	lep-im	lep-im
4.	lep-e	lep-e	lep-a
5.	pri lep-ih	pri lep-ih	pri lep-ih
6.	z lep-imi	z lep-imi	z lep-imi

* * *

Sklanja pridevnikov z določnim členom
(mit dem bestimmten Artikel).

Einzahl.

männlich	weiblich	sächlich
1. der fleißig-e	die fleißig-e	daß fleißig-e
2. deß fleißig-en	der fleißig-en	deß fleißig-en
3. dem fleißig-en	der fleißig-en	dem fleißig-en
4. den fleißig-en	die fleißig-e	daß fleißig-e

Mehrzahl.

1. die fleißig-en
2. der fleißig-en
3. den fleißig-en
4. die fleißig-en

Sklanja pridevnikov z nedoločnim členom
(mit dem unbestimmten Artikel).

Einzahl.

männlich	weiblich	sächlich
1. ein fleißig-er	eine fleißig-e	ein fleißig-es
2. eines fleißig-en	einer fleißig-en	eines fleißig-en
3. einem fleißig-en	einer fleißig-en	einem fleißig-en
4. einen fleißig-en	eine fleißig-e	ein fleißig-es

Mehrzahl.

1. fleißig-e
2. fleißig-er
3. fleißig-en
4. fleißig-e

10. Vaja. — Sklanjaj; der hohe Baum; ein hoher Baum. Der fromme Knabe; ein frommer Knabe. Die theuere Ware; eine theuere Ware. Die schwere Zange; eine schwere Zange. Das fleißige Kind; ein fleißiges Kind. Das schöne Haus; ein schönes Haus.

ich habe (jaz) imam	wir haben (mi) imamo
du hast (ti) imaš	ihr habet (vi) imate
er, sie, es hat (on, ona, ono) imá	sie haben (oni) imajo.

der Garten vrt	Gott Bog	folgsam poslušen
das Gras trava	der Geist duh	dunkel temen
das Reißzeug risála	der Himmel nebó	arbeitsam delaven
der Nachbar sosed	die Wolke oblak	alt star
das Fenster okno	die Sonne solnce	hart trd
das Tuch ruta	der Stern zvezda	weich mehek
die Arbeit delo	gut dober	kräftig močen
der Keller klet	zufrieden zadovoljen	reich bogat
der Vater oče	neu nov	arm ubog
die Mutter mati	nützlich koristen	unsichtbar neviden
der Großvater ded	glänzend svetel	ewig večen
das Handwerk roko-	grün zelen	grau siv
delstvo	theuer drag	gelb rmen
der Boden tlà	höflich uljuden	geübt vajen
der Lohn plačilo	klein majhen	denn zakaj, kajti
die Hand roka	roth rdeč	uns nam
der Diener sluga	geräumig prostoren	aber pa, toda
der Herr gospod	glücklich srečen	auch tudi
		noch še.

11. Vaja. — Das Werk ist gut; der Meister ist zufrieden. Das neue Buch ist nützlich. (Ich) habe ein hohes Haus und einen großen Garten. Das neue Reißzeug ist theuer; (es) ist aber auch

schön. Der Knabe ist höflich. Die Biene ist klein, aber (sie) ist fleißig. Der Bruder hat ein neues Messer, und die Schwester hat ein neues Buch. Der Vater ist glücklich; denn (er) hat folgsame Kinder. Der neue Geselle ist arbeitsam. Der arbeitsame Geselle hat einen guten Lohn. Das Handwerk hat einen goldenen Boden. Der Meister hat eine geübte Hand. Das Holz der Eiche (hrastovina) ist hart, das Holz der Linde (lipovina) ist weich. Der Herr hat einen treuen Diener. Gott ist ein unsichtbarer Geist; (er) ist ewig. Der Himmel hat eine blaue Farbe; die Wolken sind grau, die Sonne ist gelb, die Sterne sind glänzend. Die Werkstätte des Nachbarn (sosedova) ist neu; (sie) ist geräumig, hat hohe Fenster und ist hell. Der Keller ist dunkel; (er) hat kleine Fenster. Die Kinder haben einen guten Vater und eine gute Mutter. Der Großvater ist alt, aber (er) ist noch kräftig.

ravnilo das Lineal	starost das Alter	rahel sanft
peró die Feder	dika die Bierde	vreden wert
zob der Bahn	telo der Leib	usmiljen barmherzig
pridnost der Fleiß	duša die Seele	črn schwarz
svojestvo die Eigenschaft	zaklad der Schatz	zaslužen verdient
čas die Zeit	zadovoljnost die Zu-	pošten ehrlich
lenoba die Faulheit	riedenheit	čestit ehrwürdig
učenec der Schüler	bogastvo der Reich-	srebrn silbern
zvon die Glocke	thum	človeški menschlich
glas der Klang	nesrečen unglücklich	potreben nothwendig
mladina die Jugend	nevaren gefährlich	umrjoč sterblich
pokoj die Ruhe	nabrušen geschliffen	neumrjoč unsterblich
vest das Gewissen	škodljiv schädlich	marljiv eifrig
blazina das Ruhelissen	pazen aufmerksam	bister klar
mladost die Jugend	truden müde	(vi) niste ihr seid nicht.

12. Vaja. — Škoda je velika; sosed je nesrečen. Iskra je majhna, toda nevarna. Brat imá lepo ravnilo, jaz imam novo peró. Zaga imá ostre zobe; nabrušena je. Delavec je ubožen, pa zadovoljen. Pridnost je lepo svojestvo. Cas je drag. Vi niste srečni, kajti niste zadovoljni. Knjiga je lepa; ona (es) je tudi koristna in potrebna. Sosed imá zvestega prijatelja.

Anton je pazen; dober učenec je. Cerkev imá nov zvon; novi zvon imá lep glas. Lenoba je mladini škodljiva. Trudnemu rokodelcu je pokoj potreben. Dobra vest je rahla blazina. Pridni delavec je vreden plačila. Ti si dober; imaš usmiljeno srcé. Zasluženi in pošteni kruh je dober. Mladost je lepa, ali lepa je tudi čestita starost. Srebrni lasjé so lepa dika. Človeško teló je umrjoče, duša pa je neumrjoča. Bistra glava je velik zaklad. Zadovoljnost je veliko bogastvo.

Stopnjevanje pridevnikov. — Steigerung der Eigenschaftswörter.

Kadar hočemo povedati, v koliki meri se samostalniku prilaga svojstvo, tedaj pridevnik stopnjujemo. Pridevnik imá tri stopinje:

- prvo ali nasebno,
- drugo ali primerjalno,
- tretjo ali presežno.

Nasebna stopinja kaže svojstvo brez vsake primere z drugim; n. pr. Hiša je lepa.

Primerjalna stopinja naznanja, da se svojstvo osebi ali stvári prilaga v večji ali manjši meri; n. pr. Naša hiša je lepša od vaše.

Presežna stopinja naznanja, da se svojstvo osebi ali stvári prilaga v največji ali najmanjši meri; n. pr. Naša hiša je lepša od vaše; sosedova pa je najlepša.

Primerjalno stopinjo tvorimo:

1.) če pritaknemo deblu za moški spol **-ši, -ejši**; za ženski **-ša, -ejša**; za srednji **-še, -ejše**;

2.) če postavimo pred pridevnik besedo **bolj**; n. pr. bogat — bolj bogat.

Presežno stopinjo narejamo:

1.) če postavimo pred pridevnik v primerjalni stopinji besedo **naj**; n. pr. lepši — najlepši;

2.) če postavimo pred pridevnik v nasebni stopinji besedo **najbolj**; n. pr. vroč — najbolj vroč;

3.) če zvežemo pridevnik v nasebni stopinji z besedami **vele, silno, močno, jako, pre...**; n. pr. velemočen, silno lep, premogočen...

4.) če pridevnik dvakrat postavimo; n. pr. visoka visoka gora.

Stopnjevani pridevniki se sklanjajo kakor nestopnjevani.

Nekateri pridevniki se stopnjujejo nepravilno; n. pr.

velik — večji — največji;

majhen — manjši — najmanjši;

dober — boljši — najboljši;

dolg — daljši — najdaljši.

Nekateri pridevniki se ne stopnjujejo, ker že sami po sebi kažejo posebno mero; n. pr. mrtev, lesen, železen, materin, očetov, desni, levi, denašnji, cel...

* * *

Nemški pridevnik ima tudi tri stopinje (drei Vergleichungsstufen). Drugo narejamo, če pristavimo pridevniku končnico **-er**; n. pr. schön lep — schöner; tief globok — tiefer.

Nekateri pridevniki dobivajo pri stopnjevanji tudi preglas; n. pr. der Vater ist alt, oče je star — der Großvater ist älter, ded je starejši. Preglasa nimajo n. pr. ti pridevniki:

blass* bled	hoß drag	rund* okrogel
brav priden	faßl gol	sanft rahel
bunt pisan	farg skop	satt sit
dunfel temen	fnapp tesen	schlanf vitek
faßl bled	lahm hrom	schmal* ozek
falsch lažniv	matt mēdel	starr otrpel
faul len	morſch trohljen	stoß ponosen
froh vesel	nacht nag	stumpf top
gerade raven	nass* moker	toll besen
gesund* zdrav	platt plosk	voll poln
glatt* gladek	plump okoren	zahm krotek
hoßl otel	roh surov	zart* nežen.

* Pridevniki z zvezdico * se časih tudi preglašajo, vendar je bolje, če ne dobivajo preglasa.

Tretja stopinja se nareja:

1.) s končnico **-fte**, kadar stoji za pridevnikom samostalnik;

2.) s prednico **am** in končnico **-sten**, kadar za pridevnikom ni nobenega samostalnika; n. pr.

das Eisen ist schwer — železo je težko;

das Blei ist schwerer — svinec je težji;

das Gold ist **am schwersten** — zlató je najtežje;

das Gold ist das **schwerste** Metall — zlató je najtežja kovina.

Nepravilno se stopnjujejo ti pridevniki:

gut dober — besser — am besten;

viel mnogo — mehr — am meisten;

wenig malo — minder — am mindesten (pa tudi weniger — am wenigsten)

der Stamm deblo	der Wein vino	ist nicht ni
der Thurm zvonik	die Weisheit modrost	so takó
das Schaf ovca	die Tanne jelka	dieser, diese, dieses ta,
der Hammer kládivo	schnell hiter	to
die Linie érta	als nego, kakor, kot,	jener, jene, jenes óni,
das Wasser voda	od	óna, óno.

13. Vaja. — Der Stamm ist dicker als* der Ast. Das Holz der Fichte (smrekovina) ist weicher als das Holz der Eiche (hastovina). Das Blei ist nicht so hart wie* das Eisen. Was ist schwerer als das Eisen? Der Thurm ist höher als das Haus. Das Schaf ist nützlicher als die Biene. Dieses Messer ist schärfer als jenes. Dieser Schlosser ist geschickter als jener. Dieser Hammer ist schwerer als jener. Das Wasser ist gesunder als der Wein. Die Tanne ist schlanker als die Eiche. Das Kupfer ist ein nützliches Metall, aber das Eisen ist nützlicher. Diese Werkstätte ist heller als jene. Dieses Zimmer ist größer als jenes. Weisheit ist besser als Gold und Silber.

* Kadar se dvema samostalnikoma prilaga svojstvo v isti meri, rabimo v nemščini **wie**; če pa prilagamo jednemu svojstvo v večji ali manjši meri, rabimo **als**.

nožice (škarje)	delo die Arbeit	popir daš Papier
die Schere	poštenje die Ehrlichkeit	tanek dünn
kosa die Sense	življenje daš Leben	plemenit edel
kuhinja die Küche	razum der Verstand	sramoten schändlich

14. Vaja. — Nožice so ostrejše nego nož, in nož je ostrejši nego kosa. Soba je svetlejša od (als) kuhinje. Ta popir je tanjši od ónega. Kaj je koristnejše nego zlató? Hrastovina je trša nego smrekovina. To delo ni takó težko kakor (wie) óno, pa je (es ist) lepše. Bolje poštenje nego sramotno življenje. To orodje je boljše od ónega, pa je (es ist) tudi dražje. Poštenost je boljša od bogastva. Zdravo teló, jasen razum in plemenito srce so boljši zakladi nego srebró in zlató.

der Nadelbaum iglovec	die Zufriedenheit za-	die Genügsamkeit za-
daš Getränk pijača	dovoljnost	dovoljnost
der Diamant demant	daš Glück sreča	angenehm prijeten
der Stein kamen	der Fleiß pridnost	warm gorák
der Frühling pomlad	die Arbeitsamkeit de-	kalt mrzel
die Jahreszeit letni	lavnost	köstlich drag
čas	der Begleiter spremnik	weit und breit daleč
der Hunger glad	daš Gewürz začimba	na okrog

15. Vaja. — Die Tanne ist der schönste Nadelbaum. Das Wasser ist das beste und gesundeste Getränk. Der Diamant ist der härteste Stein. Das Gold ist das edelste Metall. Der Frühling ist die angenehmste Jahreszeit. Das Eisen ist das nützlichste Metall. Martin und Johann sind fleißig, Georg ist am fleißigsten. Hunger ist der beste Koch. Zufriedenheit ist das höchste Glück. Fleiß, Ehrlichkeit und Arbeitsamkeit sind die besten Begleiter (spremnice). Der Sommer ist die wärmste, der Winter die kälteste Jahreszeit. Gott ist der beste Vater. Gesundheit ist der größte Schatz. Die köstlichsten Gewürze weit und breit sind Arbeit, Hunger und Genügsamkeit.

spanje der Schlaf	srednji pot der Mit-	jed die Speise
zdravilo die Arznei	telweg	pravičen gerecht
sodnik der Richter	potok der Bach	kratek kurz
pot der Weg	reka der Fluß	navaden gewöhnlich
		vselej immer

16. Vaja. — Spanje je najboljšo zdravilo. Bog je najpravičnejši sodnik. Dobra dela so najboljši prijatelji. Največje bogastvo je zdravje. Hiša je visoka, cerkev je višja, zvonik je najvišji. Poštenu kruh je najboljši. Srednji pot je najboljši pot. Potok je globok, reka je globočja, jezero je najglobočje. Najkrajši pot ni vselej najboljši pot. Zadovoljni človek je naj srečnejši. Kruh je najnavadnejša jed.

III. Zaimek (das Fürwort).

Zaimki so besede, ki stojé za imé ali namesto imena. Zaimki so:

1. osebni — persönliche Fürwörter,
2. svojilni — besitzanzeigende Fürwörter,
3. kazalni — hinweisende Fürwörter,
4. vprašalni — fragende Fürwörter,
5. oziralni — beziehliche Fürwörter,
6. nedoločni — unbestimmte Fürwörter.

1. Osebni zaimki. — Persönliche Fürwörter.

V govoru razločujemo tri osebe: prvo, katera sama govori (die sprechende Person); drugo, s katero se govori (die angesprochene Person), in tretjo, o kateri se govori (die besprochene Person). Slovenski osebni zaimki so: jaz, ti, on, ona, ono; midva, medve, vidva, vedve, onadva, onidve; mi, mé, vi, vé, oni, oné. — Če ni posebnega poudarka na njih, ne rabijo se. Sklanjajo se pa takó:

Jednina.

1. oseba	2. oseba
1. jaz	ti
2. mene, me	tebe, te
3. meni, mi	tebi, ti
4. mene, me	tebe, te
5. pri meni	pri tebi
6. z menój (máno)	s tebój (tábo)

3. oseba

1. on	ona	ono
2. njega, ga	nje, je	njega, ga
3. njemu, mu	nji, ji	njemu, mu
4. njega, ga	njo, jo	je (ga)
5. pri njem	pri nji	pri njem
6. ž njim	ž njo	ž njim

Dvojina.

1. oseba	2. oseba
1. midva, medve	vidva, vedve
2. naju	vaju
3. nama	vama
4. naju	vaju
5. pri naju (naji)	pri vaju
6. z nama	z vama

3. oseba

1. onadva	onidve	onidve
2. njiju, nju, ju	njiju, nju, ju	njiju, nju, ju
3. njima, jima	njima, jima	njima, jima
4. nja, ja	nji, ji	nji, ji
5. pri njiju	pri njiju	pri njiju
6. ž njima	ž njima	ž njima

Množina.

1. oseba	2. oseba	3. oseba		
1. mi, mé	vi, vé	oní	oné	ona
2. nas	vas	njih, jih	njih, jih	njih, jih
3. nam	vam	njim, jim	njim, jim	njim, jim
4. nas	vas	nje, je (jih)	nje, je (jih)	nja, ja (jih)
5. pri nas	pri vas	pri njih	pri njih	pri njih
6. z nami	z vami	ž njimi	ž njimi	ž njimi

* * *

Nemški osebni zaimki so: ich jaz, du ti, er on, sie ona, es ono; wir mi, mé, ihr vi, vé, sie oní, oné. Sklanja je taka:

Jednina.

1. oseba (erste Person)	2. oseba (zweite Person)	3. oseba (dritte Person)		
1. ich	du	er	ſie	eš
2. meiner	deiner	ſeiner	ihrer	ſeiner
3. mir	dir	ihm	ihr	ihm
4. mich	dich	ihm	ſie	eš

Množina.

1. wir	ihr	ſie	} za vse tri spole.
2. unſer	euer	ihrer	
3. unš	euch	ihnen	
4. unš	euch	ſie	

* * *

ich bin (jaz) sem

du biſt (ti) si

er, ſie, eš iſt (on, ona, ono) je

wir ſind (mi, mé) smo

ihr ſeid (vi, vé) ste

ſie ſind (oní, oné) so

frank bolan

traurig žalosten

artig uljuden

ſlach pločat

ſpišig ſiljast.

17. Vaja. — Ich bin ein Schüler. Du biſt ein Handwerker. Georg iſt ein Drechſler; (er) iſt fleiſig. Die Schweſter iſt frank; (ſie) iſt traurig. Daš Kind iſt fromm; (eš) iſt artig. Wir ſind ehrlich. Ihr ſeid arbeitsam. Die Werkzeuge ſind ſlach; (ſie) ſind auch ſpišig.

šivilja die Näherin
vezilja die Stickerin
čislana geachtet.

18. Vaja. — Jaz sem rokodelec. Ti si tudi rokodelec. Brat je učenc; priden je. Sestra je šivilja; delavna je. Kládivo je orodje; potrebno je. Midva sva brata. Vidva sta lena. Medve sva učenki. Vedve sta vezilji. Peter in Jurij sta mizarja; čislana sta. Mi smo pošteni. Vi ste uljudni. Oní so rokodelci.

ich habe (jaz) imam
 du hast (ti) imaš
 er, sie, es hat (on, ona, ono) imá
 wir haben (mi, mé) imamo
 ihr habet (vi, vé) imate
 sie haben (oní, oné) imajo
 daš Muster vzorec
 daš Spielzeug igrača.

19. Vaja. — Ich habe ein neues Reißzeug; (es) ist theuer. Du hast gute Federn und ein gutes Papier. Er hat nützliche Bücher. Sie ist eine geschickte Stickerin; (sie) hat schöne Muster. Das Kind hat ein neues Spielzeug; (es) ist glücklich. Wir haben fleißige Arbeiter. Ihr habet ein hohes Haus und einen großen Garten; (ihr) seid reich. Die Gesellen sind arbeitjam; (sie) haben einen guten Lohn.

20. Vaja. — Imam oster nož. Ti imaš lepo obleko. Brat imá novo orodje; zadovoljen je. Sestra imá koristno knjigo. Dete je veselo, kajti imá novo igračo. Mi imamo svetlo delavnico. Vi imate tudi lepo delavnico, pa je manjša. Učenci imajo dober popir in dobra peresa.

2. Svojilni zaimki. — Besitzanzeigende Fürwörter.

Svojilni zaimki naznanjajo, čegava je oseba ali stvar, in so:

moj, moja, moje mein
 tvoj, tvoja, tvoje dein
 njegov, njegova, njegovo sein
 najin, najina, najino unser
 vajin, vajina, vajino euer
 njijin, njijina, njijino ihr
 naš, naša, naše unser
 vaš, vaša, vaše euer
 njih(ov), njih(ova), njih(ovo) ihr.

Poleg tega imamo v slovenščini še povračalno-osebni zaimek svoj, ki se v nemščini izraža z görenjimi svojilnimi zaimki.

Slovenski svojilni zaimki se sklanjajo kakor pridevniki; nemški pa kakor določni člen.

Kadar stojé nemški svojilni zaimki s členom der, die, daß brez samostalnika, dobivajo v jednini končnico **ige** ali pa samó **e**; v množini pa **igen** ali samó **en**; n. pr. mein — der meinige, dein — der deinige . . .; euer imá der euere.

Opomnja. Pridevnik za svojilnim zaimkom se sklanja v nemščini šibko; n. pr. moj dobri oče — mein guter Vater.

* * *

die Hobelbank	skobelnik	ganz	popolnoma
die Zeichnung	narisek	weniger	mènj
fehlerfrei	brez napake	fast	skoro
sehr jako.			

21. Vaja. — Mein Messer ist so scharf wie daß deinige. Sein Werkzeug ist nicht so rein und glänzend wie daß meinige. Unsere Gesellen sind fleißiger als die eueren. Dein Zirkel ist besser als der meinige, aber mein Papier ist besser als daß deinige. Ist (ali je) deine Feder auch so gut wie die meinige? Seine Hobelbank ist größer als die meinige. Meine Bücher sind immer rein; sind (ali so) die deinigen auch so rein? Unser Meister ist ein geachteter Mann; seine Werkstätte ist groß, und seine Gesellen sind sehr geschickte Arbeiter. Eure Zeichnung ist nicht ganz fehlerfrei. Gute Bücher sind unsere besten Gesellschafter (družice).

omara der Kasten	podoba daß Bild	blagó die Ware
trgovec der Kaufmann	omara za orodje der	dolg lang
mizarski mojster der	Zeugrahmen	kje wo
Tischlermeister	roditelji die Eltern	skrhan stumpf.
stan der Stand	prodajalnica der Laden	

22. Vaja. — Moje kladivo je težko. Tvoje ravnilo je daljše od mojega. Vi ste poslušni in pridni; vaši roditelji so zadovoljni. Bog je naš najboljši oče. Naša dela so čislana; lepa so. Vaša dela pa niso lepa. Ti si len; tvoj oče ni zadovoljen. Zaga je skrhana; njeni zobjé niso ostri. Naša miza je daljša od vaše, naša omara pa ni takó velika kakor vaša. Naš kruh

je bel, vaš pa je črn. Vajin strije je bogat trgovec; imá lepo prodajalnico in dobro blagó. Naš oče je čislán mizarski mojster. Naš stan je takó lep kakor vaš; vsi stanovi so lepi in potrebni. Moja podoba ni takó lepa kakor tvoja, toda moji nariski so lepši. Njih orodje je že v omari za orodje.

3. Kazalni zaimki. — *Sinweisende Fürwörter.*

Kazalni zaimki kažejo na osebe ali stvari in so: ta, to, tisti, tista, tisto — der, die, daš, dieſer, dieſe, dieſeš, derſelbe, dieſelbe, daſſelbe; óni, óna, óno — jener, jene, jeneš, derjenige, diejenige, daſjenige; tak, taka, táko — ſolcher, ſolche, ſolcheš.

Kazalni zaimki se v slovenščini sklanjajo kakor pridevniki; samó ta, to imá svojo posebno sklanjo, namreč:

Jednina.			Dvojina.	Množina.
moški	ženski	srednji		
1. ta	ta	to	ta (ž. in sr. sp. ti)	ti (ž. in sr. sp. ta)
2. tega	te	tega	teh	teh
3. temu	tej	temu	tema	tem
4. tega, ta	to	to	ta (ž. in sr. sp. ti)	te (sr. spol ta)
5. pri tem	pri tej	pri tem	pri teh	pri teh
6. s tem	s to	s tem	s tema	s temi

* * *

Nemški kazalni zaimki dieſer, dieſe, dieſeš; jener, jene, jeneš; ſolcher, ſolche, ſolcheš se sklanjajo kakor člen der, die, daš. Kazalni zaimek der, die, daš pa imá táko sklanjo:

Jednina.			Množina (za vse spole).
1. der	die	daš	die
2. deſ, deſſen	der, deren	deſ, deſſen	der, deren
3. dem	der	dem	den, denen
4. den	die	daſ	die

Opomnja. Oblike deſſen, deren, denen rabimo takrat, kadar stojé brez samostalnika.

Kazalni zaimki derjenige, diejenige, dašjenige; derselbe, dieselbe, dašselbe se sklanjajo kakor pridevnik z določnim členom:

Jednina.

moški spol	ženski spol	srednji spol
1. derjenige	diejenige	dašjenige
2. dešjenigen	derjenigen	dešjenigen
3. demjenigen	derjenigen	demjenigen
4. denjenigen	diejenige	dašjenige

Množina (za vse tri spole).

1. diejenigen
2. derjenigen
3. denjenigen
4. diejenigen

* * *

der Herr gospod	die Bank klop	ähnlich podoben
das Heft pisanka	der Fehler napaka	nur samó
die Freundin prijateljica	gerade so prav takó	wer kdo.

23. Vaja. — Dieser Mann ist unser Nachbar; (er) ist ein reicher Kaufmann. Diese Arbeit ist nicht gut, denn (sie) hat einen großen Fehler; die unserige ist besser. Die Zeichnung jenes Schülers ist sehr schön; ist (ali je) die deinige auch so schön? Jenes hohe Haus ist unser. Wer ist dieser Herr, und wer ist jene Frau? Dieser Tisch und jene Bank sind sehr schön; habet ihr (ali imate vi) auch solche Tische und solche Bänke? Seid ihr (ali ste vi) auch so geschickt wie jene Arbeiter? Unsere Arbeiten sind gerade so schön wie die ihrigen. Dieser Herr ist meinem Bruder sehr ähnlich; nur ist (er) größer und stärker. Wir haben reine Hefte; habet ihr (ali imate vi) auch solche?

urejen geordnet	dobro imé guter Ruf	zató dešhalb
svinčnik der Bleistift	sin der Sohn	snažen rein
trgovina das Geschäft	zakaj warum	svetel blank.

24. Vaja. — Naš sosed imá poslušne otroke; zadovoljen je; óna žena pa je nesrečna, zakaj njeni otroci niso (sind nicht)

poslušni. Ta trgovina je starejša od naše, pa tudi naša ima dobro ime. Naša delavnica je vedno snažna in orodje vedno svetlo; ali imate vi tudi tako delavnico in tako orodje? Moja omara za orodje je vselej urejena, ona pa ni urejena; zakaj ne? Ta svinčnik ni takó dober kakor óni; zató tudi tvoj narisek ni takó lep kakor óni. Kdo je óni deček? Oni deček je sin našega trgovca; jako priden učenec je; njegove knjige in pisanke so vselej snažne. Ta vezilja ni takó spretna kakor óna; njena sestra je spretnjša.

4. Vprašalni zaimki. — *Fragende Fürwörter.*

Z vprašalnimi zaimki povprašujemo po osebah ali stvaréh. Vprašalni zaimki so: kdo *wer*; kaj *was*; kateri, katera, katero *welcher, welche, welches*; čegav, čegava, čegavo *weßjen*; kakšen, kakšna, kakšno *was für ein, was für eine, was für ein?*

Slovenski vprašalni zaimki se sklanjajo kakor pridevniki; kdo in kaj pa takó:

1. kdo	kaj
2. koga	česa
3. komu	čemu
4. koga	kaj
5. pri kom	pri čem
6. s kom	s čim

* * *

Nemški vprašalni zaimki *welcher, welche, welches*; *was für ein, was für eine, was für ein* se sklanjajo kakor določni člen; *was für ein* ima v množini samó *was für*. — *Wer in was* se sklanjata takó:

1. wer	was
2. weßjen	weßjen
3. wem	wem
4. wen	was

Opomnja. Namesto: wessen ist dieses Buch — čegava je ta knjiga, pravimo lepše wem gehört dieses Buch; in dalje tudi namesto: dieses Buch ist mein — ta knjiga je moja — dieses Buch gehört mir.

* * *

daš Stemmeijen dleto	die Ziehflinge strgulja
daš Zeichenheft risanka	der Schnitzer rezilnik
die Reißschiene risarsko ravnilo	hier)
der Schraubenzieher izvijáč	da) tukaj, tu.

25. Vaja. — Wer ist hier? Mein Bruder und deine Schwester sind hier. Wem gehört dieses neue Messer? (Es) gehört mir. Jenes Mädchen ist eine Freundin meiner Schwester. Was hast (du) da? (Ich) habe ein neues Federmesser und neues Papier. Was für ein Werkzeug ist das? Das ist ein Stemmeisen. Was ist der Sohn eueres Nachbars? (Er) ist ein geschickter Schlosser. Wer ist älter, du oder dein Freund? Ich bin älter als er. Wem gehört jenes schöne Reißzeug und jene neue Reißschiene? Das Reißzeug gehört mir, die Reißschiene gehört meinem Bruder. Was für Hefte habet (ihr) hier? (Wir) haben Schreibhefte und Zeichenhefte. Welches Metall ist am nützlichsten? Welcher Geselle ist am geschicktesten? Was ist der Schraubenzieher? der Schnitzer? die Ziehflinge?

sveder der Bohrer	oblič ličnik der Schlichthobel
jerán daš Balleisen	— dvoréznik der Doppelhobel
(pila) žágarica die Sägefeile	— venčenják der Gefimshobel
šilo der Spitzbohrer	— žlebnik der Falzhobel
jerálnik daš Gehrungsmaß	— grábničar der Grathobel
ključ daš Schränkeisen	— utórník der Ruthobel
nákovalo der Amboss	spáhalnik die Raubbank
oblič kosmáč der Schropphobel	oblič brázdar der Zahnhobel.

26. Vaja. — Kakšno orodje imá mizar? Mizar imá oblič, žago, pilo, dleto, sveder, kládivo, šestilo. Tudi imá rašpo, strguljo, jerán, pilo, žágarico, šilo, jerálnik, klešče, izvijáč, ključ. Moj prijatelj je lončar. Sin našega soseda je bogat trgovec. Katera pijača je najzdravejša? Katera jed je naj-

navadnejša? Kakšne* obličje imate? Imamo kosmáč, ličnik, dvo-
 réznik, spáhalnik, venčenják, brázdar, žlebnik, grábničar in
 utórník. Kakšno orodje imá ključar? Ključar imá kladivo,
 klešče, pilo, nákovalo. Čegavo je to ravnilo? To ravnilo je
 moje. Čegava je óna prodajalnica? Ona prodajalnica je sose-
 dova (gehört dem Nachbar).

5. Oziralni zaimki. — Bezügliche Fürwörter.

Oziralni zaimki se ozirajo na osebo ali stvar, o kateri
 je bilo govorjenje. Oziralni zaimki so: kdor wer, kar was;
 kateri, katera, katero, kakeršen, kakeršna, ka-
 keršno welcher, welche, welches, der, die, das.

* * *

Slovenski oziralni zaimki se sklanjajo kakor pridevniki;
 kdor in kar pa takó:

1. kdor	kar
2. kogar (čegar)	česar
3. komur	čemur
4. kogar	kar
5. pri komer	pri čemer
6. s komer	s čimer

Nemška oziralna zaimka wer in was se sklanjata kakor
 vprašalna zaimka wer, was; — der, die, das in welcher, welche
 welches pa kakor določni člen.

* * *

27. Vaja. — Was (wir) haben, ist eine Gabe Gottes (dar
 božji). Unsere besten Freunde sind jene, welche uns immer treu
 sind. Mein Messer ist nicht so gut wie jenes, welches dein Bruder
 hat. Artig ist nur jenes Kind, welches folgsam ist.

28. Vaja. — Kar je prijetno ni vselej dobro. Kdor ni
 zvest, ni naš pravi (wahr) prijatelj. Srečen je óni, kdor imá
 zveste prijatelje. Najboljši kruh je tisti, ki je zaslužen. Naj-
 srečnejši je tisti, kdor je zadovoljen.

6. Nedoločni zaimki. — Unbestimmte Fürwörter.

Nedoločni zaimki kažejo osebo ali stvar, katere ne moremo ali nečemo imenovati. Nedoločni zaimki so: kdo wer; nekdo jemand; nikdo, nihče niemand; malokdo selten einer; kaj, nekaj etwas; nič nichts; nekateri etliche; marsikateri mancher; malokateri selten einer; neki ein gewisser; vsak jeder; vsi, alle; nobeden keiner; malo wenig; vsakdo jedermann.

Zaimki nekdo, nikdo, vsakdo, malokdo, marsikdo se sklanjajo kakor kdo; nekaj, nič kakor kaj; ostali pa kakor pridevniki.

* * *

Nemška zaimka jemand in niemand se sklanjata takó:

1. jemand	niemand
2. jemand(e)s	niemand(e)s
3. jemand(em)	niemand(em)
4. jemand(en)	niemand(en)

Jedermann imá: 1. jedermann, 2. jedermanns, 3. jedermann, 4. jedermann.

Etwas in nichts se ne sklanjata; jeder, mancher, alle se sklanjajo kakor določni člen.

V nemščini imamo še nedoločni zaimek man, ki se slovéni najrajši s tretjo osebo množine ali pa tudi z drugo osebo jednine.

* * *

das Ding stvar	der Anfang začetek	der Dorn trn
der Bewohner prebivalec	der Müßiggang lenoba	draußen zunaj
die Stadt mesto	das Laster grehota	edel plemenit
der Nächste bližnjik	der Tod smrt	gewiß gotov
	die Rose roža	ohne brez.

29. Vaja. — Jemand ist draußen. Niemand ist ganz glücklich. Jedermann ist seines (svoje) Glückes Schmied. Jedes Ding hat seine (svoj) Zeit. Alle Menschen sind sterblich. Einige Bewohner unserer Stadt sind reich, etliche sind arm. Die Arbeiten einiger Schüler sind

gut, andere (druga) sind fehlerhaft (pogrešna). Jeder Mensch ist unser Nächster. Alle Menschen haben alles. Nichts ist schön, was nicht edel ist. Aller Anfang ist schwer. Keine Rose ohne Dornen. Der Tod ist allen gewiss. Besser etwas als nichts. Müßiggang ist aller Laster Anfang.

rastlina die Pflanze	dom die Heimat	časten ehrwürdig
veselje die Freude	težava die Schwierigkeit	krivičen ungerrecht
lepota die Schönheit	ura die Stunde	škodljiv schädlich
grob das Grab	gôri oben	vreden wert.

30. Vaja. — Nekatere rastline so koristne, druge so škodljive. Nekdo je gôri. Bolje malo, pa to dobro. Vsi ljudje so naši bližnjiki. Ni (eš ist nicht) vse zlató, kar je svetlo. Vsak stan je potreben; vsi stanovi so častni. Vsak čas imá svoje (ihre) veselje in svoje (ihre) lepote. Ves svet je naš dom. Vsak stan imá svoje (seine) težave. Nekateri ljudje nikoli niso srečni, ker niso zadovoljni. Vsako uro smo bliže grobu. Nobeno delo ni brez težave. Vsak delavec je vreden svojega (seines) plačila.

IV. Števník (das Zahlwort).

Števník naznanja, koliko je oseb ali stvari. Števníki so določni (bestimmt) in nedoločni (unbestimmt). Določni števníki natanko naznanjajo, koliko je oseb ali stvari; n. pr. pet, deset; nedoločni pa samó približno; n. pr. veliko, malo.

Določni števníki so:

1.) glavni — Grundzahlwörter na vprašanje koliko wie viel; n. pr. dvanajst zwölf;

2.) vrstilni — Ordnungszahlwörter na vprašanje kólik der wievielte; n. pr. drugi der zweite;

3.) ločilni — Artzahlwörter na vprašanje kolikér wie vielerlei; n. pr. četvér viererlei;

4.) množilni — Vielfältigungszahlwörter na vprašanje kolikraten wie vielfach; n. pr. dvojen zweifach;

5.) ponavljalni — Wiederholungszahlwörter na vprašanje kolikokrat wie vielmal; n. pr. dvakrat zweimal.

Najvažnejši nedoločni števniki so: vsi alle, nekateri einige, več mehrere, mnogi viele, malo wenige. Tudi nedoločni zaimki nam rabijo za nedoločne števnike.

Najvažnejši glavni števniki so:

1 jeden, jedna, jedno ein, eine, ein	19 devetnajst neunzehn
2 dva, dve zwei	20 dvajset zwanzig
3 trije, tri drei	21 jedenindvajset einundzwanzig
4 štirje, štiri vier	22 dvaindvajset zweiundzwanzig
5 pet fünf	30 trideset dreißig
6 šest sechs	40 štirideset vierzig
7 sedem sieben	50 petdeset fünfzig
8 osem acht	60 šestdeset sechszig
9 devet neun	70 sedemdeset siebenzig
10 deset zehn	80 osemdeset achtzig
11 jedenajst elf	90 devetdeset neunzig
12 dvanajst zwölf	100 sto hundert
13 trinajst dreizehn	101 stoinjeden hundertundeins
14 štirinajst vierzehn	200 dvesto zweihundert
15 petnajst fünfzehn	300 tristo dreihundert
16 šestnajst sechzehn	1000 tisoč tausend
17 sedemnajst siebzehn	10000 desetisoč zehntausend
18 osemnajst achtzehn	100000 stotisoč hunderttausend
	1000000 milijon eine Million.

Števnik jeden, jedna, jedno se sklanja kakor pridevnik; dva, dve, obá, obé, trije, tri, štirje, štiri se sklanjajo takó:

1. dva, dve	trije, tri	štirje, štiri
2. dveh	treh	štirih
3. dvema	trem	štirim
4. dva, dve	tri	štiri
5. pri dveh	pri treh	pri štirih
6. z dvema	s tremi	s štirimi

Števniki od pet do devetindevetdeset se ravnaajo po vzgledu pet: 1. pet, 2. petih, 3. petim (petém), 4. pet, 5. pri petih, 6. s petimi (petémi).

Števniki od jedne do pet se vežejo s samostalnikom v tistem sklonu, v katerem sami stojé; n. pr. jedna knjiga, dva učenca, tri risanke, štirje rokodelci; od pet dalje pa stoji samostalnik v drugem sklonu; n. pr. pet dnij, šest tednov, sto goldinarjev . . .

Števnika sto in tisoč se navadno ne sklanjata.

Vrstilni števniki razven prvi, drugi, tretji in četrti se narejajo iz glavnih števnikov, če pritikamo le-tem za moški spol končnik *i*, za ženski *a*, za srednji *o*; n. pr. pet — peti, peta, peto; dvajset — dvajseti, dvajseta, dvajseto. Sklanjajo se kakor pridevniki.

Nedoločni števniki zahtevajo do malega samostalnik v rodilniku, in so pregibni ali nepregibni. Pregibni so n. pr. temà, sila, krdelo, ki nam rabijo kakor samostalniki; nepregibni pa so: mnogo, veliko, malo, več, mènj, precèj, dôkaj, dosti, obilo i. t. d.

* * *

Glavni števnik *ein, eine, ein* se sklanja kakor nedoločni člen, ako stoji pred samostalnikom; kadar pa stoji brez samostalnika, dobiva končnico določnega člena; torej:

1. <i>einer</i>	<i>eine</i>	<i>eineš</i>
2. <i>eines</i>	<i>einer</i>	<i>eines</i>
3. <i>einem</i>	<i>einer</i>	<i>einem</i>
4. <i>einen</i>	<i>eine</i>	<i>eines</i>

Števniki *zwei, drei* in *beide* (obá) se sklanjajo takó:

1. <i>zwei</i>	<i>drei</i>	<i>beide</i>	ali <i>die beiden</i>
2. <i>zweier</i>	<i>dreier</i>	<i>beider</i>	<i>der</i> »
3. <i>zweien</i>	<i>dreien</i>	<i>beiden</i>	<i>den</i> »
4. <i>zwei</i>	<i>drei</i>	<i>beide</i>	<i>die</i> »

Kadar stoji pred glavnim števnikom določni člen ali zaimek s končnico določnega člena, števnik ne sklanjamo.

Vrstilne števniko razven der erste prvi, der dritte tretji narejamo, če pritikamo glavnim števnikom do dvajset končnico **te**, od dvajset dalje pa **ste**; n. pr. fünf — der fünfte; zwanzig — der zwanzigste. — Sklanjajo se kakor pridevniki z določnim členom.

Nemški nedoločni zaimki so večinoma pridevniki in nam tudi takó rabijo.

* * *

das Jahr leto	die Ecke kot	der Theil del
der Monat mesec	das Dreieck trikotnik	das Tuch sukno
der Tag dan	der Lehrling vajenec	die Hütte koča
die Stunde ura	das Geld denar	die Classe razred
die Woche teden	der Gulden goldinar	der letzte zadnji.

31. Vaja. — Ein Jahr hat zwölf Monate. Einige Monate haben dreißig, andere einunddreißig Tage; nur der Monat Februar hat achtundzwanzig oder im Schaltjahr (v prestopnem letu) neunundzwanzig Tage. Eine Woche hat sieben Tage; diese sind: Montag, Dienstag, Mittwoch, Donnerstag, Freitag, Samstag, Sonntag. Ein Tag hat vierundzwanzig Stunden. Dieses Lineal hat drei Ecken; (es) ist ein Dreieck. Wie viel Ecken hat ein Viereck? Wie viel Liter hat ein Hektoliter? Der Meister hat vier Gesellen und zwei Lehrlinge. (Es) ist nur ein Gott. Wie viel Geld hast du? (Ich) habe vier Gulden und fünfundzwanzig Kreuzer. Mein Bruder hat mehr. Unser Vater ist (imá) vierundfünfzig Jahre (alt). Ein Decimeter ist der zehnte Theil eines Meters. Der wievielte Theil eines Guldens ist ein Kreuzer? Das Jahr hat gewöhnlich dreihundertfünfundsechzig Tage, aber jedes vierte Jahr hat einen Tag mehr. Der Kaufmann hat zweierlei Tuch; das eine ist schwarz, das andere grau. Jener Herr ist sehr reich; (er) hat mehrere Häuser und viele Gärten. Unser Nachbar ist arm; (er) hat nur eine kleine Hütte und einen kleinen Garten. Franz ist fleißig; (er) ist immer der erste unserer Classe; Karl ist nachlässig; (er) ist immer der letzte.

tabla die Tafel	črta die Linie	letni čas die Jahreszeit
delavnik der Arbeitstag	prekótnica die Diagonale	točka der Punkt
kvadrat das Quadrat	oglišče die Ecke	deska das Brett
stranica die Seite	celota das Ganze	štirioglat viereckig
kočka der Würfel	polovica die Hälfte	jednak gleich.

32. Vaja. — Tabla je štirioglata; imá štiri oglišča. Miza imá štiri noge; nekatere mize imajo tudi samó tri noge. Teden imá šest delavnikov. Koliko minut imá ura? Mizar imá več obličev; kateri so to? Kvadrat imá štiri jednake stranice in dve jednaki prekótnici. Kocka imá osem oglišč; štiri zgoraj in štiri spodaj. Črta imá dve točki. Ura je štiriindvajseti del dneva. Leto imá štiri letne čase. Kateri letni čas je prvi in kateri je zadnji? Tisoč je desetkrat sto. Celota imá dve polovici. Ta deska je dva metra dolga.

V. Glagol (das Zeitwort).

Glagol je beseda, ki naznanja, kaj kdo dela ali trpi, ali v kakem stanju je; n. pr. kovati *schmieden*, oblati *hobeln*, šivati *nähen*, piliti *feilen*.

Glagoli so prehajalni ali neprehajalni (*die Zeitwörter sind übergehend oder nicht übergehend*). Prehajalni kažejo dejanje, ki prehaja na osebo ali stvar; n. pr. Kovač kuje železo. *Der Schmied schmiedet das Eisen*. Neprehajalni pa kažejo dejanje, ki ne prehaja na osebo ali stvar; n. pr. Drevo rase. *Der Baum wächst*.

Glagoli so dalje povračalni in brezosebni (*die Zeitwörter sind weiters bezüglich und unpersönlich*). Povračalni glagoli naznanjajo povratno dejanje in se vselej vežejo s povračalnim zaimkom *se*; n. pr. Kar je dobro, hvali se sámó. *Was gut ist, lobt sich selbst*. Brezosebni glagoli nam rabijo samó v tretji osebi jednine; n. pr. Grmi eš *donnert*; sneží eš *schneit*.

Gledé na čas in dôbo dejanja so glagoli:

- 1.) dovršni, ki naznanjajo dovršeno dejanje; n. pr. izpiti;
- 2.) nedovršni, ki naznanjajo nedovršeno dejanje; n. pr. nositi.

Nemščina ne loči dovršnih glagolov od nedovršnih.

Glagol se sprega (*das Zeitwort wird conjugiert*). Pri spregi se oziramo:

- 1.) na osebo (die Person).
- 2.) na število (die Zahl),
- 3.) na čas (die Zeit),
- 4.) na obliko (die Form),
- 5.) na naklon (die Ausdragsweise).

Oseba je v slovenščini trojna: prva, druga in tretja. Število je tudi trojno: jednina, dvojina in množina.

Časov štejemo štiri:

1.) sedanji čas, ki naznanja, kaj se zdaj godi; n. pr. Roža cvetè;

2.) pretekli čas, ki naznanja, kaj se je že zgodilo; n. pr. Roža je cvetela;

3.) predpretekli čas, ki naznanja preteklost dejanja z ozirom na drugo preteklost; n. pr. Roža je bila odevetela, predno sem jo utrgal;

4.) prihodnji čas, ki naznanja, kaj se bode zgodilo; n. pr. Roža bode cvetela.

Oblika je dvojna: tvorna in trpna. Tvorna naznanja, da oseba ali stvar, o kateri govorimo, sama kaj dela; n. pr. Mizar obla. Trpna pa naznanja, da oseba ali stvar kaj trpi, ali da se ž njo kaj godi; n. pr. Deska je oblana. Deska se obla.

Pravih naklonov imá slovenščina štiri, namreč:

1.) določni naklon ali določnik, ki naznanja naravnost, kaj kdo dela ali kaj se godi; n. pr. Krojač šiva;

2.) pogojni naklon ali pogojniki, ki naznanja negotovo, pogojno, kaj kdo dela ali kaj se godi; n. pr. Krojač bi šival (ko bi imel kaj);

3.) želelni naklon ali želelniki, ki razodeva kako željo ali voščilo; n. pr. Krojač naj šiva;

4.) velelni naklon ali velelniki, ki naznanja, da se kaj veleva, opominja ali prepoveduje; n. pr. Krojač, šivaj!

Naklonom prištevamo tudi:

5.) nedoločni naklon ali nedoločnik, ki naznanja dejanje brez ozira na osebo ali stvar; n. pr. šivati;

6.) namenilnik, ki naznanja dejanje, katero se namerja; n. pr. Krojač gré šivat;

7.) deležnike; deležnikov štejemo pet, in sicer dva v sedanjem času, tri v preteklem času; deležnik sedanjega časa* je ali prislovni; n. pr. delaje, ali pridevni; n. pr. delajoč; deležnik preteklega časa je ali pravi glagolni; n. pr. do-delavši,** ali opisovalni; n. pr. delal, ali trpni; n. pr. delan;

8.) glagolnik; n. pr. delanje.

Kakó se izobražajo časi in nakloni.

Sedanjik se nareja s pomočjo osebil:

	Jednina.	Dvojina.	Množina.
1. oseba	dela-m	dela-va	dela-mo
2. oseba	dela-š	dela-ta	dela-te
3. oseba	dela	dela-ta	dela-jo

Velelnik se dela z obrazilom *i*, ki pa za samoglasnikom vedno prehaja v *j*; n. pr. pasem — pasi, delam — delaj.

Deležnika sedanjega časa se napravljata z obrazilom *é* (*je*); n. pr. sedé, delaje, in z obrazilom *ě*, ki se pritika krajši obliki 3. osebe v množini; n. pr. grmé — grmèč.

Deležniki preteklega časa se napravljajo z obrazili *ši*, *vši*, *l*, *n*, *t*; n. pr. pad-ši, pusti-vši, dela-l, plete-n, bi-t.

Namenilnik dobimo, če nedoločniku odbijemo končnik *i*; n. pr. delati — delat.

Glagolnik nastane iz trpno-preteklega deležnika, ako se mu pritakne končnica *je*; n. pr. pisan — pisanje.

* Dopršni glagoli nimajo ni prislovnega ni pridevnega deležnika sedanjega časa.

** Nedopršni glagoli nimajo pravega glagolnega deležnika.

Ostali časi in nakloni se tvorijo s pomožnim glagolom biti. Ta glagol se spreaga takó:

Število	oseba	sedanjik	prihodnjik	velelnik	deležniki
Jednina	1.	sem	bodem, bom	—	a) sed. časa: bodoč, a, e; b) tvorno preteklega časa: I. bivši II. bil, a, o, c) trpno-preteklega časa: bit; d) glagolnik bitje.
	2.	si	bodeš, boš	bodi	
	3.	je	bode, bo	bodi	
Dvojina	1.	sva	bodeva, bova	bodiva	
	2.	sta	bodeta, bosta	bodita	
	3.	sta	bodeta, bosta	—	
Množina	1.	smo	bodemo, bomo	bodimo	
	2.	ste	bodete, boste	bodite	
	3.	so	bodo	—	
Nedoločnik: biti. — Namenilnik: bit.					

Število	oseba	pretekli čas	pogojujnik	želelnik	pogojni želelnik				
Jednina	1.	bil, a, o	sem	bil, a, o	naj bodem				
	2.					si	bi	—	
	3.								je
Dvojina	1.	bila, i	sva	bila, i	naj bodeva				
	2.					sta	bi	—	
	3.								sta
Množina	1.	bili, e, a	smo	bili, e, a	naj bodemo				
	2.					ste	bi	—	
	3.								so

V nemščini je oseba glagolov trojna — die Person der Zeitwörter ist dreifach: die erste oder die sprechende, die zweite oder die angesprochene und die dritte oder die besprochene Person.

Število je dvojno — die Zahl ist zweifach: die Einzahl und die Mehrzahl.

Časov imamo šest — wir haben sechs Zeiten; diese sind:

- 1.) die Gegenwart (sedanji čas),
- 2.) die Mitvergangenheit (polpretekli čas),
- 3.) die Vergangenheit (pretekli čas),
- 4.) die Vorvergangenheit (predpretekli čas),
- 5.) die Zukunft (prihodnji čas),
- 6.) die Vorzukunft (predprihodnji čas).

Nekatere čase narejamo samo z glagolom; taki časi so prosti časi: sedanji in polpretekli čas (solche Zeiten sind einfache Zeiten: die Gegenwart und die Mitvergangenheit); n. pr. *ich zeichne risam; ich zeichnete risal sem.*

Pri drugih rabimo še pomožne glagole haben, sein, werden.

Taki časi so zloženi časi (zusammengesetzte Zeiten), in sicer:

die Vergangenheit — *ich habe gezeichnet risal sem;*

die Vorvergangenheit — *ich hatte gezeichnet risal sem bil;*

die Zukunft — *ich werde zeichnen risal bodem;*

die Vorzukunft — *ich werde gezeichnet haben.*

Oblika je dvojna — die Form ist zweifach: die thätige (tvorna) und die leidende (trpna) Form.

Naklon je trojen — die Aussageweise ist dreifach:

1.) die anzeigende Art (določnik): Zeit ist das höchste Gut *čas je največje blagó;*

2.) die verbindende Art (pogojnik): Der Arbeiter würde arbeiten *delavec bi delal;*

3.) die befehlende Art (velelnik): *Arbeite! Delaj!*

Vrhu tega prištevamo naklonom:

4.) dva deležnika (zwei Mittelwörter), in sicer deležnik sedanjega časa (das Mittelwort der Gegenwart), ki se

vedno končuje na **d**; n. pr. *zeichnend* rišoč, in deležnik preteklega časa (*das Mittelwort der Vergangenheit*), ki se končuje na **t**, **et** ali **en**; n. pr. *gelobt* hvalil, *gezeichnet* risal, *gejungen* pel.

5.) dva nedoločnika (*zwei* *Rennformen*), in sicer nedoločnik sedanjega časa (*die* *Rennform der Gegenwart*); n. pr. *zeichnen* risati, in nedoločnik preteklega časa (*die* *Rennform der Vergangenheit*); n. pr. *gezeichnet* haben.

Kakó se tvorijo nemški časi.

Časi se tvorijo:

- 1.) ako pritikamo glagolovemu deblu končnice; n. pr. *du* *zeichn-est* risaš; *er* *zeichn-ete* risal je;
- 2.) ako izpremenimo debelni samoglasnik; n. pr. *ich* *schreibe* pišem — *ich* *schrieb* pisal sem;
- 3.) s pomočjo pomožnih glagolov **haben**, **sein**, **werden**.

Sprega pomožnih glagolov v določniku.

1. Gegenwart.

<i>ich</i> bin	<i>werde</i>	<i>habe</i>
<i>du</i> bist	<i>wirst</i>	<i>hast</i>
<i>er, sie, es</i> ist	<i>wird</i>	<i>hat</i>
<i>wir</i> sind	<i>werden</i>	<i>haben</i>
<i>ihr</i> seid	<i>werdet</i>	<i>habet</i>
<i>sie</i> sind	<i>werden</i>	<i>haben</i>

2. Mitvergangenheit.

<i>ich</i> war	<i>wurde (ward)</i>	<i>hatte</i>
<i>du</i> warst	<i>wurdest (wardst)</i>	<i>hattest</i>
<i>er, sie, es</i> war	<i>wurde (ward)</i>	<i>hatte</i>
<i>wir</i> waren	<i>wurden</i>	<i>hatten</i>
<i>ihr</i> waret	<i>wurdet</i>	<i>hattet</i>
<i>sie</i> waren	<i>wurden</i>	<i>hatten</i>

3. Vergangenheit.

ich bin	} gewesen	bin	} geworden	habe	} gehabt
du bist		bist		hast	
er, sie, es ist		ist		hat	
wir sind		sind		haben	
ihr seid		seid		habet	
sie sind		sind		haben	

4. Vorvergangenheit.

ich war	} gewesen	war	} geworden	hatte	} gehabt
du warst		warst		hattest	
er, sie, es war		war		hatte	
wir waren		waren		hatten	
ihr waret		waret		hattet	
sie waren		waren		hatten	

5. Zukunft.

ich werde	} sein, werden, haben
du wirst	
er, sie, es wird	
wir werden	
ihr werdet	
sie werden	

6. Vorzukunft.

ich werde	} gewesen sein, geworden sein, gehabt haben
du wirst	
er, sie, es wird	
wir werden	
ihr werdet	
sie werden	

7. Befehlende Art.

sei!	werde!	habe!
seid!	werdet!	habet!

8. Mittelwort.

Geg.: seiend	werdend	habend
Berg.: gewesen	geworden	gehabt

9. Nennform.

Geg.: zu sein	(zu) werden	(zu) haben
Berg.: gewesen (zu) sein	geworden (zu) sein	gehabt (zu) haben

* * *

der Mitschüler	jetzig sedanji	heute danes
součenec	trocken suho	heiter jasen
die Slaven Slovani	kühl hladno	deshalb zato
die Heiden pagani	feucht mokrotno	einstig nekdanji
die Christen kristjani	zu Hause doma	einmal nekdanj.
mäßig zmeren	gestern včeraj	

33. Vaja. — (Ich) war dein Mitschüler. (Du) warst mein Freund. Mein Bruder war Soldat. Die alten Slaven waren Heiden; wir sind Christen. Jener Mann war ein geachteter Tischlermeister. (Wir) waren immer arbeitsam und mäßig; deshalb waren (wir) auch gesund. Die fremden Herren waren sehr freundlich; waret ihr auch so freundlich? Unsere einstige Werkstätte war sehr groß und hell; die jetzige ist klein und dunkel. Jene Frau war einmal reich; ihr Haus war groß; jetzt ist (sie) arm und hat nur ein kleines Häuschen (*hišica*). Gestern war (es) warm und trocken, heute ist (es) kühl und feucht. Wo warst (du) gestern? (Ich) war zu Hause; mein Bruder war krank. Warst (du) gestern draußen? Ja, (da); (es) war ein warmer und heiterer Tag.

tovariš der Kamerad	izvrsten vorzüglich
vreme das Wetter	pazen aufmerksam
neprijeten unangenehm.	

34. Vaja. — Ti si bil moj najboljši tovariš. Brat našega mojstra je bil bogat trgovec. Naša dela so bila izvrstna; mojster je bil zadovoljen. Včeraj sem bil bolan, danes sem zdrav. Tvoj

brat danes ni bil pazen. Včeraj je bilo lepo vreme; danes pa je (ist es) neprijetno in mrzlo.

der Müller málinar
der Jünger učeneč
heurig letošnji.

35. Vaja. — Das heurige Jahr war sehr trocken; die Müller hatten wenig Wasser. Jener Mann hatte zwei Söhne; der ältere war fleißig und arbeitsam, der jüngere war träge. Jesus hatte zwölf Apostel und zweiundsiebzig Jünger. (Wir) hatten schöne Werkzeuge, aber (wir) haben sie nicht (nimamo) mehr. Unser Meister hatte fünf Gefellen; (sie) waren alle sehr fleißig und hatten einen guten Lohn.

žito daš Getreide	vender doč
sadje daš Obst	divji wišd
národ daš Volk	
stanovanje die Wohnung	ne — ne weder — noch.

36. Vaja. — Ta kmet je imel letos dosti žita, pa malo sadja; nekateri kmetje so imeli mnogo sadja in malo žita; vender so bili vsi zadovoljni. Najstarejši národje so bili divji; imeli niso ne stanovanja ne orodja. Naš sosed je imel vedno dosti dela; tudi zdaj je jako delaven. Tvoje delo je imelo veliko napako; zdaj je dobro. Prej smo imeli dobro orodje, zdaj imamo slabše.

37. Vaja. — (Ich) werde fleißig sein. (Ihr) waret heute aufmerksam; werdet (ihr) morgen auch aufmerksam sein? Die Nacht ist kühl; der Tag wird nicht warm sein. (Wir) waren heute lange da; morgen werden (wir) nicht hier sein. Wo werdet (ihr) sein? (Wir) werden zu Hause sein.

der Thon ilovica	hart trd	vielleicht morda
daš Modell modél	fertig zvršen, gotov	wahrscheinlich najbrž
unmäßg nezmeren	abends zvečer	gar nicht celó ne.
naš moker	zwar sicer	

38. Vaja. — Sei nicht unmäßig und (du) wirst wieder gesund werden. Der Thon ist naß; (er) wird erst morgen trocken und hart werden. Der Tisch ist noch nicht fertig; (er) wird erst heute abends

fertig werden. Mein Bruder ist Schlosser; ich aber werde ein Drechsler werden. Der Geselle ist fleißig; (er) wird bald Meister werden. Die Zeichnung ist zwar noch nicht gut, aber (sie) wird bald besser werden. Dein Bruder ist nachlässig; vielleicht wird (er) doch fleißiger werden. Wann wird dieses Modell fertig werden? (Es) wird wahrscheinlich gar nicht fertig werden, weil (es) nicht gut ist.

die Ernte žetev
die Landleute kmetje
streng hud, strog.

39. Vaja. — (Ich) werde Geld haben; (ich) werde reich sein. Unser Lehrling ist sehr fleißig; (er) wird bald Geselle werden und wird einen guten Lohn haben. Wirßt (du) morgen Zeit haben? (utegnil). Die Landleute sind zufrieden; (sie) werden wahrscheinlich eine sehr gute Ernte haben. Das Wetter ist kalt; (wir) werden vielleicht einen strengen Winter haben

drevesce das Bäumchen prihodnje leto im nächsten Jahre
lani im vorigen Jahre nikoli nie.

40. Vaja. — Ali bodeš danes pazen? Bodi delaven, in srečen bodeš! Bodimo (seien wir) pobožni in pošteni! Bog je bil, je in bode vselej; večer je. Ti si nezmeren; nikoli ne bodeš zdrav. Jutri bodemo najbrže domá, zakaj oče je bolan. — Ta drevesca so bila lani še majhna; letos so večja in prihodnje leto bodo še večja. Omara še ni gotova; jutri bode morda zvršena. Kdaj bode gotovo to delo? Moj modél ni dober; morda celó ne bode zvršen. Moj součenec je priden; nekaj bode dober delavec. — Zdaj inamo dosti dela, pa skoro bodemo imeli še več dela. Vreme je prijetno; jutri bodemo imeli morda lep dan. Bodi pošten, in imel bodeš dosti prijateljev. Moje orodje je slabo, toda skoro bodem imel boljše.

* * *

Sprega glagolov. — Die Conjugation der Zeitwörter.

Die Conjugation der Zeitwörter ist dreifach; schwach (šibka), stark (krepka) und unregelmäßig (nepravilna).

A. Šibka sprega. — Schwache Conjugation.

Šibko se spregajo óni glagoli, kateri v polpreteklem času ne izpreminjajo debelnega samoglasnika in se v deležniku preteklega časa končujejo na **t** ali **et**. Za vzgled bodi glagol **loben** hvaliti.

Gegenwart	Witvergangenheit	Vergangenheit	
ich lobe	ich lobte	ich habe	} gelobt
du lobst	du lobtest	du hast	
er lobt	er lobte	er hat	
wir loben	wir lobten	wir haben	
ihr lobet	ihr lobtet	ihr habet	
sie loben	sie lobten	sie haben	

Vorvergangenheit	Zukunft	Vorzukunft	
ich hatte	ich werde	ich werde	} gelobt } haben
du hattest	du wirst	du wirst	
er hatte	er wird	er wird	
wir hatten	wir werden	wir werden	
ihr hattet	ihr werdet	ihr werdet	
sie hatten	sie werden	sie werden	

Befehlsform: lobe! lobet!

Mittelwort der Gegenwart: lobend

» » Vergangenheit: gelobt

Nennform » Gegenwart: (zu) loben

» » Vergangenheit: gelobt (zu) haben

Opomnja: Do malega vsi glagoli dobivajo v deležniku preteklega časa prednico **ge** (das Augment); samó glagoli, ki so zloženi s prednicami **be**, **ent**, **er**, **ge**, **ver** in **zer** ne dobivajo te prednice, dalje glagoli s končnico **ieren**; n. pr. **entspringen** ubegniti, **izvirati**, **genießen** uživati, **erzählen** pripovedovati, **vergessen** pozabiti, **zerschneiden** razrezati; **spazieren** izprehajati se.

Prav takó kakor glagol **loben**, spregajo se tudi nastopni glagoli:

achten čislati	färben barvati	prüfen preizkušati
ackern orati	fehlen zmotiti se	rechnen številiti
baden kopati se	feilen piliti	ruhen počivati
bauen zidati	fürchten bati se	jagen praviti
bellen lajati	füttern krmiti	jetzen postavljati
bereiten pripraviti	glühen beliti	jetzen vzdihovati
bereuen kesati se	handeln tržiti	jündigen grešiti
beten moliti	hobeln oblati	scherzen šaliti se
betteln beračiti	kaufen kupiti	schmeicheln laskati se
blühen cvesti	kehren pometati	schmieden kovati
bohren vrtati	fleiden oblačiti	tadeln grajati
borgen posoditi	flettern plezati	tasten tipati
brauchen potrebovati	lachen smijati se	taufen krstiti
dauern trajati	leben živeti	trüben kaliti
decken kriti	legen položiti	verarmen obubožati
dienen služiti	lehren učiti se	verkaufen prodajati
drehen vrteti	mahnen opominjati	wachen čuti
drohen žugati	mauern zidati	weißen beliti
drücken tlačiti	mischen mešati	zähmen krotiti
ehren častiti	nähren šivati	zeichnen risati
enden končati	nähren živiti	zimmern tesati
erben podedovati	opfern darovati	zweifeln dvojiti.
fasten postiti se	ordnen urejati	

* * *

41. Vaja. — Ich rechne. Du zeichnest. Er bohrt. Sie näht. Das Kind ist froh; (es) lacht. Wir schmieden. Ihr zimmert. Sie hobeln.

42. Vaja. — Jaz se kopam. Ti vrtaš. On orje. Ona pometa. Dete je trudno; počiva. Mi pilimo. Vi barvate. Oni belijo.

43. Vaja. — Der Drechsler dreht. Der Schmied feilt. Der Zimmermann* zimmert. Der Bauer ackert. Der Maurer mauert. Der Lehrer lehrt. Der Schüler schreibt. Der Kaufmann kauft und verkauft.

* Množina: die Zimmerleute.

44. Vaja. — Kovač kuje. Tesar žaga. Risar riše. Šivilja šiva. Učenec se uči. Deček pleza. Mizar obla. Krojač šiva.

45. Vaja. — Setzet alle Sätze der 43. Übung in die Mehrzahl!

46. Vaja. — Postavite vse stavke 44. vaje v dvojino in množino!

der Heller vinar	die Pracht krasota	segnen blagosloviti
der Thaler tolar	pflügen orati	šporen hraniti
der Harnisch oklep	pflegen rediti	nach po
die Liebe ljubezen	währen trajati	gegen proti
die Ordnung red	gethan storjeno	in Ewigkeit večno
die Mühe trud	schützen varovati	zu v

47. Vaja. — Einige Sprichwörter. — Nekaj pregovorov.

- 1.) Morgen, morgen, nur nicht heute, sagen alle trügen Leute.
- 2.) Wer den Heller nicht ehrt, ist des Thalers nicht wert.
- 3.) Wer den Acker pflügt, den pflegt der Acker.
- 4.) Ehrlich (poštenost) währt am längsten.
- 5.) Nach gethaner Arbeit ist gut ruhen.
- 6.) Kein Harnisch schützt gegen den Tod.
- 7.) Jedes Ding währt seine Zeit, Gottes (božja) Lieb' in Ewigkeit.
- 8.) Bet' und arbeit', Gott segnet zu seiner Zeit.
- 9.) Lerne Ordnung, liebe sie, Ordnung spart dir Zeit und Müh'.

10.) Zufriedenes Herz, nicht Gold und Pracht, ist's, was den Menschen glücklich macht (osrečuje).

sramota die Schande	iskati suchen	bati se fürchten
trgovina das Geschäft	hiteti eilen	slabo schlecht
kupec der Käufer	počasi langsam	škodovati schaden
opreznost die Vorsicht	zajédno auf einmal	bogatiti bereichern
krasen herrlich	opravljeti verrichten	nikjer nirgend's
dokler solange	umeti verstehen	

48. Vaja. — Nekaj pregovorov.

- 1.) Krasna obleka sramote ne pokriva.
- 2.) Človek se uči, dokler živi.

- 3.) Dobra trgovina kupeca ne išee.
- 4.) Dobro delo se samo hvali.
- 5.) Hiti počasi!
- 6.) Kdor devet rokodelstev zajedno opravlja, ne umeje nobenega (fein einziges).
- 7.) Kdor se dela boji, slabo živi.
- 8.) Lenoba ne bogati.
- 9.) Opreznost nikjer ne škoduje.

der Mond	mesec	belohnen	obdarovati	leuchten	svetiti
die Götter	bogovi	verehren	častiti	grünen	zeleneti
das Gewitter	nevihta	donnern	grmeti		
der Regen	dež	blitzen	bliskati se	ja sogar	celó
das Feld	polje	sich öffnen	odpreti se	furchtbar	strašen
die Wiese	travnik	strömen	liti	blau	modro

49. Vaja. — Der Tischler hobelte ein Brett. Der Lehrer lobte den Fleiß seiner (svojih) Schüler; (er) belohnte die fleißigsten. Die ältesten Völker waren Heiden; (sie) verehrten den Mond, die Sonne, ja sogar Thiere und Pflanzen als Götter (po božje). Das Gewitter war furchtbar; (es) donnerte und blizte stark. Die Wolken öffneten sich, und der Regen strömte (herab). Bald aber war der Himmel wieder blau; die Sonne leuchtete heller als vorher, und die Felder und Wiesen grüntten herrlich.

50. Vaja. — Setzet die Sätze der 43. Übung in die Mitvergangenheit!

51. Vaja. — Setzet die Sätze der 44. Übung in die Mitvergangenheit!

pohištvo	die Zimmereinrichtung	popraviti	richten	dokler	bis
pregreha	die Sünde	skleniti	fasten	precěj	ziemlich viel.

52. Vaja. — Včeraj smo delali, dokler je bilo naše delo gotovo. Zvršili smo lepo pohištvo. Ta sluga je vselej zvesto služil svojemu (seinem) gospodu. Uredil sem svoje (mein) orodje. Mojster je prodal dve mizi in pet stolov; zaslužil je precěj denarja. Njegova sreča ni trajala dolgo, ker ni dobro

opravljal svojega (sein) rokodelstva. Naša hiša je stara; zidarji so jo popravili in pobelili. Tvoja mati je dobra; podarila je ubogemu rokodelcu goldinar. Ubogi mož jo je blagoslavljal in se ji lepo zahvalil. Naši tovariši so bili pridni; marljivo so delali, pilili, žagali in risali ves dan. Zvršili so lepe stvari. Takó je (ist eš) prav: vi ste hudo grešili,* zdaj pa se kesate svojih (eure) pregreh (4. sklon). Dete je sklenilo roke in molilo pobožno.

53. Vaja. — Postavite stavke 43. vaje v prihodnji čas!

54. Vaja. — Postavite stavke 44. vaje v prihodnji čas!

prüfen pregledati
belohnen poplačati.

55. Vaja. — (Wir) werden fleißig sein und unsere (svoja) Arbeiten bald verrichten. (Ich) werde meine (svoje) Lehrer immer ehren. Wirst (du) deine (svoje) Sachen bald ordnen? (Ich) werde sie ordnen, sobald (ich) Zeit haben werde. Bereite mir die Säge; (ich) werde sie bald brauchen. (Ich) bin müde, (ich) werde ausruhen. Gott wird unsere Werke prüfen; (er) wird uns belohnen oder strafen. (Du) wirst deine (svoje) Ware gut verkaufen, denn (sie) ist gut. (Er) wird zeichnen lernen. Unser Haus ist alt; (wir) werden vielleicht bald ein neues bauen. Wie viel wird diese Einrichtung kosten?

56. Vaja. — Oni gospod imá lepo hišo, zidal bode še lepšo. To suknò je drago, ne bodemo ga kupili. Počil bodem, zakaj truden sem. Kje je pila? Brat jo bode rabil. Précej jo bodem pripravil. To omaro bodemo pobarvali. Bodi priden, in podaril ti bodem to lepo knjigo. Ne bodemo vas iskali; pretrudni (zu müde) smo. Kje so naša risála? Rabili jih bodemo. Svoje (unšere) roditelje bodemo vedno čislali in svoje (unšere) prijatelje vedno ljubili. Spoštuj očeta in mater, da (damit) bodeš dolgo živel.

* pretekli čas.

B. Krepka sprega. — Starše Conjugation.

Krepko se spregajo tisti glagoli, ki v polpreteklem času izpreminjajo debelni samoglasnik in se v deležniku preteklega časa končujejo na **en**. Nekateri teh glagolov že tudi v sedanjem času v 2. in 3. osebi jednine izpreminjajo debelni samoglasnik, in sicer izpreminjajo:

1.) **e v i** glagoli:

bergen skrivati (ich berge, du birgst, er birgt, wir bergen, ihr berget, sie bergen);

brechen lomiti	geben dati	stechen zbsti
dreschen mlatiti	meßten meriti	sterben umreti
erschrecken ustrašiti se	nehmen vzeti	treffen zadeti
erwerben pridobiti	scheitlen kregati	treten stopiti
essen jesti	schmelzen taliti	verderben kaziti
flechten plesti	schwellen otekati	vergeßten pozabiti
fressen žreti	sprechen govoriti	werfen vreči

2.) **e** izpreminjajo v **ie**:

befehlen zapovedati (ich befehle, du befehlst, er befehlt, wir befehlen, ihr befehlet, sie befehlen);

empfehlen priporočiti
 lehen brati
 sehen videti
 stehen krasti.

3.) Debelni samoglasnik **a** preglašajo ti glagoli:

blasen pihati (ich blase, du bläst, er bläst, wir blasen, ihr blaset, sie blasen);

fahren peljati se	graben kopati	schlagen tolči	wachsen rasti
fallen pasti	halten držati	tragen nositi	waschen umivati.

Za vzgled krepke sprege naj bodo glagoli **binden** vezati, **befehlen** zapovedati, **bitten** prositi.

Mitvergangenheit.

ich band	befahl	bat
du bandst	befahst	batst
er band	befahl	bat
wir banden	befahlen	baten
ihr bandet	befahlet	batet
sie banden	befahlen	baten

Vergangenheit.

ich habe	} gebunden, befohlen, gebeten
du hast	
er hat	
wir haben	
ihr habet	
sie haben	

Po vzgledu binden se spregajo nastopni glagoli:

dringen siliti	schwinden * izginjati	stinken smrdeti
finden najti	schwimmen vihteti	trinken piti
gelingen * posrečiti se	singen peti	winden viti
klingen zveněti	sinken * nižati se	zwingen prisiliti.
schlingen viti	springen * skakati	

Po vzgledu befehlen:

beginnen začeti	gewinnen pridobiti	sprechen govoriti
bergen skrivati	helfen pomagati	stehen zbosti
bersten * počiti	kommen * priti	stehlen krasti
brechen lomiti	nehmen vzeti	sterben * umreti
empfehlen priporočiti	schwimmen * plavati	treffen zadeti
erschrecken * ustrašiti se	spinnen presti	verderben pokaziti
		werfen vreči.

* Glagoli z zvezdico * se vežejo s pomožnim glagolom sein; n. pr. ich bin gesunken, gekommen, geschwommen . . .

Po vzgledu bitten se spregajo:

essen jesti ¹	lesen brati	sitzen* ² sedeti
freffen žreti	liegen* ležati	treten* stopiti
geben dati	messen meriti	
genesen* ozdraveti	sehen videti	vergessen pozabiti.

* * *

daß Stück kos	die Frist dóba
die Milch mleko	beforgen preskrbeti
die Eisenstange železni drog	wagen upati se
der Handwerksbursche rokodelčič	bemerkten zapaziti.
die Tischlerarbeit mizarsko, delo	

57. Vaja. — Der Geselle suchte Arbeit und fand sie auch. Wann wirst (du) deine (svoje) Arbeit beginnen? (Ich) habe sie schon begonnen; (sie) wird noch heute fertig werden. Wir halfen dem Vater arbeiten. (Ich) gab dem armen Lehrling ein Stück Brot, und (er) aß; die Mutter gab ihm Milch, und (er) trank. Der Schmied glühte eine Eisenstange, legte sie auf (na) den Amboss, nahm einen Hammer und schmiedete sie. Gestern kam mein Bruder, aber (er) fand mich nicht zu Hause. (Ich) habe mein (svoje) Werkzeug zu Hause vergessen; ich werde es suchen. Die Zeichnung wird dir nicht gelingen, weil (du) nicht aufmerksam bist. Deinem Bruder gelang (sie) sehr gut. Der Handwerksbursche fand sein (svoj) Geld. (Wir) werden nie vergessen, wie freundlich (ihr) uns geholfen habet. (Wir) sahen mehrere fertige Tischlerarbeiten; (wir) bemerkten auch einige Schlosserarbeiten; alle waren sehr gut gelungen. (Ich) kam heute schon zweimal; aber (du) warst nicht zu Hause; (ich) werde vielleicht morgen noch einmal kommen. Wer nahm meinen Zirkel und mein Lineal? Der Bruder nahm beides. Der Kaufmann gewann viel Geld; (er) verkaufte aber auch nur gute Ware. Zwischen (med) heut' und morgen liegt (je) eine lange Frist; lerne schnell besorgen, da (ko) (du) noch munter (boder) bist. Frisch gewagt (krépkó pričeto) ist halb gewonnen.

¹ essen imá v preteklem času namesto geessen — gegessen.

² sitzen imá v polpreteklem času ich saß; v preteklem času ich bin gewesen.

opomin die Ermahnung stroj die Maschine mogočen mächtig
tvórnica die Fabrik do cela gänzlich poslati schicken.

58. Vaja. — Delali smo in peli; delo se nam je dobro posrečilo. Vaš pomočnik nam je pomagal; jako spreten delavec je. Zlomil sem šilo; kupil bodem drugo. Tvoje dleto je tudi zlomljeno; kdaj bodeš kupil drugo? Ta črta je predolga; vzemi šestilo in ravnilo in meri še jedenkrat. Pozabili smo opomine svojega (unjereš) učitelja; naše delo je do cela skaženo; začeli bodemo drugo. Trgovec nam je poslal pismo; priporočil nam je svojega (seinen) vajenca. Kdaj pride (wird kommen) tvoje orodje? Morda pride še danes; jutri pa pride gotovo. Videl sem tvórnico; mogočni stroji so bili tam.

* * *

Za vzgled krepke sprege bodi dalje glagol **biegen** upogniti:

Gegenwart	Mitvergangenheit	Vergangenheit	
ich biege	ich bog	ich habe	} gebogen.
du biegst	du bogst	du hast	
er biegt	er bog	er hat	
wir biegen	wir bogen	wir haben	
ihr bieget	ihr boget	ihr habet	
sie biegen	sie bogen	sie haben	

Kakor **biegen** se še spregajo glagoli:

betrügen prevariti	genießen uživati	scheren striči
bieten ponuditi	gießen liti	schießen streljati
drehen mlatiti	heben vzdigniti	schließen zapreti
erlöschén* ugasniti	frieschen* lezti	schmelzen* topiti se
flechten plesti	lügen lagati	schwören priseči
fliegen* leteti	messen molzti	sieden ¹ vreti
fliehen* bežati	quellen izvirati	verdrießen mrziti
fließen* teči	riechen dišati	verlieren izgubiti
frieren zmrzevati	saugen sesati	wiegen tehtati
		ziehen ¹ vleči.

¹ sieden imá v polpreteklem času sott, v preteklem času gefotten; ziehen pa zog, gezogen.

die Last teža	die Ehre čast
der Hochofen plávež	das Zinn ein (kositar)
der Muth pogum	freuen veseliti.

59. Vaja. — (Ich) verlor mein (svoja) Reißzeug, und das verdroß mich; (ich) fand es wieder, und das freute mich. (Ich) brauche Zinn; wird (ali bode) es bald schmelzen? Schließe das Fenster, denn (es) ist kalt. Mein Nachbar bot mir eine neue Säge, aber (ich) kaufte sie nicht, denn meine Säge ist zwar alt, aber (sie) ist viel besser als die seinige. Die Maschinen heben große Lasten. Alle Metalle schmelzen, wenn die Hitze genug groß ist; das Platin schmilzt am schwersten. (Wir) sahen einen Hochofen. Wird das Wasser bald kochen? Geld verloren, nichts verloren; Muth verloren, viel verloren; Ehre verloren, alles verloren.

ključánica das Schloß	vreténo die Winde	zvonar der Glocken-
vòd der Hebel	luč das Licht	gießer

60. Vaja. — Vrata ne zapirajo dobro; ključar bode popravit ključánico. Vòd dviga velike teže; tudi vreténo nam rabi (dient) dobro. Izgubil sem nož; ali si ga morda našel? Nisem ga našel, zakaj nisem ga iskal. Zakaj ne delate več? Luč nam je bila ugasnila; zaprli smo delavnico. Zvonar vliva zvonove. Bili smo lačni; použili smo nekaj jedi in pijače. Ta železni drog je težák; gotovo tehta deset kilogramov. Ponujal mi je nekaj blagá, toda nisem ga kupil, ker je bilo predrago.

* * *

Za vzgled krepke sprege naj bodo tudi glagoli **schreiben** pisati, **blasen** pihati in **beißen** grizti.

Witvergangenheit.

ich schrieb	ich blies	ich biß
du schriebst	du bliehest	du bißest
er schrieb	er blies	er biß
wir schrieben	wir bliesen	wir bißen
ihr schriebet	ihr blieset	ihr bißet
sie schrieben	sie bliesen	sie bißen

Vergangenheit.

ich habe	} geschrieben, geblasen, gebissen
du hast	
er hat	
wir haben	
ihr habet	
sie haben	

Kakor schreiben se spregajo:

beweisen dokazati	scheinen sijati	treiben gnati
bleiben* ostati	schreiben vpiti	verzeihen odpustiti
leihen posoditi	schweigen molčati	preisen hvaliti
meiden ogibati se	steigen* iti kvišku	reiben tretiti
		scheiden* ločiti se.

Kakor blasen se spregajo:

fallen* pasti	hängen* viseti	rathen svetovati
fangen ujeti	heißen imenovati se	rufen klicati
gehen ¹ iti	lassen pustiti	schlafen spati
halten držati	laufen* teči	stoßen suniti.

Po vzgledu beißen se spregajo:

greifen prijeti	schneiden ¹ rezati
leiden ¹ trpeti	schreiten* stopati
reißen trgati	streichen drgniti
reiten* jahati	streiten prepirati se
schleifen brusiti	pfeifen žvižgati.

* * *

der Messerschmied nožar	die Gesellschaft družba
der Dampf par	die Sitte šega
der Strich vrv	früher prej.

¹ Gehen imá: gieng, gegangen; leiden — litt, gelitten; schneiden — schnitt, geschnitten.

61. Vaja. — Wer schliff diese Messer? (sie) sind sehr scharf. Der Messerschmied schliff sie. Wie heißt euer Geselle? Unser Geselle heißt Franz; früher hatten (wir) einen andern, der hieß Josef. (Wir) werden noch heute scheiden, aber (wir) werden uns (se) nie vergessen. Der Meister rief den Lehrling, allein dieser schlief noch. Leih mir deine (svojo) Feile! (Ich) lieh sie dir schon oft; hast (du) sie wieder vergessen? Der Dampf treibt viele Maschinen, auch das Wasser treibt einige. Werdet (ihr) morgen zu Hause bleiben? Ja, (wir) werden schreiben und zeichnen. Einige Arbeiter sangen, andere piffen. Die Stricke werden reißen, (es) hängen zu große Lasten darauf (na njih). Der Lehrer pries den Fleiß einiger Schüler. Wie hältst (du) deine (svoje) Feder? Weide böse Gesellschaften; (sie) verderben gute Sitten.

razperilo das Schränkeisen
mlinsko koló das Mühlrad
klin der Keil
svôra die Zwinge
široka žaga die breite Säge
(žaga) izrezovalka die Schweißsäge
(žaga) razparálnica die Klobšäge
(žaga) izrezača die Laubsäge
sestavina der Bestandtheil

plôča die Bankplatte
korito die Beilade
skôba das Bankeisen
predálo die Banklade
stojálo das Bankgestell
vretêno die Bankspindel
sprednje klešče die Vorderzange
zadnje klešče die Hinterzange
razperiti schränken.

62. Vaja. — Moja žaga je topa; vzemi razperilo in razperi njene zobé. Voda goni mlinska kolesa. Trgovec je hvalil svoje (seine) blagó, toda nismo ga kupili. Ta klin ne drži dobro; podoba bode pala. Kakó se imenuje to orodje? To orodje se imenuje svôra. One žage se imenujejo: široka žaga, izrezovalka, razparálnica, izrezača. Kakó se imenujejo sestavine skobelni-kove (der Hobelbank)? Imenujejo se: plôča, korito, skôba, predálo, stojálo, vretêno, sprednje klešče in zadnje klešče. Zakaj ste se prepirali? Vi se vedno prepirate in vpijete; molčite vender in pričnite svoje (eure) delo. Pustili smo ga samega (allein). Učitelji so ti svetovali dobro, toda nisi jih poslušal; dosti bodeš trpel.

* * *

Nekateri glagoli se spregajo kakor **graben** kopati:

Mitvergangenheit

ich grub
du grubst
er grub
wir gruben
ihr grubet
sie gruben

Vergangenheit

ich habe
du hast
er hat
wir haben
ihr habet
sie haben

} gegraben

Taki glagoli so:

baden peči
fahren* peljati se
laden naložiti
schaffen ustvariti

schlagen biti, tolči
tragen nesti
waschen* rasti
waschen prati, umiti.

* * *

der Graben jarek
staubig prašen

tief globok
dingen najeti.

63. Vaja. — Die Arbeiter gruben einen zwei Meter tiefen Graben. Gott erschuf die Welt. Das Wasser trägt schwere Schiffe. Die Uhr schlug sieben; (wir) werden die Werkstätte schließen. Das Gefäß ist staubig; (wir) werden es waschen. Unser Meister hatte vorige Woche viel Arbeit; (er) dung noch einige Arbeiter. Wirst (du) fahren oder wirst (du) lieber gehen?

potrpežljivo gedusdig

suša die Dürre.

64. Vaja. — Kdo je najel té delavce? Pridno so kopali ves dan. Letos je suša; žito ne bode raslo, lani pa je raslo lepó. Bog je ustvaril ljudi in živali. Ura bije dvanajst; pustimo delo! Snažil sem omaro; imel sem prašne roke in umil sem jih.

* * *

Zloženi glagoli. — Zusammengesetzte Zeitwörter.

Pri nekaterih sestavljenih glagolih se ločijo v sedanjem in polpreteklem času prednice in se postavljajo prav na konec stavka. Glagoli s takimi ločljivimi prednicami so n. pr. **ab-**

laden razkladati, anfangen začeti, aufhören prestatl, ausführen zvršiti, eintreten vstopiti, fortsetzen nadaljevati, herausnehmen vzeti iz česa. — Še druge ločljive prednice so: bei, dar, durch, empor, her, hin, hinab, heraus, herein, herum, hervor, hinaus, hinweg, hinzu, los, mit, nach, unter, vor, weg, zu, zurück. — V deležniku preteklega časa stopi pri takih glagolih augment **ge** med prednico in glagol. Sprega je taka:

Gegenwart	Mitvergangenheit	Vergangenheit	
ich fange an	ich fieng an	ich habe	} angefangen
du fängst an	du fiengst an	du hast	
er fängt an	er fieng an	er hat	
wir fangen an	wir fiengen an	wir haben	
ihr fanget an	ihr fienget an	ihr habet	
sie fangen an	sie fiengen an	sie haben	

Druge prednice pa se nikoli ne ločijo od glagola; take neločljive prednice so: **be, emp, ent, er, ver, zer**; n. pr. **beginnen, začeti, empfehlen** priporočiti, **entwerfen** načrtati, **ergreifen** prijeti, **verlangen** zahtevati, **zerschlagen** razbiti. Glagoli s takimi prednicami v deležniku preteklega časa ne dobivajo nobenega augmenta.

bestellt naročen gern rad
die Büste kip.

65. Vaja. — Ich fange an, du hörst auf. (Wir) bekamen neues Holz; die Arbeiter luden es ab. Wann werdet (ihr) die bestellten Arbeiten ausführen? (Wir) fiengen sie schon vorige Woche an; (wir) setzen sie diese Woche fleißig fort und werden sie die nächste Woche gewiß ausführen. (Er) braucht sein (svoj) Messer; nimm es heraus (ven). Tretet ein; wir geben euch gerne, was (ihr) verlangt. Die Büste ist fertig; wir werden das Modell zerschlagen. (Ich) empfehle mich deinen Eltern.

sesti sich setzen voznik der Fuhrmann
poslušati zuhören stavbar der Baumeister
obrisek die Skizze.

66. **Vaja.** — Mizar je svoje (seine) delo dobro zvršil; kupec je bil zadovoljen. Zakaj ne risaš? Nadaljuj vender! Sédi in poslušaj! Voznik naklada in razklada. Stavbar je načrtal lep obrisek. Vsak rokodelec zahteva svoje (seinen) plačilo. Priporočili smo svojega (unfern) nekdanjega učenca bogatemu trgovcu. Danes smo pričeli delo; jutri je bodemo zvršili.

* * *

C. Nepravilna sprega. — Unregelmäßige Conjugation.

Nepravilno se spregajo glagoli, ki v polpreteklem času izpreminjajo debelni samoglasnik in v prvi osebi jednine dobivajo končnico *te*; n. pr. *brennen* žgati, goreti:

ich brannte, du branntest, er brannte, wir brannten, ihr branntet, sie brannten.

Takó se tudi spregajo:

fennen poznati — *kannte, gekannt*

nennen imenovati — *nannte, genannt*

rennen dirjati — *rannte, gerannt*

senden poslati — *sandte, gesandt*

wenden obrniti — *wandte, gewandt*

bringen prinesti — *brachte, gebracht*

denken misliti — *dachte, gedacht*

dürfen smeti — *durfte, gedurft* (ali navadneje: *dürfen*)

können môči — *konnte, gekonnt* (ali navadneje: *können*)

mögen hoteti — *mochte, gemocht* (ali navadneje: *mögen*)

müssen morati — *mußte, gemußt* (ali navadneje: *müssen*)

sollen imeti — *sollte, gesollt* (ali navadneje: *sollen*)

wollen hoteti — *wollte, gewollt* (ali navadneje: *wollen*)

wissen vedeti — *wußte, gewußt*

thun storiti — *that, gethan*

* * *

der Feind sovražnik

die Eintracht zloga

die Macht moč

der Übermuth prešérnost

der Richter sodnik

die Pflicht dolžnost

das Feuer ogenj

das Geschäft posel

der Gewerbsmann obrtnik	verbuchen vknjižiti
das Geschäftsbuch poslovna knjiga	ersinnen izumiti
die Verbuchung vknjiževanje	überhaupt sploh
die Buchführung knjigovodstvo	bisher doslej
gehorschen slušati	wohl pač
soeben ravnokar	möglichst rasch kār najhitreje
	spätestens najpozneje.

67. Vaja. — Kennst (du) alle Werkzeuge, welche (du) brauchst? Einige kannte (ich) bisher nicht; jezt kenne (ich) alle. Der Handwerksbursche nannte uns einige große Städte. (Wir) sollen (naj) beten und arbeiten. Der Kaufmann sandte uns die bestellten Waren. Karl weiß viele Sprichwörter; (er) nannte uns einige. Wer befehlen will, muß gehorschen lernen. Die Fehler der Feinde soll man (je treba) kennen, aber man soll sie nicht (ni jih treba) andern nennen. Eintracht bringt Macht. Wer soll (bodi) Meister sein? — Der was (kaj) erfann. Wer soll Geselle sein? — Der was kann. Wer soll Lehrling sein? — Jedermann. — (Wir) durften spielen, aber (wir) wollten nicht. Der Richter that seine (svojo) Pflicht; (er) konnte nichts anderes thun. Wir alle müssen immer unsere (svojo) Pflicht thun; (wir) thun überhaupt, was (wir) können. Man kann (ne moremo) nicht immer, was man will; der ist ein Mann, der will, was (er) kann. Brennt das Feuer noch? (Ich) habe es soeben auslöschen wollen; (es) brennt noch. Wann willst (du) deine Sachen ordnen? (Ich) weiß (es) noch nicht; bisher konnte (ich) noch nicht daran (na to) denken; aber (ich) werde sie wohl ordnen müssen. Werdet (ihr) schon heute abreisen? Ja, denn (wir) müssen möglichst rasch unsere (svoje) Geschäfte ordnen. Jeder Gewerbsmann soll (imej) seine (svoje) Geschäftsbücher haben; (er) muß darin (vānje) alle seine (svoje) Geschäfte verbuchen; eine solche Verbuchung nennen (wir) Buchführung.

obrtniki die Gewerbsleute	kovinski kotomér der Metallwinkel
imé der Name	šestilo z lokom der Bogenzirkel
račun die Rechnung	oskruniti beflecken
jerálnik das Gehrungsmaß	odpotovati abreisen
klej der Leim	sekati haden.

68. Vaja. — Poznamo mnogo obrtnikov; vsi so delavni in pošteni. Svoje (unšere) roditelje moramo vedno ljubiti, zakaj storili so nam mnogo dobrega. Ali poznaš to mero? Poznam jo; imenuje se jerálnik. Učitelj nam je pokazal nekatere kovine in imenoval tudi njih imena. Poznali smo že prej nekatere, toda nismo dobro vedeli, kakó se imenujejo. Ključar mi je poslal račun za (für) zvršena dela; zahteva pet goldinarjev. Ne vemo, koliko smo dolžni mizarju; poslati nam mora račun. Vedno moramo biti pošteni; misliti moramo na (an) Bogá. Čast ti bodi (hoff sein) najdražje blagó; oskruniti je ne smeš nikoli. Ali mi moreš povedati nekaj pregovorov? Človek obrača (denft), Bog obrne (tenft). Moč časa vse premore. Če dolgo sekaš, mora pasti tudi najdebelejši hrast. Tudi počasi moreš daleč priti. Treh rečij ne smemo pozabiti: dela, kruha in Bogá. — Tvoje orodje ni pospravljeno; ali ga nečeš (wirst du es nicht) pospraviti? Naročeni stoli morajo biti jutri zvršeni; dosti bodemo morali delati. Hočemo kuhati klej; ali gori ogenj? Kdaj hočeš odpotovati? Zdaj še ne vem; najbrže pa odpotujem jutri. Vajenec naj mi prinese kovinski kotomér in šestilo z lokom.

VI. Predlog (das Vorwort).

Predlogi kažejo razmerje, v katerem so osebe ali stvari; zato jim pravimo tudi razmerniki; n. pr. brez, do, k, v . . .

Predlogi so ločljivi ali neločljivi; neločljivi izgubé pomen, če se ločijo od besede; n. pr. prodajati, vzdigovati; ločljivi pa sami záse nekaj pomenijo; n. pr. iz, nad, pod . . .

Predlogi zahtevajo vedno določen sklon. Rodilnik stoji vselej za nastopnimi predlogi:

brez — Brez muke ni moke.

do — Prava snaga ne seza samó do praga.

iz — Iz malega rase veliko.

od — Od vola se uči volič.

Dalje zahtevajo rodilnik sestavljeni predlogi **iznad, izmed, izpod, izpred, izza.**

Dajalnik zahtevajo:

k, h — Slabo orodje je cesta k zamudi.

proti — Proti vodi je težko plavati.

navzlic, vkljub — Navzlic oviram napreduje omika.

S tožilnikom se vežejo:

čez — Čez trhel most ne hodi brez strahu.

raz — Brez božje volje ni vrabec ne pade raz streho.

skoz, skozi — Skozi noč dan vidimo.

Mestnik zahtevata:

o — O dobrih besedah se nihče ne zredi.

pri — Pri vsakem uboštvu je pol lenobe.

Z dvema sklonoma se vežejo:

a) z rodilnikom na vprašanje odkod? z družilnikom na vprašanje s kom?

z, s, ž — Prazno je delo brez sreče z nebes. Kdor s tujim denarjem hišo zida, kamenje na svoj grob nosi.

b) s tožilnikom na vprašanje kam? z mestnikom na vprašanje kje? ali kdaj?

na — Na jeden mah drevó ne pade. Na razvalinah novina oživi.

ob — Bodi z loncem ob kamen, bodi s kamenom ob lonec, težko je loncu. Kdor je len ob setvi, malo žanje.

po — Vsak po svojo smojko v ogenj sezi. Po delu plačilo.

v — V Rim vodi mnogo potov. Človek kaže že v mladosti, kaj bode v starosti.

c) s tožilnikom na vprašanje kam? z družilnikom na vprašanje kje?

med — Gorjé golobu, ko med orle zájde. Med pravico in krivico ni srede.

nad — Nad mano, pod mano, krog mene je Bog.

pod — Z dežja pod kap. Za pridnega delavca pod vsakim grmom krajcar.

pred — Živi takó, da bodeš z lahko vestjó stopil pred večnega sodnika. „Oponošén“ dar je črn pred Bogom.

S tremi skloni se veže predlog **za**, in sicer:

a) z rodilnikom na vprašanje kdaj? — Kdor za mladih dnij ne skrbi, v starosti potrebo trpi.

b) s tožilnikom na vprašanje kam? — Vsak za sé, Bog za vse.

c) z družilnikom na vprašanje kje? — Dež za solncem mora biti, za veseljem žalost priti.

* * *

Nastopni nemški predlogi zahtevajo drugi sklon:

anstatt, statt namesto, mesto; **aufserhalb** zunaj, izven; **innerhalb** znotraj, v; **oberhalb** vrhu, nad; **diesseit** tostran; **jenseit** ónostran; **halber** zaradi; **mittels** z, s; **unweit** ne daleč; **während** med; **wegen** zaradi.

die StraÙe cesta

bewundern čuditi se komu, čemu

der Unterricht pouk

sorgfältig skrben

die Ausführung zvršitev

genau natančen.

aufstehen vstati

69. Vaja. — (Ich) werde morgen anstatt des Gesellen arbeiten müssen, denn (er) ist krank und kann nicht aufstehen. (Wir) haben keine Tinte mehr; willst (du) statt der Tinte einen Bleistift haben? Mein Bruder wohnt auferhalb der Stadt. Zeichne ein Dreieck innerhalb dieses Kreises. Meine Säge hängt oberhalb der Hobelbank. Diesseit der StraÙe sind schöne Kaufläden; jenseit der StraÙe stehen hohe Bäume. Der vielen Geschäfte halber werde (ich) morgen nicht kommen können. Der Tischler hobelt mittels des Hobels; der Schmied schmiedet mittels des Hammers; der Schneider näht mittels der Nadel. Während des Unterrichtes muß der Schüler aufmerksam sein. (Wir) bewunderten die Arbeiten des Bildhauers nicht nur wegen ihrer Schönheit, sondern auch wegen der sorgfältigen und genauen Ausführung.

most die Brücke

rabiti brauchen

parnik das Dampfschiff

najeti aufnehmen

viják die Schraube

pomikati se sich bewegen

spretnost die Geschicklichkeit

sloveti bekannt sein

točnost die Pünktlichkeit

vsestranski allseitig.

dovršenost die Vollkommenheit

70. Vaja. — Namesto svinčnika rabimo tudi però in tinto. Vzemi dleto namesto svedra. Zunaj mesta so rodovita polja in zeleni travniki. Tostran mostu je naša prodajalnica, onstran mostu pa stoji tvornica našega soseda. Zaradi mnogega dela bomo morali najeti še tri delavce. Nekateri parniki se pomikajo z vijaki. Zidarji zidajo največ poléti (während des Sommers). Naši rokodelci slovó zaradi svoje (ihrer) spretnosti kakor tudi zaradi točnosti in vsestranske dovršenosti svojih (ihrer) del.

* * *

Nastopni predlogi se vežejo s tretjim sklonom:

aus iz; **auf** razven; **bei** pri; **bi** v; **gemäß** vsled, po; **entgegen** naproti; **gegenüber** nasproti; **mit** z; **nach** po; **nächst** blizu; **nebst** poleg; **samt** vred; **seit** od; **von** od, o; **zu** k, za.

Opomnja 1. Predlogi **bei**, **von**, **zu** se smejo spajati z določnim členom **dem** v jedno besedo, namreč: **beim**, **vom**, **zum** (namesto **bei dem**, **von dem**, **zu dem**). Predlog **zu** se spaja tudi z določnim členom **der** za ženski spol v **zur**.

Opomnja 2. Predloga **entgegen** in **gegenüber** stojita vedno za samostalnikom ali zaimkom.

Opomnja 3. Predlogi **aus**, **mit**, **von**, **zu** in **nach** se spajajo z vprašalnimi in kazalnimi zaimki, kadar se ozirajo na stvar, v jedno besedo, torej:

aus was — **woraus** iz česa, **aus** dem — **daraus** iz tega;

mit was — **womit** s čim, **mit** dem — **damit** s tem;

von was — **wovon** od česa, o čem, **von** dem **davon** od tega, s tem;

zu was — **wozu** čemu, zakaj, **zu** dem — **dazu** k temu, zato;

nach was — **wornach** po čem, **nach** dem — **darnach** po tem.

das Gitter ograja	die Reißchiene ravnilo	betragen znašati
das Schloß ključavnica	zarisno	wünschen želeti
der Schlüssel ključ	die Kosten troški	einladen povabiti
der Weber tkalec	die Ausgabe izdatek	dauerhaft trajen
die Leinwand platno	der Kunde naročnik	spät pozno
das Versprechen obet	abliefern oddati	jogar celo
die Vorlage predloga	schärfen ostriti	koftbar dragocen
		verschieden razen.

71. Vaja. — Der Tischler macht aus Holz Tische, Stühle, Kästen, Betten und verschiedene Geräthe; der Schlosser verfertigt aus Eisen Gitter, Schlösser, Platten, Schlüssel. Woraus macht der Weber Leinwand? Dieses Holz ist sehr hart; (wir) können daraus einen sehr dauerhaften Tisch machen. Der Meister und die Gesellen kamen gestern spät aus der Werkstätte, denn (sie) müssen die bestellten Öfen noch heute abliefern. Wo sind alle meine Werkzeuge; (ich) brauche außer dem Zirkel und dem Metallwinkel auch noch einen Bleistift und eine Säge. Abends müssen (wir) beim Licht arbeiten. Die sechs Stühle sollen binnen einer Woche fertig sein; werdet (ihr) sie vollenden können? (Wir) werden unserem Versprechen gemäß arbeiten; (wir) werden sie noch früher, vielleicht sogar binnen drei Tagen abliefern können. (Wir) giengen heute unseren Verwandten entgegen; (sie) kamen aus der Stadt und werden nun einige Wochen bei uns bleiben. Unserer Werkstätte gegenüber wohnt ein reicher Kaufmann. Die Handwerker brauchen verschiedene Werkzeuge; (sie) bohren mit dem Bohrer, hobeln mit dem Hobel, feilen mit der Feile und sägen mit der Säge. (Ich) sah dich heute vormittags; mit wem bist (du) gegangen? Womit zeichnest (du)? Hier ist das Schränkeisen; kannst (du) damit schon die Säge schränken? (Wir) zeichnen nach Vorlagen, aber auch nach Modellen; überhaupt können (wir) nach Mustern die verschiedensten Arbeiten ausführen. Wornach willst (du) zeichnen? Jene Vorlage gefällt mir sehr (mi je jako všeč); (ich) werde vielleicht darnach zeichnen. Das Gold ist nebst dem Silber das kostbarste Metall. Bringe mir die Reißschiene nebst dem Dreiecke und dem Zirkel. Die Kosten der bestellten Waren betragen sammt den verschiedenen kleineren Ausgaben einige hundert Gulden. Ich arbeite seit vier Jahren bei meinem (svojem) jetzigen Meister; der Geselle arbeitet bei ihm schon seit zehn Jahren. (Wir) sprachen von den großen Maschinen, die (wir) beim Fabrikanten gesehen hatten; (er) erhielt sie aus Wien. Wovon sprachet ihr? Wir sprachen von der neuen Einrichtung (oprava) unserer Werkstätte und von den Werkzeugen, die (wir) noch kaufen müssen; (wir) konnten nicht genug davon sprechen. Der Kunde wünscht zu diesem Kasten hartes Holz. Zu wem willst (du) gehen? (Ich) gehe zum Schlosser; (ich) brauche einen neuen Schlüssel und ein neues Schloß zu meiner (svoja)

Thüre. (Ich) muß einen Kreis zeichnen; dazu brauche (ich) einen Zirkel. Wozu dienen uns (nam rabijo) Vorlagen und Modelle?

kip die Bildsäule
lito železo das Gußeisen
zlatnik der Ducaten
okrásek die Verzierung
valj der Cylinder
zajeralnica die Gehrungsschneidlade
spahalnica die Gehrungsstoßlade
svedrec der Handbohrer
osredkar der Centruboherer
vrtálo die Bohrwinde
omara za orodje der Zeugrahmen
mizarnica die Tischlerwerkstätte
strugarnica die Drechslerwerk-
stätte
izvijáč der Schraubenzieher
naročilo die Bestellung

kljuka der Winkelhaken
merilo der Maßstab
ógelnik das Winkelmaß
jerálnik das Gehrungsmaß
pošévník das Schrägmaß
voznina die Fracht
izprehod der Spaziergang
pokost der Firnis
strgulja die Ziehflinge
rezljati schneiden
stružiti drehen
zadoščati genügen
velikanski riesig
potegniti herausziehen
časih manchmal
lože leichter.

72. Vaja. — Kipar dela kipe iz lesá ali tudi iz kamena. Vidimo tudi kipe od litega železa. Iz česa so naši krajcarji, iz česa so tolarji in iz česa so zlatniki? Iz mehkega lesá rezljamo okráske lože nego iz trdega. Tu je kos lesá; struži mi iz njega (daraus) valj. Razven zajernalnice rabimo časih tudi spahalnico. Kakšno risarsko orodje rabiš razven ravníla? Razven ravníla rabim tudi risála. Pri mnogih delih ne zadošča samó svedrec, nego rabiti moramo osredkar ali vrtálo. Moja omara za orodje visí pri oknu. Zakaj stojiš pri peči? Zvršil sem svoj (mein) narisek v (binnen) jednem tednu. Brat pride (wird kommen) nocoj iz mesta; pojdem mu naproti. Naša mizarnica je nasproti vaši strugarnici. Mizar žaga z raznimi žagami in vrta z raznimi svedri; sploh delajo vsi rokodelci z raznim orodjem. Moj brat je bil z očetom domá; jaz pa sem šel s prijateljem. S kom ste šli vi? S čim ostrimo žage? Žage ostrimo s pilo. Tukaj je izvijáč; potegni ž njim (damit) vijak iz ključanice. Rokodelci delajo navadno po naročilih.

Trgovce je naročil omaro po tem vzoru. Predlóg in vzorcev imamo dovolj, toda ne vemo, po čem bi delali (arbeiten sollen). Poleg kljake imamo še druga merila, in sicer ógelnik, jerálnik in poševnik. Stroji z vožnino vred nas stanejo nekaj nad petsto goldinarjev. Učimo se stružiti šele dva meseca (seit...), pa znamo že marsikaj zvršiti. Ne govôri vedno o svojih (deinen) izprehodih; govôri tudi o delu, zakaj to je potrebneje. O čem je pripovedoval tvorničar? Pripovedoval je o velikanskih tvornicah in strojih, katere je bil videl na (in) Dunaji. Nikoli nisi hotel delati; kaj imaš zdaj od tega (davon)? Železo pripada (gehört zu) kovinam. Kaj še spada k njim (dazu)? Pojdi k trgovcu in prinesi kleja in pokosta. Za oblanje rabimo različne obličje; imenuj mi nekatere. Čemú rabimo strguljo?

* * *

Nastopni predlogi zahtevajo četrty sklon:

durch skozi; **für** za; **gegen** proti; **ohne** brez; **um** okolo, za; **wider** proti, zoper.

Opomnja 1. Predlogi **durch**, **für** in **um** se spajajo z vprašalnima ali oziralnima zaimkoma **was** in **daß** takó:

durch was — wodurch skozi kaj, s čim	durch daß — dadurch s tem
für was — wofür zakaj	für daß — dafür zató
um was — warum zakaj	um daß — darum zató

Opomnja 2. Predlogi **durch**, **für**, **um** se smejo z določnim členom **daß** spajati v jedno besedo, namreč: **durch** **daß** — **durchs**, **für** **daß** — **fürs**, **um** **daß** — **ums**.

* * *

der Rußbaum oreh	der Stab palica	beschäftigt sein delati
die Eiche jésen	der Obstbaum sadno	danfbar hvaležen
der Apfelbaum jablan	drevó	namentlich posebno
der Koffer kovčeg	der Schnee sneg	geeignet pripravno
die Roth potreba	daß Steuer veslo	Sorgen skrbeti
der Befehl zapóved	die See morje	handeln ravnati
der Vorgesetzte prednik	daß Kraut zelišče	wachsen rasti
		nützen koristiti.

73. Vaja. — (Wir) waren heute vormittags in der Fabrik; (wir) giengen durch große Säle und sahen viele Arbeiter, welche bei den Maschinen beschäftigt waren. Mit dem Hute in der Hand kommt man (prides) durch das ganze Land. Die Bäume, namentlich die Fichte, die Eiche, der Nussbaum und die Esche, nützen uns durch (s) ihr Holz; dieses ist zu Tischlerarbeiten sehr gut geeignet. Wodurch nützen uns der Apfelbaum und andere Obstbäume? Der Kaufmann schickte meinem Vater die Rechnung für gelieferte Waren. Für wen fertigst (du) diesen Koffer an? Wofür braucht der Lehrling den Leim? Meine Eltern sorgten immer für mich; (ich) bin ihnen dankbar dafür. Arbeit schützt gegen Noth. Handle nicht gegen die Befehle deiner (svojih) Vorgesetzten! Geh' ohne Stab nicht durch (po) den Schnee, geh' ohne Steuer nicht zur (na) See, geh' ohne Gottes Geist und Wort niemals aus deinem (svoje) Hause fort. Wider den Tod ist kein Kraut gewachsen.

dvigovanje das Heben
teža die Last
predalnik der Kasten
spanje der Schlaf
zdravilo die Arznei

bolezen die Krankheit
uspeh der Erfolg
potovati reisen
pot der Schweiß
grešiti sündigen.

74. Vaja. — Potovali smo skozi velika mesta. Nekatera drevesa nam koristijo z (durch) lesom, druga s sadjem. S čim nam koristi vòd? Vòd nam rabi (dient) za (zum) dvigovanje tež. Bog je naš najboljši oče, on skrbi za nas; hvaležni mu bodimo zato. Za zvršena dela dobivamo plačilo. Koliko ste dobili za oba predalnika? Dobili smo zánja (dafür) sedemdeset goldinarjev. Spanje je dobro zdravilo proti mnogim boleznim. Brez dela (ni) (kein) plačila, brez potú (ni) (kein) uspeha. Ne greši zoper zapovedi božje (Gebote Gottes)!

* * *

Nastopni predlogi stojé na vprašanje wo kje? s tretjim, na vprašanje wo hin kam? s četrtem sklonom:

an na; auf na; hinter za, zadi; in v; neben poleg, zraven; über čez, o; unter pod; vor pred; zwischen med.

Opomnja 1. Predlogi **an, auf, in, über, unter, vor** se spajajo z **was (wem)** in **das (dem)** takó:

an was (wem) — **woran** na kaj, na čem, **an das (dem)** — **daran** na to, na tem;

auf was — **worauf** na kaj, na čem, **auf das** — **darauf** na to, na tem;

in was — **worin** v čem, **in das** — **darin** v tem;

unter was — **worunter** pod kaj, pod čim, **unter das** — **darunter** pod to, pod tem;

über was — **worüber** nad čim, o čem, **über das** — **darüber** nad tem, o tem;

vor was — **wovor** pred kaj, pred čim, **vor das** — **davor** pred to, pred tem.

Opomnja 2. Predloga **an, in** se spajata s členom **dem** v **am** in **im**.

Opomnja 3. Kadar stojé predlogi **an, auf, hinter, in, über, unter** in **vor** s četrnim sklonom, smejo se zlivati z določnim členom **das** v **aus, auf, hinter** i. t. d.

* * *

der Platz kraj	der Bergmann rudar	zeigen pokazati
das Gestell stojálo	die Erde zemlja	wählen izbrati
der Obstgarten sadni vrt	der Stoff suknó	denken misliti
das Blut kri	die Schale čása	legen položiti
das Gut blagó	hängen viseti	empfindlich čutno
die Armut uboštvo	wehe thun boleti	billig cenó
die Drehbank stružnica	sich stellen postaviti	sicher varen.

75. Vaja. — Wenn (ich) mit der Arbeit fertig bin, hänge (ich) alle meine Werkzeuge an ihren Platz. Du hast sehr schöne Bilder an der Wand. Lege das Messer auf den Stuhl; (es) liegt dort auf dem Kasten. Dieser Weg führt (drži) hinter den Wald. Hinter einigen Häusern befinden sich (so) schöne Obstgärten. Wann werdet (ihr) in die Schule gehen? Junges Blut, spar' dein (svoje) Gut, Armut im Alter wehe thut. (Wir) legen frisches Holz in den Ofen, denn (es) ist im Zimmer empfindlich kalt. Meine Drehbank

steht neben der deinigen. Lege deinen (svoje) Zirkel neben das Dreieck. Über das Wasser führt eine eiserne Brücke. Über dem Kaufladen hängt eine Tafel mit dem Namen des Kaufmanns. (Es) donnert und blizt; stelle dich (se) nicht unter den Baum. Die Bergleute arbeiten unter der Erde. Karl hat ein Modell vor sich und zeichnet darnach. Zwischen diese hohen Berge führt ein schmaler Weg. Der Kaufmann zeigte uns seine Ware; wir wählten zwischen zwei Stoffen den billigeren. — Woran denkst (du)? Worauf stellst (du) die Schale? Wovor (česa) sind (wir) nie sicher?

cerkvena stena die Kirchenwand
 slika das Bild
 sveto pismo die heilige Schrift
 krovce der Dachdecker
 oder das Gerüst
 vlak der Zug
 dežela das Land
 kovačnica die Schmiede
 livarnica die Gießerei
 šivarnica die Schneiderwerkstätte

livec der Gießer
 potok der Bach
 brv der Steg
 nadpis die Ueberschrift
 tram der Balken
 prêmog die Steinkohle
 izloga die Auslage
 kipar der Bildhauer
 raznovrstn verschieden.

76. Vaja. — Obesi kosmáč na zid in vzemi rajši ličnik. Na cerkvenih stenah vidimo raznovrstne slike iz svetega pisma. Krovce je splezal na streho, zidarji pa so delali na odru. Postavi stol za mizo! Za našo hišo stoji hiša vašega očeta. Naši sorodniki pridejo ob deveti uri (um neun Uhr) z vlakom v mesto; bili so v mnogih drugih mestih in deželah. Rokodelei delajo v raznih delavnicah, in sicer: mizarji v mizarnicah, strugarji v strugarnicah, kovači v kovačnicah, liveci v livarnicah, krojači v šivarnicah. Ali hočeš postaviti svoj (dein) modél poleg mojega? Poleg mene sedi sin našega mojstra; kdo sedi poleg tebe? Čez potok drži (führt) ozka brv. Mnogi trgovci imajo nad (über) svojimi (ihren) prodajalnicami nadpise. Tesarji so šli pod streho; tam popravljajo nekatere trame. Rudarji delajo pod zemljo in kopljejo prêmog, kakor tudi razne kovine. Postavili smo modél pred tablo; zdaj risamo po njem (darnach). Mnogo ljudij stoji pred izlogo in se čudi najnovejšemu delu imenitnega kiparja.

VII. Prislov (das Umstandswort).

Prislovi so besede, ki pojasnjujejo dejanja ali svojstva z ozirom na kraj, čas, način ali vzrok. Prislovi so torej:

1.) krajevni na vprašanje kje, kam, odkod, dokod? n. pr. tu, tukaj, tam, tamkaj, ondu, tod, povsod, nekje, nikjer, doli, gori, znotraj, spredaj, sredi, blizu, daleč, okolo, mimo — sèm, semkaj, tjà, semtertjà, drugam, nekam, nikamor — odtod, dotod i. t. d.;

2.) časovni na vprašanje kdaj? — sedaj, précej, zdajci, hipno, še, tačas, takrat, tedaj, danes, včera, nočoj, letos, skoro, šele, potem, nekaj, lani, marsikdaj, pozno i. t. d.;

3.) načinovni na vprašanje koliko ali kakó? — dôkaj, dosti, jako, dovolj, komaj, le, malo, mènj, mnogo, popolnoma, posebno, precèj, več — takó, drugače, bolj, iz lahka, iz težka, nagloma, nalašč, naravnost, skrivàj, sproti, zastonj i. t. d.;

4.) vzročni na vprašanje zakaj, pokaj, čemú? — zató, zatorej, torej, zategadelj, zaradi i. t. d.

Nekateri načinovni prislovi se tudi stopnjujejo; ločijo se od stopnjevanih pridevnikov samó v tem, da se jim navadno namesto končnice **-ejše**, **-iše** pritika končnica **-eje**, **-je**; n. pr. natanko — natančneje; napačno — napačneje. Pomniti je tudi: blizu — bliže, najbliže; daleč — delj, najdelj; skoro — prej, najprej; malo — mènj, najmènj; veliko — več, največ.

Vsak pridevnik v obliki srednjega spola se more rabiti prislovno; n. pr. Ogenj gori svetlo.

* * *

Nemški krajevni prislovi (Umstandswörter des Orteš) stojé na vprašanje wo, woher, wohin? Najnavadnejši so: **da** tukaj, **dort** tam, **innen** znotraj, **außen** zunaj, **unten** spodaj, **oben** zgoraj, **vorn** spredaj, **nirgendš** nikjer, **hier** tukaj.

Časovni prislovi (Umstandswörter der Zeit) stojé na vprašanje wann, seit wann, wie lange? n. pr.: **jetzt** zdaj, **dann** potem, **einst** nekđaj, **heute** danes, **damals** takrat, **stets** vselej, **zuweilen** časih, **immer** vedno, **oft** pogostoma.

Načinovni prislovi (Umstandswörter der Art und Weise) stojé na vprašanje wie, wie sehr, auf welche Weise? — **so** takó, **anders** drugače, **geru** rad, **wohl** pač, **umsonst** zastonj, **vergebens** zamán, **ziemlich** precěj, **wenig** malo, **vielleicht** morda.

Vzročni prislovi (Umstandswörter des Grundes) stojé na vprašanje warum, weshalb, wozu, wodurch, womit, woraus? — **darum** zató, **deshalb**, **deswegen** zategadelj, **folglich**, **also**, **daher** torej, **dafür** zató.

Tudi vsak pridevnik se lahko rabi za načinovni prislov; n. pr. Der Vogel singt schön.

* * *

der Übermuth napuh	ordentlich reden
die Grube jama	anständig dostojen
der Unzufriedene nezadovoljnik	sicher gotov
anfangs iz početka	sich betragen věsti se.

77. Vaja. — Mein Geschäft war anfangs klein, jetzt ist (es) ziemlich groß. Ein ordentlicher Mensch muß immer ehrlich bleiben. Woher kommst (du)? (Ich) komme aus der Fabrik; (ich) hatte dort Arbeit. Was werden (wir) heute anfangen? Der Meister ist nicht da; (er) ist gestern abgereist, morgen wird (er) wieder kommen. Der Kasten ist hier nicht am rechten Plage; stelle ihn zur Thüre. Sind die Arbeiter schon da? Nein; (es) ist noch nicht sieben Uhr; (es) wird aber bald sieben Uhr schlagen. Heuer verdienen (wir) sehr wenig; später werden (wir) vielleicht mehr verdienen können. Sei stets höflich; betrage dich immer anständig. Der Unzufriedene ist nie glücklich. Übermuth thut niemals gut. Morgen, morgen, nur nicht heute, sagen alle trägen Leute. Wer anderen eine Grube gräbt, fällt oft selbst hinein (vánjo). Ist das Modell schon fertig? (Es) ist noch nicht ganz fertig, aber (es) wird bald fertig werden. Franz rechnet sehr schnell; sein Bruder rechnet langsam, aber sicherer.

dvorišče der Hof	mimo neben
vélíki trg der Hauptplatz	šele erst
spomenik daš Denkmál	iz lahka leicht
železna ograja daš Eisengitter	poskusiti versuchen
razstava die Ausstellung	bežati fliehen
dobrota die Wohlthat	rabiti benützen
domóv nach Hause	vestno gewissenhaft
sredi inmitten	izkazovati erweisen.

78. Vaja. — Tu imaš trikotnik in risála; popir je ondu na mizi. Blizu naše hiše je velika tvornica; odtod se razpošilja (wird versendet) blago daleč na okrog. Vajenec je zunaj na dvorišči, ali pa gôri pod streho; pokliči ga, naj pride (er soll —) sèm. Kdaj pridete iz šole domóv? Sredi vélikega trga stoji lep spomenik; zvršil ga je sloveč kipar. Mimo naše hiše drži (führt) pot v mesto. Danes smo dobili mnogo dela; jutri bomo delali pozno v noč. Bog je povsod; imej ga vedno pred očmi. Učimo se šele dva meseca, pa znamo že dosti. Kaj čakaš? Sédi précej in prični risati, potem bodeš moral še računjati in pisati. Ali je naročeno stojálo že narejeno? Narejeno je že, toda odposlali ga še nismo. Ključar je naredil jako lepo železno ograjo; videli smo jo danes v razstavi. Kip še ni popolnoma izdelan, toda vidimo že zdaj, da bode jako lep. To napako bi iz lahka popravil; poskusi (eš)! Čas beži, zató ga rabi vestno! Pobožni človek (der Fromme) misli vselej na Bogá in zategadelj ne stori nikdar kaj hudega. Svoja (deine) dela izvršuj vselej vestno, kajti delo (daš Werk) mojstra hvali. Nikoli ne smemo pozabiti svojih (unserer) roditeljev in učiteljev; izkazovali so nam dovôlj dobrot; zatorej jim bodimo hvaležni in spoštujmo jih vsekdar!

VIII. Veznik (das Bindewort).

Vezniki so besede, ki vežejo posamične besede ali tudi cele stavke. Razločujemo priredne in podredne veznike.

Priredni vezniki vežejo besede ali stavke takó, da ostanejo samostojni, neodvisni; podredni pa vežejo stavke takó, da nobenega ni môči popolnoma uneti brez drugega.

Najnavadnejši priredni vezniki so: in, pa, niti — niti, ni — ni, ne — ne, takó — kakor, ne le — ampak tudi, tudi, še, vrhu tega, poleg tega, napósled, končno, a, ali, ampak, temveč, mariveč, toda, kajti, sàj, zató, torej, zategadelj, ali — ali, bodisi, zdaj — zdaj, vender, venderle.

Podredni vezniki so: da, kakor, kadar, dokler, predno, toliko da, nego, kakor — takó, kolikor — toliko; čim — tem, čim več — tem več, ker, češ, ako, če, sicer, dasi, dasiravno, akoravno, čeravno, akotudi, četudi, čeprav.

* * *

Nemški priredni vezniki (beiorbnende Bindewörter) so: und in, auch tudi, sowohl — als auch tudi — tudi, theils — theils ali — ali, einestheils — andertheils nekoliko — nekoliko, bald — bald zdaj — zdaj, weder — noch ne — ne, zudem, außerdem, überdies poleg (vrhu, mimo, razven) tega, nicht nur (nicht allein, nicht bloß) — sondern auch, ne samó — ampak tudi, dann potem, ferner dalje, endlich napósled, als kakor, wie kakor, nämlich namreč, nicht — sondern ne — ampak, entweder — oder ali — ali, oder ali, sonst sicer, zwar sicer, aber, allein pa, ali, toda, doch, jedoch vender, denn, daher torej, darum zató, deshalb, deswegen zategadelj, radi tega, somit, also, folglich torej.

Podredni vezniki (unterordnende Bindewörter) so: daß da, wo kjer, woher odkoder, wohin kamor, als ko, kadar, da ko, zdajci, wenn ako, če, kadar, sobald kakor hitro, nachdem potem ko, ehe, bevor predno, während dočim, wie, gleich wie kakor, je — desto kolikor — toliko, ohne daß ne da, so daß takó da, weil ker, damit da, zató, falls, wenn, im Falle — daß ako, wenn auch, wengleich, obgleich, obſchon, obwohl, wie wohl dasi, dasiravno, akotudi, četudi, čeravno, akoravno, čeprav.

prächtig krasen	gefallen ugajati	überaus izredno
pußen snažiti	sich entschließen odlo-	unachtsam nepazno
aufräumen pospraviti	čiti se	müßig brez dela.

79. Vaja. — In der Stadt leben viele Kaufleute und Handwerker; man findet (nahajamo) daselbst größere und kleinere Geschäfte, kleine Werkstätten und große Fabriken. Viele Arbeiten können (se lahko) sowohl mit der Hand als auch mittels (s) Maschinen ausgeführt werden; erstere Arbeit ist langsamer. Die Werkzeuge sind zwar blank gepuht, und auch die Werkstätte ist prächtig aufgeräumt, aber (wir) sind noch nicht zufrieden. Willst (du) mit der Reißschiene oder mit dem Dreieck zeichnen? (Ich) zeichne bald mit der Reißschiene bald mit dem Dreieck; zudem brauche (ich) mein Reißzeug, endlich auch verschiedene Federn. Deinem Bruder gefällt keine (nobeno) Arbeit; (er) wird weder ein geschickter Drechsler noch ein guter Schnitzer werden, denn (er) arbeitet nicht nur sehr nachlässig, sondern auch überaus unachtsam. Sei nicht allein arbeitsam, sondern auch ehrlich, denn dies ist der rechte Weg zu deinem Glücke. Entschließe dich rasch und stehe nicht müßig; nimm entweder dein (svojo) Buch und lerne etwas, oder beendige die angefangene Arbeit. (Wir) sind zwar nicht reich, doch sind (wir) zufrieden und deshalb auch glücklich.

rastlina die Pflanze	blaginja der Wohlstand
rudnina das Mineral	čislanje die Achtung
obrtni izdelki gewerbliche Erzeug-	vreden časti ehrenwert
nisse	mirovati ruhen
trpljenje das Leiden	točen pünktlich
dobro das Gut	splošen allgemein
strokovno znanje die Fachkenntnis	jednakomerno gleichmäßig
dolžnost die Pflicht	prirodnina das Naturproduct.

80. Vaja. — Kovine in rastline koristijo obrtnikom; poleg tega rabijo mnogo rudnin in prirodnin za svoje (ihre) obrtne izdelke. Vsak stan imá svoje (seine) veselje in svoje (seine) trpljenje; vsi pa zaslužujejo naše čislanje. Preprosti rokodelcec je prav takó (ebenso) vreden časti kakor bogati tvorničar, ali pošten mora biti, zakaj poštenje je najboljše blagó na svetu. V tvornici dela mnogo delavcev, vender le težko izvršujejo

svoja (ihre) dela; stroji ne mirujejo ni podnevi ni ponoči. Bogastvo ni največje dobro, temveč tudi dobro strokovno znanje mora imeti vsakdo. Mojster nima (hat feine) prostorne delavnice in tudi ne mnogo pomočnikov, vendar je číslan obrtnik, kajti izdelki njegove delavnice so dovršeni in poleg tega jako ceni. Bodisi (sowohl) v najmanjši, bodisi (als auch) v največji stvari, vedno bodimo točni in vestno izvršujmo svoje (unserer) dolžnosti, zakaj to je prava pot do blaginje in splošnega číslanja. Rišemo ali (entweder) s svinčnikom ali (oder) s tinto; mimo tega rišemo časih tudi s kredo. Oni delavec je zdaj priden zdaj len; vselej naj dela jednakomerno, sicer ne bode nihče zadovoljen ž njim.

die Lebensgeschichte	povest življenja	sich unterfangen	lotiti se
der Kunde	kupec	verstehen	razumeti
die Bestellung	naročilo	zugrunde gehen	pogubiti se
fein Wunder	ni čudo	ausgeben	izdajati
Rechnung führen	računjati	spüren	čutiti
die Unehre	nečast	nothwendig	potreben
schäzen	ceniti	bescheiden	oskromen
sich ergänzen	spopolnjevati se	unermüdtich	neutruden
bestehen	biti	äußerst	skrajno
erzählen	pripovedovati	sparsam	varčen
sich erwerben	pridobiti si	zuvorkommend	postrežen
bedienen	streči	reich werden	obogateti
erweitern	razširiti	heutzutage	dandenašnji
aufnehmen	najeti	gegenwärtig	zdaj
eröffnen	odpreti	unverdroffen	neumorno
unterlassen	opuščati	unglücklich	nesrečen.

81. Vaja. — Wir dürfen keinen Stand geringer schäzen als den andern; alle Stände sind nothwendig und ergänzen sich; kein Stand könnte (ne bi mogel) ohne den andern bestehen (biti). Unser Meister erzählt oft seine (svojo) Lebensgeschichte; als (er) vor zwanzig Jahren seine (svojo) Werkstätte eröffnete, da war (dieselbe) sehr bescheiden. Doch arbeitete (er) unermüdtich, lebte äußerst sparsam und erwarb sich nach und nach viele Kunden. Außerdem war (er) freundlich und zuvorkommend sowohl gegen reiche als auch gegen

ärmere Leute. (Er) bediente jedermann pünktlich, so daß (er) mit der Zeit ziemlich reich wurde und seine (svojo) kleine Werkstätte erweitern und mehrere Gesellen aufnehmen konnte. Heutzutage wird (er) nicht allein (ni samó) in unserer Stadt allgemein geschätzt und geachtet, sondern (er) bekommt Bestellungen auch aus anderen Städten. Obſchon ziemlich alt, arbeitet (er) auch gegenwärtig unverdrossen und hält (imá) sein (svojo) Geschäft in genauester Ordnung. — Wohl unglücklich ist der Mann, der unterläßt das, was (er) kann, und unterfängt sich, was (er) nicht versteht, kein Wunder, daß (er) zugrunde geht. Wer ausgibt und nicht Rechnung führt, der wird arm, ohne daß (ne da bi) (er's) spürt. Wer seiner (svojih) Brüder Noth vergißt, verdient nicht, daß (er) glücklich ist. Man muß (moramo) das Eisen schmieden, solange (eš) warm ist. Besser arm in Ehren, als reich in Unehren.

pamet die Vernunft
 žamet der Sammt
 misel der Gedanke
 jediščina die Noth
 setev die Saat
 méd der Honig
 šteti zählen
 sekati hauen

pripogniti biegen
 slabeti schwach werden
 postlati si sich aufbetten
 pomisliti bedenken
 plačevati belohnen
 vzdihati seufzen
 izza mlada von Jugend auf
 sramotno unehrenhaft.

82. Vaja. — Ako hočeš (willst du) veliko let šteti, moraš izza mlada zmerno živeti. Boljša pamet nego žamet. Čim više kdo stoji, tem niže mora pasti. Človek ne živi, da bi (um zu) jedel, ampak le jé, da more živeti (um leben zu können). Dokler je drevó mlado, lahko je (faunst du eš) upogneš, kamor hočeš. Kadar zlató govori, vsaka beseda slabi. Kakeršna (wie) setev, taka (so) žetev. Kakor si postelješ, takó bodeš ležal. Kakor življenje, taka smrt. Kolikor (so viel) glav, toliko (soviel) mislij. Méd jemo, ker je sladek. Pomisli vedno, predno kaj storiš. Svet sicer delo slabo plačuje; ali kdor je delaven, v jediščini ne vzdihuje.

IX. Medmet (das Empfindungswort).

Medmeti so glasovi ali besede, katere rabimo nehoté, kadar nas obhajajo močnejša čustva. Nekateri medmeti posnemajo tudi prirodne glasove.

Najnavadnejši so: a! aha! haha! juhéj! hurá! hopsasa! oh! o joj! gorjé! za Bóga! fej! pst! haló! no! klip! klap! pik pok! resk! tresk! . . .

Nekateri nemški medmeti so: ach! o weh! leider! heißa! juchhe! hurrah! ha! pfui! piff, pass, puff! klippš, klappš! fling, flang! ei! husch! hu! hm! . . .

Orodje za obdelovanje lesá.

bát Knipfel
 (oblič) brázdar Zahnhobel
 cevnik Röhre
 (žaga) čepnica Absehsäge
 črtalnik Streichmaß
 dleto Meißel, Stemmeisen
 — dnilno Grundeisen
 — pločato Flacheisen
 — siljasto Spitzstahl
 — žličasto Löffleisen
 dolbilo Lochbeitel
 (oblič) dvorézniak Doppelhobel
 gladilo Schlichtstahl
 (oblič) grábničar Grathobel
 (žaga) grábničarica Gratsäge
 hlapec Bankecht
 (žaga) izrezovalka Schweifsäge
 izvijač Schraubenzieher
 jeralnik Gehrmaß
 jerán Balleisen
 kládivo malo Stiftenhammer
 — véliko Tischlerhammer
 klešče Beißzange
 ključ Schrankeisen
 kljuka Winkelhaken
 (oblič) kosmáč Schropphobel
 kozja noga Geißfuß
 (oblič) ličnik Schlichthobel
 loščilnica Politurflasche

merilo Maßstab
 oblič Hobel
 — za zobčate letve Zahn-
 leistenhobel
 ógelnik Winkelmaß
 ognjilo Ziehflingstahl
 okróglič Rundstahl
 omara za orodje Zeugrahmen
 omélo Bartwisch
 ósla Abziehslein
 (sveder) osredkar Centrumbohrer
 otlilo Ausdrehstahl
 patróna vijáčna Schraubensfutter
 — zatólana Einschlagfutter
 pila Feile
 pila gosta Schlichtfeile
 — polgosta Bastardfeile
 polmesec Mondscheinstahl
 poševnik Schrägmaß
 prebijáč Durchschlagler
 rašpa Raspel
 (žaga) razparálnica Klobsäge
 razperilo Schrankeisen
 rep lisičji Fuchsschwanz
 — podganji (žaga) siljatica)
 Spitzsäge
 rezilnik Schnitger
 rezljálnica Schnittbank
 skóbelnik Hobzbant

deli skóbelnikovi Theile der
Hobelbank:

1. klešče sprednje Vorderzange
2. — zadnje Hinterzange
3. korito Beilade
4. plóča Bankplatte
5. predalo Banklade
6. skóba Bankhafen
7. stojálo Bankgestell
8. vretêno Bankspindel

spahálnica Gehrungsstoßlade

(oblič) spáhalnik Raubank

(oblič) straničar Wandhobel

strgulja Ziehflinge

strúznica Drehbank

deli strúzničini Theile der Dreh-
bank:

1. čelo Vorderhaupt
2. kljuka Docke
3. konjič Reitstoc
4. križ Auflagekreuz
5. lice Wange
6. miza Vorderbrett
7. nástava Auflage
8. ójnica Zugstange
9. opóra Radstocspreize
10. podnóžnik Trittbrett
11. ročica Arm
12. slonilo Rücklehne
13. stebrič Dockenstoc
14. struna Darmsaite
15. šápica Zwirf
16. točísče Radstoc

17. trióst Dreispitz

18. vinta Winde

19. vretêno Spindel

20. zamašnják Schwungrad

21. zatílek Hinterhaupt

sveder Bohrer

svôra Schraubzwinge

šestilo Zirkel

— navadno Spitzzirkel

— objemno Greifzirkel

— otlínsko Lochzirkel

(žaga) šiljatica (podganji rep)

Spitzsäge

škatljica za olje Ölnapf

— za loščilno culo Po-

liturballenbüchse

(oblič) utórník, dražník Ruth-
hobel

vájalo Stechbeitel

(oblič) vénčenjak Gefimshobel

vijačnik Schraubstahl

viják Schraube

vrezilo Stechstahl

vrtálo Bohrwinde

zajerálnica Gehrungschneidlade

(žaga) zarezilnica Schlitzsäge

zarezilník Schneidmaß

žaga Säge

— vélika Örter-säge

(pila) žágarica Sägefeste

(sveder) žebník Nagelbohrer

(oblič) žlebičnik Hohlekehlobel

žlebilo Hohlleisen

(oblič) žlebník Falzhobel.

Werkzeuge für die Holzbearbeitung.

Absehsäge (žaga) čepnica
 Abziehstein ôsla
 Ausdrehstahl otlilo
 Balkeisen jerán
 Bankknecht hlapec
 Bartwisch omélo
 Bastardseile polgosta pila
 Beißzange klešče
 Bohrer sveder
 Bohrwinde vrtálo
 Centrumbohrer (sveder) osredkar
 Doppelhobel (oblič) dvoréznik
 Drehbank strúžnica
 Theile der Drehbank deli strúž-
 ničini:

1. Arm ročica
2. Auflage nástava
3. Aufstufkreuz križ
4. Darmjaite struna
5. Doche kljuka
6. Dochenstoč stebrič
7. Dreispitz trióst
8. Hinterhaupt zatilek
9. Radstoč točišče
10. Radstočspreize opóra
11. Reitsstoč konjič
12. Rücklehne slonilo
13. Schwungrad zamašnják
14. Spindel vretêno
15. Trittbrett podnóžnik

16. Vorderbrett miza
 17. Vorderhaupt čelo
 18. Wange lice
 19. Winde vinta
 20. Zugstange ójnica
 21. Zwirl šápica
 Durchschlagler prebijáč
 Einschlagfutter zatólana patróna
 Falzhobel (oblič) žlebník
 Feile pila
 Flacheisen pločato dleto
 Fuchsschwanz lisičji rep
 Gehmaß jeralnik
 Gehrungschneidlade zajerálnica
 Gehrungstoßlade spahálnica
 Geißfuß kozja noga
 Gesimshobel (oblič) vénčenjak
 Grathobel (oblič) grábničar
 Gratfäge (žaga) grábničarica
 Greifzirkel objemno šestilo
 Grundeisen dnilno dleto
 Hobel oblič
 Hobelbank skóbelnik
 Theile der Hobelbank deli skó-
 belnikovi:

1. Bankeisen skóba
2. Bankgestell stojálo
3. Banklade predálo
4. Bankplatte plóča
5. Bankspindel vretêno

6. Beilade korito
7. Hinterzange zadnje klešče
8. Vorderzange sprednje
klešče

Hohleisen žlebilo
 Hohlekehobel (oblič) žlebičnik
 Klobfäge (žaga) razparálnica
 Knipfel bät
 Lochbeitel dolbilo
 Lochfäge (žaga) šiljätica, pod-
 ganji rep
 Lochzirkel otlinsko šestilo
 Löffeleisen žličasto dleto
 Maßstab merilo
 Meißel dleto
 Mondschein Stahl polmesec
 Nagelbohrer (sveder) žebnik
 Nutzhobel (oblič) dražnik,
 utórník
 Ölnapf škatljica za olje
 Örtersäge vélika žaga
 Politurballenbüchse škatljica za
 loščilno culo
 Politurflasche loščilnica
 Raspel rašpa
 Raubbank (oblič) spáhalnik
 Röhre cevnik
 Rundstahl okróglič
 Säge žaga
 Sägefeile (pila) žágarica
 Schlichtfeile gosta pila
 Schlichthobel (oblič) ličnik

Schlichtstahl gladilo
 Schlißfäge (žaga) zarezilnica
 Schneidmaß zarezilnik
 Schweißbank rezljálnica
 Schmirgel rezilnik
 Schrägmaß poševnik
 Schränkeisen ključ, razperilo
 Schraube viják
 Schraubfutter vijáčna patróna
 Schraubenzieher izvijáč
 Schraubstahl vijačnik
 Schraubzwinge svôra
 Schropphobel (oblič) kosmác
 Schweiffäge (žaga) izrezovalka
 Spitzstahl šiljasto dleto
 Spitzzirkel navadno šestilo
 Stechbeitel vájalo
 Stechstahl vrezilo
 Stenmeisen dleto
 Stiftenhammer malo kládivo
 Streichmaß črtalnik
 Tischlerhammer véliko kládivo
 Wandhobel (oblič) straničar
 Winkelhafen kljuka
 Winkelmaß ógelnik
 Zahnhobel (oblič) brázdar
 Zahnleistenhobel oblič za zob-
 čate letve
 Zengrahmen omara za orodje
 Ziehflinge strgulja
 Ziehflingstahl ognjilo
 Zirkel šestilo.

Orodje za obdelovanje kovin.

bábica (žebljarska) Nagelisen	klešče zavite gefrümmte Schneid-
čebriča Löschtrog	zange
čeljustke Spannblech	— žebljarske Nagelzange
igla črtalka Reißnadel	— žičarske (draténe) Draht-
črtalnik Reißspitz	zange
dletce Bankmeißel	konják Hufnagel
dleto Brecheisen	korito Wassertrog
— križasto Kreuzmeißel	koválce obloglavo mugeliges
— nasajeno Stielmeißel	Faust Eisen
— ploščato Flachmeißel	— ploščato flaches Faust Eisen
durgelj Drillbohrer	krivec Schroteisen
dvoróg Sperrhorn	libéla Wasserwaage
izvijáč Schraubenschlüssel	lisica (kovaška) Radreifzieher
jamičar Hufbeißer	lok za žage Metalljügebogen
kalnik glej čebriča	luknjičar Hufstempel
kalup okrogli Rundgesenke	meh Blasebalg
kalupnjak Gesenke	— dvojni Doppelbalg
klada kovaška Amboßstoc	— koničasti Spitzblasebalg
(Hammerstoc)	— ročni Handblasebalg
kládivo kleparsko Triebhammer	merilo črtalno Reißmaß
— križasto Kreuzhammer	miza kovaška Werkbank
— malo Vorschlaghammer	nakoválce Bankamboß, Hand-
— mévno Reihhammer	amboß
— podkôvno Hufhammer	nákovalo Amboß
— zakôvno Riethammer	— dvorogo glej dvoróg
(Handhammer, Bankhammer)	— kládezno Stocamboß
klešče kljunáte Schnabelzange	— kleparsko Triebhammer
— navadne Reißzange	— kotlarsko Bodeneisen
— okrogle Rundzange	— žlebáto Gesenkstoc
— pločate Flachzange	nástavec glej krivec
— podkôvne Hufbeschlag-	natezilnik Reißkloben, Spannloben
zange	nebó Rauchmantel
— ščipalke Zwickzange	nét glej zakovnik
klešče za pločevino (plehnáte)	nožice za pločevino Blechschere
Blechzange	nož podkôvni glej porezilnik

odpiráč Dietrich
 odvrtač glej izvijač
 oglje kovaško Schmiedefohle
 ognjišče Herd
 ogrebáč Schürhafen
 okovnik glej zakôlek
 opasilo ognjiško Eisenherdreif
 — kolesno Radschiene
 opilki Feilspäne
 oven za piljenje Feilboch
 pečat zakôvni Nietstempel
 peró jekleno Stahlfeder
 pihalnik Blaseröhre
 pila cepilka Spaltfeile
 — drzálica Triebfeile (Riffelfeile)
 — gladilna Polierfeile
 — gosta Schlichtfeile
 — okrogla runde Feile
 — ovalna Vogelzunge
 — pločata flache Feile
 — podkôvna Hufzaspel
 — polgosta Bastardfeile
 — polokrogla halbrunde Feile
 — rezilna Schneidfeile
 — stružilka Schrotfeile
 — štiriobata viereckige Feile
 — trebilka Raumfeile
 — triobata dreieckige Feile
 — v povezkah Bundfeile
 — železna Eifenfeile (Drill-
 oder Kerbsäge)
 plôča vigenjska Eßplatte
 porezilnik Huf- oder Wirtmesser
 prálica glej dleto
 prebijáč Durchschlag (Ausschlag-
 eisen, Lochhauer)
 — okrogli Rundstôckel
 — polokrogli halbrunder
 Ausbauer

primaž Feilfloben, Schraubstoc
 — s ključem Feilfloben mit
 Schlüssel
 — stolni Bantischraubstoc
 — vólíki Feuererschraubstoc
 protiráč Räumahle
 raglja Bohrratsche
 rezilnik za vijáke Schneidfluppe
 ročica Rurbel
 — zavijalka Windeisen
 rogáč Hornambosß
 sápnik Eßeisen
 secívo Nagelschrot
 sekáč Abschrotter
 sekirica podkôvna Hautlinge
 skôba Banfeisen
 spájalo Löttheisen
 stojálo podkôvno Feilboch
 strgulja Kratzeisen
 stroj za vrtanje glej vrtálo
 svôra Schraubzwinde
 ščipalke podkôvne Hufzwickzange
 šina kolesna glej opasilo kolesno
 škarje Schereisen
 škripec na stežajke Scherfluppe
 škropilo Löschwedel
 vétroh glej odpiráč
 vigenj Esse
 vinta Brustleier
 — na pritisek Druckbohrer
 vreténo Bohrspindel
 vrtálo Bohrmaschine
 vsekáč Seßhammer
 zakôlek Radnagel
 zakovnik Nietnagel
 žárnica za pločevino Blechglühofen
 žebelj konjski glej konják
 žica železna Eisendraht
 žlebilo Hohlmeißel.

Flachzange pločate klešče
 Gesenke kalúpnjak
 Gesenfstoß žlebáto nákovalo
 Hammerstoß sieh Amboßstoß
 Handamboß nakoválec
 Handblasebalg ročni meh
 Handhammer sieh Niethammer
 Hautlinge podkôvna sekirica
 Herd ognjišče
 Hohlmeißel žlebilo
 Hornamboß rogáč
 Hufbeschlagzange podkôvne klešče
 Hufhammer podkôvno kládivo
 Hufmesser porezilnik, podkôvni
 nož
 Hufnagel konják, konjski žebelj
 Hufraspel podkôvna pila
 Hufstempel luknjičar
 Hufvorbeißer jámičar
 Hufwidzange podkôvne ščipalke
 Kerbsäge železna pila
 Kratzeisen strgulja
 Kreuzhammer križasto kládivo
 Kreuzmeißel križasto dleto
 Kurbel ročica
 Lochhauer sieh Durchschlag
 Löschtrog čebriča, kalnik
 Löttheisen spájalo
 Metallsägebogen kovinski lok za
 žage
 Nagel Eisen žebljarska bábrica
 Nagelschrot secívo
 Nagelzange žebljarske klešče
 Niethammer zakôvno kládivo
 Nietnagel zakovnik, net
 Nietstempel zakôvni pečat

Polierfeile gladilna pila
 Radnagel (žebelj) zakôlek,
 okovnik
 Radreifenzieher lisica (kovaška)
 Radschiene kolesno opasilo, ko-
 lesna šina
 Rauchmantel nebó
 Räumahle protiráč
 Raumfeile pila trebilka
 Reibhammer mévno kládivo
 Reiffloben natezilnik
 Reißmaß črtalno merilo
 Reißnadel igla črtalka
 Reißspitze črtalnik
 Riffelzeile sieh Triebzeile
 Rundgesenke okrogli kalup
 Rundstößel okrogli prebijáč
 Rundzange okrogle klešče
 Schereisen škarje
 Scherfluppe škripec na stežajke
 Schlichtzeile gosta pila
 Schmiedekohle kovaško oglje
 Schnabelzange kljunate klešče
 Schneidfluppe rezilnik za vijáke
 Schneidezange gefrümmte zavite
 klešče
 Schraubenschlüssel izvijáč, od-
 vrtáč
 Schraubstoß primaž
 Schraubzwinde svôra
 Schroteisen krivec, nástavec
 Schrotzeile pila stružilka
 Seßhammer vsekáč
 Spaltzeile pila cepilka
 Spannblech čeljustke
 Spannfloben natezilnik

Sperrhorn dvoróg, dvorógo ná- kovo	Bogelzunge ovalna pila
Spitzblasebalg koničasti meh	Borſchlaghammer malo kládivo
Schürhafen ogrebáč	Wassertrog korito
Stahlfeder jekleno peró	Wasserwage libéla
Stielmeißel nasajeno dleto	Werkbank kovaška miza
Stockamboß kládežno nákovo	Windeisen ročica zavijalka
Triebhammer kleparsko kládivo	Wirtmesser, ſieh Huſmesser
Triebfeile pila drzálica	Zwickzange (klešče) ščipalke.

Berilo.

I. N ravnoblažilni spisi.

1. Življenje ni praznik.

Zložil S. Gregorčič.

Cvetočega lica, cvetočih še let
Zdaj prve korake namérjaš med svet —
Nastlali na stèzo so pisan ti cvet.
Po poljskih cveticah te žive cvetice
Spremljájó kot žénina mláde družice.
In svatov prijateljskih rádosten trop
Praznuje tvoj prvi v življenje ustóp.
In têbe — pač moti te cvetje na poti —
To obče veselje se tudi poloti!
Ne čutiš — naj srca ne vara ti čut! —
Da v hód le v življenje je s cvetjem posut?
Ne slutiš, da cvetje, na stèzo nastlano,
Le trnje zakriva, da zvéne ti rano?
Prijatelj, ne bodeš za zlo pač mi vzél
Resnobne besede na praznik vesel:
Ni praznik, predragi mi, naše življenje,
Življenje naj bode ti délaven dan!
Od zôra do mraka rosán in potán
Ti lajšaj in slajšaj človeško trpljenje!
Ne plaši se znoja, ne straši se boja,
Saj moško dejanje krepčuje možá,
A pokoj mu zdrave moči pokončá,
Dejanje ti ljubi, a bój se pokoja!
Dolžán ni samó, kar vелеva mu stan,
Kar more, to mož je storiti dolžán!
Na delo tedaj, ker resnobni so dnovi,
A delo in trud ti nebó blagoslôvi!

2. Wo nichts ist, kommt nichts hin.

Nach J. P. Hebel.

Es waren einmal zwei arme Brüder. Der eine hatte keine Lust und keinen Muth, etwas zu erwerben, weil ihm das Geld nicht zu den Fenstern hineinregnete. Er sagte immer: «Wo nichts ist, kommt nichts hin.» So war es auch. Er blieb sein Lebenlang der arme Wonichtsist, weil er nie mit einem kleinen Ersparnis anfangen wollte, um sich nach und nach ein größeres Vermögen zu erwerben. So dachte der jüngere Bruder nicht. Der pflegte zu sagen: «Was nicht ist, das kann werden.» Er sparte mit der kleinen Summe, die er von seinen Eltern geerbt und vermehrte sie allmählich, indem er fleißig arbeitete. Anfangs gieng es hart und langsam, allein er verzagte nicht. Mit der Zeit gieng es besser. Er wurde noch ein reicher Mann und ernährte nun die Kinder des armen Bruders Wonichtsist, der selbst nichts zu beißen und zu nagen hatte.

3. Vzgleđ vztrajnosti.

Po K. Beckerji.

Govornik Demosten ni bil slavnega rodú kakor drugi sloveči možje atenski; oče njegov je imel majhno orožarnico. Zarano ga je izgubil, dedščino pa so mu vzeli sebični váruhi. Bil je slaboten in bolehen, zato ni telovadil. Součenci so ga zasmehovali in mu dajali vsakovrstne žaleče priimke. V šestnajstem letu svojem je slišal slovečega govornika, kakó je javno govoril. Čudil se je silni zgovernosti njegovi in sklenil, da hoče biti tudi sam govornik. Kàr najpridneje jame prebirati dela znamenitih pisateljev in posluša najjimenitnejše govornike tedanje. Napósled stopi pred ljudstvo, ali smijali so se mu in mu zvižgali. Tudi drugič se mu ne zgodi bolje. Z zakritim obrazom teče domóv, da bi ušel sramoti. Domá mu prijatelj razloži vse napake, in Demosten spozná, da se mora iz nova učiti.

Imel je namreč slabotne prsi in tudi črke r ni mogel izgovarjati. Da bi si utrdil glas, hodi na morski breg, kjer valovi najhuje grmé, in jih izkuša prevpiti. Da bi govoril razločno, jemlje kremene v usta in poskuša točno govoriti. Da bi

okrepil prsi, hodi na visoke goré in spotoma glasno govori. Napósled si najame celó podzemeljsko sobo in se ondu vadi govorništva. Takó pripravljen stopi iz nova pred ljudstvo, ki ga nikakor ne more prehvaliti. Govorom njegovim so se čudili v vseh časih; mnogi govorniki so ga posnemali, ali dosegel ga ni nihče.

4. Fleiß und Ausdauer.

Ein Mann, welcher gern das stille Treiben kleiner Thiere beobachtete, sah einst einer Ameise zu, wie sie sich alle Mühe gab, einen Holzsplitter nach ihrem Baue zu tragen. Der Splitter aber war größer als die Ameise selbst und entfiel ihr fortwährend; sie jedoch nahm unverdrossen die Last wieder in Angriff.

Neunundzwanzigmal brachte die Ameise den Splitter bis zur Höhe des Baues; ebenso oft rollte sie sammt ihrer Bürde den Abhang hinab.

Schon glaubte der Mann, das ermüdete Thierchen werde seine Versuche einstellen; allein es ließ sich nicht abschrecken. Zum dreißigstenmale nahm es seine Bürde auf, und siehe! es brachte dieselbe jetzt glücklich zur Höhe des Hügel.

5. Spruch.

Von W. v. Goethe.

Was verkürzt mir die Zeit? — Thätigkeit.

Was macht sie unerträglich lang? — Müßiggang.

Was bringt in Schulden? — Harren und Dulden.

Was macht gewinnen? — Nicht lange besinnen.

Was bringt zu Ehren? — Sich wehren.

6. Bet' und arbeit', Gott segnet zu seiner Zeit.

Ein armer Mann hatte nur einen Acker. Der Boden war steinig und hart. Der Mann aber bestellte den Acker doch fleissig, düngte und pflügte ihn und reinigte ihn emsig von Steinen und Unkraut. Als er nun eben den Samen ausstreute, blieb jemand bei dem Landmanne stehen und sagte: «Wie kannst du nur so vergeblich arbeiten und so guten Samen ver-

geuden an diesem unfruchtbaren Boden?» — Der arme Mann erwiderte: «Ich vertraue den Samen dem Acker und diesen dem lieben Gott. Ich thue das Meine, Gott wird auch das Seine thun.»

7. O poštenosti.

Po S. Smilesu.

Poštenost je obrtniku najboljše spešilo pri obrtu. Upravičene so besede: «Dajaj kupcem polno mero, in napósled ne bodeš na škodi.» Poštenost bodi temelj vsaki trgovini. Obrtniku, tvorničarju in trgovcu bodi to, kar je vojaku čast in kristjanu ljubezen. Nekdo pripoveduje o kámenarji, da je položil svojo vestnost v sléharni kamen, katerega je postavil. Takó ravnaj vsakdo pri svojem poslu. Ako si dober rokodelec, pazi, da bode delo trajno in korenito; izvršuj vestno, kar ti je storiti. Ako je izdelek dober, poplača se ti dobro. Morda ti nekaj časa ne bode slabo, ako slepariš; ali sleparstvo se napósled spozná, in potem ti pojde obrt rakovo pot. Dogaja se res, da ne odkrijejo vselej sleparstva, ali táko ravnanje ne prinaša blagoslova; krivičen denar nima teka.

Možno je, da poštenjak ne obogati toli hitro kakor slepar; vender je le óno blagó pravo, katerega nista pridobili sleparstvo in krivica. Pošten človek ostane vesten, akotudi nekaj časa nima uspehov. Bolje, da izgubiš vse, nego poštenje, zakaj to je tudi imetje, in če vztrajaš pogumno, ne izostane ti plačilo, katero pristojí sléharnemu poštenjaku.

8. Poštenost.

Zložil J. Cimperman.

Dejanje naše vsekdar plemenito
In vsemu svetu bodi očito;
Ogibljimo se ovinkov povsodi:
Poštenost po cesti plani hodi!

9. Das Loch im Ärmel.

Nach H. Bscholke.

«Ich hatte einen Spielgesellen und Jugendfreund Namens Albrecht,» erzählte einst Herr Markel seinem Nessen. «Wir waren überall und nirgends; unsere Kleider waren nie neu, sondern schnell bejudelt und zerrissen. Eines Tages saßen wir in einem Garten und erzählten einander, was wir werden wollten. Ich wollte General, Albrecht Bischof werden. «Aus euch wird in Ewigkeit nichts,» sagte ein alter Herr, der hinter unserer Bank stand und unser Gespräch gehört hatte. Wir erschrafen. Albrecht aber fragte: «Warum nicht?» Darauf versetzte der Herr: «Ihr seid guter Leute Kinder, dies sehe ich an euren Röcken, aber ihr seid zu Bettlern geboren. Würdet ihr sonst diese Löcher in euren Ärmeln dulden?» Dabei bohrte er mit den Fingern in unsere durchgerissenen Ärmel hinein. «Wenn's euch zu Hause niemand zunäht, warum macht ihr's nicht selbst? Im Anfang hättet ihr den Rock mit einigen Stichen ausgebessert, jetzt ist's zu spät. Wollt ihr General und Bischof werden, so fangt beim Kleinsten an. Erst das Loch im Ärmel zugenäht, dann denkt an etwas anderes.»

Wir beide schämten uns sehr und giengen schweigend nach Hause. Ich drehte den Rockärmel so herum, daß das Loch einwärts kam, damit es niemand erblicke. Ich lernte von meiner Mutter nähen, doch sagte ich nicht, warum ich's lernen wollte. Sobald sich nun an meinen Kleidern eine Naht öffnete, wurde sie gleich zugenäht. Ich wollte auch an guten Kleidern keine Unreinlichkeit mehr dulden. Ich gieng sauberer, wurde sorgfältiger und dachte gar oft an den alten Herrn.

Albrecht nahm die Sache nicht so streng. Es war sein Schaden. Wir beide wurden einem Kaufmanne anempfohlen; er verlangte einen Lehrburtschen, der schreiben und rechnen konnte. Der Kaufmann prüfte uns, dann nahm er mich auf. «Du bist sauber,» sagte er mir später, «aus dem andern gibt's keinen Kaufmann.» Da dachte ich wieder an den alten Herrn und das Loch im Ärmel.

Ich merkte bald, ich hatte auch in andern Dingen noch manches Loch im Ärmel. Mein Herr war nämlich rechthaberisch und zänkisch;

ich widersprach, da gab's Zanf. Holla! dachte ich, es könnte ein Loch im Ärmel geben, ich könnte auch zänfisch, unverträglich werden. Von nun an begnügte ich mich, recht zu thun und lebte in Frieden.

Als ich ausgelernt hatte, trat ich als Handlungsgehilfe ein. Ich sparte mir manches, war mit aller Welt zufrieden und alle Welt mit mir. Mein Vermögen wuchs. Wozu denn? fragte ich; du brauchst nicht den zwanzigsten Theil davon. Prunk damit treiben vor den Leuten? Das ist Thorheit. Fortan unterstützte ich die Armen und half ihnen, wie mir Gott durch andere geholfen hatte.

Jetzt, Konrad, gehe auf die Schule und lerne etwas Rechtes. Hüte dich vor dem ersten Loch im Ärmel; mach's nicht, wie mein Kamerad Albrecht. Er ward zuletzt Soldat und wurde im Kriege erschossen.»

10. Pluga.

Zložil M. Vilhar.

1. Pred hišo ležal	2. Kakó da ruja
Je plug pri plugi;	Obeh ni snéla?
Rujáv je prvi,	Branila menda
Svetál je drugi.	So pridna dela.

11. Pregovori.

1. Ako Bog hoče, bodeš iz plevela žel stoteren sad.
2. Brez muke ni moke.
3. Ni jela brez dela.
4. Kamen do kamena palača.
5. Delaj, kakor bi vedno živel, môli, kakor bi jutri umrl.
6. Kdor se dela brani, hitro strada.
7. Bolje vinar pravičen, nego zlat krivičen.
8. Snaga in red je pol zdravja.

12. Razgled po križih.

Po A. Chamissu.

Potnik pride na visoko goro; utrujen leže na travo in zaspi. Sanja se mu, da se je solnce izpremenilo v obličje božje, nebó v oblačilo in zemlja v rob oblačila Stvarnikovega.

Ko potnik takó vidi Bogá, reče mu: «Gospod, vem, da mora vsak zemlján nositi svoj križ; meni se pa zdí, da je moje breme pretežko. Prosim te, daj mi drug križ!» Zdajci nastane velik vihar in ga zanese v prostorno dvorano, kjer stoji mnogo križev. Zasliši se glas: «Izberi si križ po svoji volji!» Potnik hodi od križa do križa, ali nobeden mu ne prija. Ta je prevelik, óni prerobat, ta je od čistega zlatá, ali od sile težák. Napósled ugleda v kotu križ, katerega prej ni videl. Zdí se mu dosti pripraven. Veselo zakliče: «Gospod, daj mi ta križ!» Ko ga pa natančneje ogleduje, vidi, da je prav tisti križ, katerega je nosil doslej. Zadene ga na rame in ga potpežljivo nosi do smrti.

13. Die Kinder der Armut.

Nach F. Rückert.

Es lebte einmal ein Mann in einer niederen Hütte. Der dachte oft in der Nacht, wenn ihn die Sorgen nicht schlafen ließen, über seine Armut nach. Einst sprach er zu sich selbst: «Ich arbeite fleißig, doch ist meine Mühe umsonst. In meinem Hause wohnt unsichtbar die Armut; ich wollte, sie käme mir einmal zu Gesicht, dann würde ich sie bitten, meine Hütte zu verlassen!» Da wurde das Zimmer plötzlich schwach erhellt, und ein bescheiden geschmücktes Weib trat vor den erstaunten Mann. Ein rüstiges Mädchen gieng an ihrer Seite, ein liebliches Kind schmiegte sich an ihr Gewand. Das Weib sprach: «Ich bin die Armut, welche du verwünschest; dieses Mädchen ist die Arbeit, dieses Kind die Zufriedenheit. Das Mädchen schafft, was ich bedarf, und das Kind erfreut mich in trüben Stunden. Leb' wohl; wir gehen von dannen, da du uns aus deinem Hause verweist.» «Halt, 'geh' nicht!» rief der Mann. «Ich dachte nicht, daß du solch ein Gefolge hast! Ich will der Armut gern ein Plätzchen in meiner Hütte geben, um bei der Arbeit der Zufriedenheit zu gedenken.»

14. Bücke dich!

Nach B. Franklin.

Als der berühmte Benjamin Franklin noch ein Jüngling war, besuchte er einst einen Prediger in Boston. Dieser nahm ihn sehr lieblich auf und begleitete ihn beim Weggehen einen kurzen Weg aus seinem Hause. Die Thür war aber so niedrig, daß ein erwachsener Mensch sich bücken mußte, um nicht an den Querbalken zu stoßen. Franklin sprach während des Fortgehens mit seinem freundlichen Führer und sah daher nicht aufmerksam vor sich hin. «Gebückt! Gebückt!» rief auf einmal der Prediger; aber in demselben Augenblicke fühlte Franklin schon den Balken an der Stirne. «Werk' er sich den kleinen Unfall!» sagte der Prediger; «er ist jung und hat die Welt vor sich; bück' er sich auf dem Wege, und er wird sich manchen harten Puff ersparen.»

Dieser Lehre erinnerte sich Franklin noch in seinen späten Jahren und erzählte gern die erwähnte Begebenheit, indem er hinzufügte: «Dieser Rath ist mir sehr nützlich gewesen, und noch jetzt fällt er mir gewöhnlich ein, wenn ich sehe, wie der Hochmuth so oft gedemüthigt wird, und wie mancher sich unglücklich macht, weil er die Nase zu hoch trägt.»

15. Tobijevi nauki za sina.

Poslovenil M. Ravnikar.

Sin, poslušaj besede iz ust svojega očeta in s korenino jih posadi v dnò svojega srcá.

Pokoplji moje truplo, kadar loči Bog dušo mojo.

Dokler živiš, spoštuj mater in pomni, kaj je prebila zaradi tebe. Kadar ti pa umrè, pokoplji jo poleg mene.

Bogá imej v srci vse življenje; váruj se greha, ne delaj, kar bi bilo proti zapóvedim božjim.

Vbogajme dajaj od imenja in ne obračaj očij od ubožcev; tudi Bog ne bode obrnil očij od tebe.

Pomagaj vsakomur, kolikor utрпиš; če imaš veliko, dajaj veliko; če imaš malo, dajaj tudi kolikor malo iz dobrega srcá. Takó si veliko založiš na čase ob sili.

Kdor je bližnjiku milostiv, smé se z veliko svestjo zanašati na Bogá, njega najvišjega, in upati, da bode milostiv tudi on njemu.

Váruj se nečistosti, sin moj, in skrbi, da si v tej stvári nikoli ne bodeš imel očitati kaj napačnega.

Précej mu plačaj, kdor ti kaj dela; nikoli ne pridržuj zaslužka najemniku.

Svoj kruh déli z lačnimi in potrebnimi bližnjiki, golotne pa oblači s svojimi oblačili.

Pametnega možá vprašuj vedno za svét.

Hvali vsak čas Bogá in prosí ga, naj vodi tvoje delo in nedelo; vse sklepe opiraj nánj.

Nič ne maraj, sin moj! Ubožno sicer živimo, ali veliko dobrega bomo imeli, če se bojimo Bogá, varujemo greha in prav ravnamo.

16. Hoffnung.

Nach E. Seibel.

1. Und dräut der Winter noch so sehr
Mit troßigen Geberden,
Und streut er Eis und Schnee umher,
Es muß doch Frühling werden.
2. Und drängen Rebel noch so dicht
Sich vor den Blick der Sonne,
Sie wecket doch mit ihrem Licht
Einmal die Welt zur Wonne.
3. Drum still! Und wie es frieren mag,
O Herz, gib dich zufrieden!
Es ist ein großer Maientag
Der ganzen Welt beschieden.
4. Und wenn dir oft auch bangt und graut,
Als sei die Höll' auf Erden,
Nur unverzagt auf Gott vertraut,
Es muß doch Frühling werden!

17. Upanje.

Po Fr. Levstiku.

1. Glej, upanje hodi pred nami Od rojstva, da gremo s svetá; Ko tare nas teža na rami, Nam pálico v roko podá.	2. Kadár se nam sreča obrne, Da megla pred nami leží, Nebeški se raj nam odgrne, Ko upanja luč zagorí.

18. Sprichwörter.

1. Mit dem Gute in der Hand kommt man durch das ganze Land.
2. Zufriedener Sinn, nicht Gold und Pracht,
Ist's, was den Menschen glücklich macht.
3. Besser arm in Ehren, als reich in Unehren.
4. Übermuth thut niemals gut.
5. Gute Sprüche, weise Lehren
Muß man üben, nicht bloß hören.
6. Gott läßt uns zwar sinken, aber nicht ertrinken.
7. Thu' nur das Rechte in deinen Sachen,
Das andere wird sich von selber machen.
8. Wer Gott vertraut, hat wohl gebaut.

19. Veverici in opica.

Spisal A. M. Slomšek.

Pozno na jesen sta veverici pod orehom iskali hrane. Krivec potegne, in lep oreh pade na tlá. Hitro skočita orehi pobirat. Vsaka bi ga rada imela. «Moj je,» pravi prva, «jaz sem ga prva ugledala.» — «Moj je,» trdi druga, «jaz sem ga prva pobrala.» Takó se kregata in pulita za oreh; opica pa mimo pride in vpraša: «Priateljici, kaj imata?» — Začneta ji praviti in trušiti, da ne umeje ni té ni óne. «Meni dajta oreh hranit, in potem povej vsaka posebe svojo pravdo; pravico vama naredim.» Poslušaje tožbo, razkolje opica oreh in sné jederce, dokler se veverici pravdata. Pravda izteče, luščina je prazna. Opica spozná vsaki pravico: prvi, ki je oreh ugledala,

drugi, ki je oreh pobrala. Vsaki vrže prazno luščino in gré
smejé se svoj pot. Veverici imata svojo pravico, luščino pa
prazno.

20. Eintracht.

Von F. Bellert.

Ein Vater schied von seinen Söhnen;
Doch eh' er schied, sucht' er durch ein Symbol
Zur Eintracht ihre Herzen zu gewöhnen.
«Ich scheide,» sprach er, «Söhne, lebet wohl!
Jedoch zuvor zerbrecht mir diese Pfeile,
Gebunden wie sie sind!» In größter Eile
Will jeder den Befehl vollziehen,
Jedoch umsonst ist ihr Bemühen.
Der Vater löst hierauf das Band,
Gibt jedem einen Pfeil besonders in die Hand.
«Zerbrecht mir den!» spricht er mit trüben Blicken,
Und schnell war jeder Pfeil in Stücken.
«Merkt, Söhne,» rief er, «am zerbrochenen Geschoss;
Die Eintracht nur macht stark und groß,
Die Zwietracht stürzet alles nieder.
Lebt wohl und liebt euch stets als Brüder!»

21. Sam.

Zložil S. Gregorčič.

Gorjé mu, ki v nesreči biva sam;
A srečen ni, kdor srečo vživa sam!
Imaš li, brate, mnogo od nebes,
Od bratov ne odvrčaj mi očes!
Duh plemeniti sam bo nosil bóli,
A sreče vžival sam ne bo nikoli.
Odpri srcé, odpri roké,
Otiraj bratovske solzé,
Sirotam olajšuj gorjé.
Kedòr pa srečo vživa sam,
Naj še solzé preлива sam!

22. Die Freundschaft.

Von J. G. v. Herder.

Wie der Schatten früh am Morgen
Ist die Freundschaft mit den Bösen:
Stund' auf Stunde nimmt sie ab.
Aber Freundschaft mit dem Guten
Wachset wie der Abendschatten,
Bis des Lebens Sonne sinkt.

23. Bajni gôstje.

Zložil A. Funtek.

1. Na knjigo strmé ti očí,
Obraz od veselja se rdi —
Dej, kakšno krasoto odkriva
Beseda in slika ti živa?
2. Zdaj, deček, pač nisi več sam:
Prišli so v preprosti tvoj hram
Mogočni cesarji in kralji
In dvórniki v svileni halji.
3. Prišlè so mladenke krasné,
Mladenke in žlahtne gospé,
Vso družbo sijajno, oblastno,
Pozdravi dostojno in častno!
4. A kadar po družbi zreš tej,
Pri vratih še óno poglej:
Uboštvo ponižno tam čaka,
Pozdravi srčno siromaka.
5. Povedal bi težko dovólj,
Kdo gostov ti prija najbolj,
Če óni v skrlatu in svili,
Če družba v zakrpanem krili.

6. Kar gostov ti gleda okó,
Vse ljubiš jednako srénó,
In ako bi kóga ne bilo,
Hudó bi se tebi storilo.
7. Kakó se iskré ti očí,
Kakó ti obrazek žarí —
Karkoli jih gledaš tu v hrami,
Vsi žijejo tudi med nami!
8. Teh gostov iz blaženih let
Ne zabi, ko stopiš med svet,
Spoštuj jih v skrlatu in svili,
A tudi v zakrpanem krili!

24. Kindesdank.

Nach J. P. Hebel.

Ein Fürst traf auf einem Spazierritt einen fleißigen Landmann, der eben seinen Acker pflügte, und ließ sich mit ihm in ein Gespräch ein. Da erfuhr er, daß der Acker nicht ihm gehöre, sondern daß er täglich um 75 Kreuzer arbeite. Der Fürst wunderte sich, wie es möglich sei, täglich mit 75 Kreuzern auszukommen und noch so frohen Muthes dabei zu sein. Aber der brave Mann erwiderte: «Es wäre arg gefehlt, wenn ich soviel brauchte. Mir muß ein Drittel davon genügen; mit einem Drittel zahle ich meine Schulden ab, und das übrige Drittel lege ich auf Capitalien an.» Das konnte der Fürst noch weniger begreifen; aber der Landmann fuhr fort und sagte: «Ich theile meinen Verdienst mit meinen alten Eltern, die nicht mehr arbeiten können und mit meinen Kindern, die es erst lernen müssen; jenen vergelte ich die Liebe, die sie mir in meiner Kindheit erwiesen haben, und von diesen hoffe ich, daß sie mich einst in meinem Alter nicht verlassen werden.» Der Fürst belohnte den wackern Mann und sorgte für seine Söhne.

25. Svetinja.

Zložil A. A š k e r c.

1. Bogastva ni mogla mi dati, Svetinjo pobožno samó; Na glas je solzila se mati, Pretežko je bilo slovó.	4. Rodove boš videl srečnejše, Zemljó bogatejšo drugód: Svetinja te spomni: krasnejše Od svoje ne najdeš nikód.
2. «Svetinjo, ná, zlato,» je déla, «Zaklád to čestit je, moj sin! Od dedov sem jaz ga vzprejela, Zdaj dajem ga tebi v spomin.	5. In ko bi nas tujei grdili, Domačo nam smésili last: Svetinja te spomni, sin mili, Da matere braniš mi část! . . .
3. Domače boš kraje ostavil, Med tujimi hodil ljudmi, Zaklád pa ti bode moj pravil O dômu, kjer mati žíví.	6. Na glas je solzila se mati, Ko težko jemál sem slovó; Ničesar imela ni dati — Svetinjo pobožno samó.

7. Svetinjo to hranim jaz verno,
Od matere dano na pot —:
Ljubezen za dom neizmerno,
Za dom in nesrečni svoj rod.

26. Vrnitev.

Spisal J. J u r č i č.

Mlad mož peš korači po stezi. Sneg je pobelil brda in ravni, drevje in grmovje. Mračí se, nobene sape, nobenega glasú ni okrog; le njegova počasna, trudna stopinja drobí na pol zmrzli sneg; jednomerno škripanje se mu glásí pod nogami. Mnogo let je bil potnik na tujem, mnogo let ni spal v domači hiši, kjer se je porodil, kjer je vzrasel, na postelji, katero je postiljala skrbna mati, stara ženica. Videl je dôkaj svetá, velikanska mesta; izkušal in spoznal rod, ki prebiva po njih, napake in grehe njegove, velikost in malost človeškega srca in uma, vzvišenost in prepast njegovo. Ali sreče, prave sreče mu ni bilo nikjer; nikoder tiste zadovoljnosti, katero je čutil

nekdaj v otroških letih pod slamnato streho rojstvenega dóma. In zdaj se vrača domóv.

Dospè na vrh in se ustavi. Pred njim je dolina; bel plašč je pregrnjen čézno, in sredi doline stoji mala hiša na samini, rojstvena hiša njegova. Dobro mu je znan nizki zid, znano mu je malo okno, pri katerem je v poletnih večerih gledal v zvezdnato nebó in molil večerno molitev; znana mu je stara jablana in kamenita miza v nje senci, kjer je nekdanj po zimi zidal cerkve snežene; znan mu je klanček za skednjem, kjer se je s tovariši vozil na sankah; hlev, kjer so mu bile krave in voli nekdanji tovariši na paši. Tačas mu je bil ta mali dom svet, in v tem vesoljnem svetu vse lepó!

Dim se dviga izpod strehe, tanek oblačec sivega dima, ki se kroži in valí kvišku, trga in zopet sprijemlje, napósled pa razgublja med modre oblake. Spomini iz otroških let obhajajo potnika; podobe se mu stvarjajo v duhu. Pred ognjiščem vidi staro mater, skrbečo za družino, kakó zamišljeno drži na križ roke pod pázduho in zrè v ogenj in kuha; skriváj ji igrá solza v trepalnicah: na njega misli, ki ga dolgo ni bilo, ki jo je pozabil med tujim svetom. In «oče stari, moder mož», mož trde skorje, pa dobrega srca, menda ravno živini poklada, premišlja, ali bode dovólj klaje za zimo; števili, kdaj bode živine za jedno tele več, kdaj bodo voliči za pródajo. Sestrico pa si misli v hiši, sedečo na klopi pred kolovratom, kakó pridno prede in marsikaj ugiblje v mladi glavici. Takó si domišlja potnik; naglo se spustí nizdolu. Neznano hrepenenje ga obhaja, da bi brž videl ljubljence svoje z očij v očí, da bi od blizu videl znane kraje prve mladosti in se jih nagledal . . .

Ubogi človek! Ne domišlja si, da so leta minila hitro, da je bela žena smrt potrkala tudi na samotno hišo in jo izpraznila, da bode namesto znanih obrazov ugledal morda obraze neznancev!

27. Ein Friedhofsbefuch.

Von J. N. Vogl.

1. Beim Todtengräber pocht es an:
«Mach' auf, mach' auf, du greiser Mann!
2. Thu auf die Thür und nimm den Stab,
Mußt zeigen mir ein theures Grab!»
3. Ein Fremder spricht's mit strupp'gem Bart,
Verbrannt und rauh nach Kriegerart.
4. «Wie heißt die Theure, die Euch starb
Und sich ein Pfühl bei mir erwarb?»
5. «Die Mutter ist's, kennt Ihr denn nicht
Der Martha Sohn mehr am Gesicht?»
6. «Hilf Gott, wie groß, wie braun gebrannt,
Hätt' nun und nimmer Euch erkannt.
7. «Doch kommt und seht! Hier ist der Ort,
Nach dem gefragt mich Euer Wort.
8. «Hier wohnt, verhüllt von Erd' und Stein,
Nun Euer todtes Mütterlein!»
9. Da steht der Krieger lang und schweigt,
Das Haupt hinab zur Brust geneigt.
10. Er steht und starrt zum theuren Grab
Mit thränenfeuchtem Blick hinab.
11. Dann schüttelt er sein Haupt und spricht:
«Ihr irrt, hier wohnt die Todte nicht.
12. Wie schloß' ein Raum so eng und klein
Die Liebe einer Mutter ein!»

28. Die drei Freunde.

Nach J. G. v. Herder.

Ein Mann hatte drei Freunde; zwei derselben liebte er sehr, der dritte war ihm gleichgiltig, ob dieser es gleich am redlichsten mit ihm meinte. Einst ward er vor Gericht gefordert, wo er hart verklagt war. «Wer unter euch,» sprach er, «will mit mir gehen und für mich zeugen? Denn der König zürnet.»

Der erste seiner Freunde entschuldigte sich sogleich, daß er nicht mit ihm gehen könne wegen anderer Geschäfte. Der zweite begleitete ihn bis zur Thüre des Richthauses, da wandte er sich und gieng zurück, aus Furcht vor dem zornigen Richter. Der dritte, auf den er am wenigsten gebaut hatte, gieng hinein und redete für ihn so freudig, daß der Richter ihn begnadigte.

Drei Freunde hat der Mensch in dieser Welt; wie betragen sie sich in der Stunde des Todes, wenn ihn Gott vor Gericht fordert? Das Geld, sein bester Freund, verläßt ihn zuerst und geht nicht mit ihm. Seine Verwandten und Freunde begleiten ihn bis zur Thür des Grabes und kehren wieder in ihre Häuser. Der dritte, den er im Leben oft am meisten vergaß, sind seine wohlthätigen Werke. Sie allein begleiten ihn bis zum Throne des Richters, sie gehen voran, sprechen für ihn und finden Barmherzigkeit und Gnade.

29. Dobra dela.

Srbska národna pesem; poslovenil Fr. Cegnar.

O, moj človek ti pravični,	Ne ponižaj v zlu se bridkem,
Ti služabnik verni božji,	Ne polakni se na tuje;
Ako hočeš božji biti,	Kajti, človek ti pravični,
Delaj dobro vse življenje,	Ko človeka smrt ugrabi,
Póštuj brata, ki je starši,	Tákrat s sabo nič ne nese,
In tvoj mlajši bode tebe;	Kot sklenjéne roke bele
Ne prevzemi v sreči dobri,	In pravična dela svoja!

30. Boljša dežela.

Spisal A. M. Slomšek.

Zivela sta oče in mati z dvema otrokoma na pustem otoku sredi širokega morja. Burja jim je bila razbila ladjo, in morje jih je vrglo na suho zemljo. Korenine in zelišča so jedli, studenčnico pili, prebivali pa v otlini. Otroka nista več vedela, odkod sta prišla na otok; pomnila nista kópne zemlje, poznala nista kruha, mleka, sadja in kar je še drugih dobrih stvari.

Nekega dne priveslajo štirje zamorci do otoka. Močno se jih razveselita oče in mati, zakaj upala sta, da bodo rešeni siročičine. Bil je pa čolnič premajhen, da bi preselil vse zajedno. Zató je hotel oče prvi poskusiti. Ko se odpravlja v šibki čolnič in ga štirje možjé odpeljavajo, kakó se jokajo mati in otroka! Oče pa pravi: «Čemú se jokate, saj je tam bolje — skoro pridete za menoj!»

Ko pridejo s čolničem po mater, plakata otroka še huje. Ali tudi mati reče: «Ne jokajta se! V boljši deželi se vidimo iz nova!»

Napósled pridejo s čolničem tudi po otroka. Močno se bojita črnih móž in se na vožnji po čudnem morji vsa treseta.

Strahoma se bližata boljši deželi; ali kakó vesela zapazita na pomorji očeta in mater, ki jima podajata roke! Védeta ja pod lepo košato drevje in jima strežeta na mehki zeleni travi sredi cvetic z mlekom, medom in žlahtnim sadjem. «Kakó nepotreben je bil najin strah!» pravita zdaj otroka. «Ne bala, le veselila naj bi se bila, da so prišli črni možjé in nas preselili v boljšo deželo.»

«Ljuba otroka!» reče jima oče, «naša preselitev z ónega pustega otoka v to lepo deželo pomeni še káj imenitnejšega. Tudi na drug daljši pot pojdemo vsi, v drugo, še mnogo lepšo deželo. Vsa zemlja, kjer živimo, jednaka je otoku, in ta lepi kraj je slaba podoba nebes; preselitev preko nevarnega morja je smrt. Mali čoln nam kaže slabotno mrtvaško hišico, katero nam naredé od štirih desák, da nas štirje možjé ponesó odtod. —

Kadar bije zadnja ura, da se bodem moral ločiti jaz, vajina mati, ali jeden izmed vaju — ne strašita se! Smrt vse blage ljudi preseli v boljšo deželo!»

31. Spominjaj se smrti.

Zložil Fr. Prešeren.

1. Dolgost življenja našega je kratka,
Kaj znancev je zasula že lopata!
Odprta noč in dan so groba vrata,
Al' dneva ne pové nobena prat'ka.
2. Pred smrtjo ne obvar'je koža gladka,
Od nje nas ne odkup'jo kupi zlata;
Ne odpodí od nas življenja tata
Veselja hrup, ne pevcev pesem sladka.
3. Naj misli, kdor slepoto ljubi svéta
In od veselja do veselja leta,
Da smrtna žetev vsak dan bolj dozóri.
4. Zna biti, da, kdor zdaj vesel prepeva,
V mrtvaškem prtu nam pred koncem dneva
Molcé trobental bo: Memento mori!

32. Sprichwörter.

1. Nach gethaner Arbeit ist gut ruhen.
2. Eintracht bringt Macht.
3. Friede ernährt, Unfriede verzehrt.
4. Rechtthun lässt sanft ruh'n.
5. Liebe deinen Nächsten wie dich selbst.

33. Pregovori.

1. Zlató se poskuša v ognji, prijatelj v nesreči.
2. Težko meni brez tebe.
3. Sreča je v vsakem stanu domá,
Pa le zvestoba nam jo podá.
4. Bog je začetek in konec.
5. Dobro živeti, dobro umreti.

II. Zemljepisje in zgodovina.

34. Unsere Erde.

Die Erde ist ein Glied der großen Familie ähnlicher Weltkörper, welche die Sonne umkreisen. Acht große und mehr als 200 kleine kugelförmige Himmelskörper bilden dieses Planetensystem, in dessen Mittelpunkt die Sonne ruht. Um dieses riesenhafteste Gestirn, das $1\frac{1}{2}$ millionenmal größer ist als die Erde, kreist unser Weltkörper fast unbeschreiblich schnell. Er legt nämlich einen Weg von 96 Millionen Myriametern in 365 Tagen und 6 Stunden zurück. Vergleichen wir diese Geschwindigkeit mit jener des schnellsten Eisenbahnzuges, so finden wir, daß die Erde 1100mal schneller auf ihrer Bahn dahinstürmt. Es ist dies ungefähr dasselbe Verhältnis, als wenn eine Schnecke neben einer Locomotive dahinkröche. Von dieser Bewegung haben wir jedoch keine Empfindung, weil wir an derselben theilnehmen; aber wir können dieselbe aus der scheinbaren Verschiebung der Himmelskörper erkennen und berechnen.

Die Erde bewegt sich nicht nur um die Sonne, sondern auch täglich um sich selbst. Hiedurch wird die Abwechslung von Tag und Nacht bewirkt. Eine Kugel kann nämlich von einem Lichte nur etwa zur Hälfte beleuchtet werden; die andere Hälfte bleibt im Schatten. Die der Sonne zugewendete Erdhälfte hat also Tag, die andere befindet sich im Schatten und hat Nacht.

Die Erde ist zuerst in den Jahren 1519 bis 1522 von Ferdinand Magalhaens umschifft worden, und zwar in der Richtung nach Westen; eine gleiche Fahrt, aber in entgegengesetzter Richtung, vollendete das österreichische Schiff Novara in den Jahren 1857 bis 1859. Diese und andere Umsegelungen, um die Erde herum ausgeführt, haben den Beweis geliefert, daß die Erde ein kugelförmiger Körper ist.

35. Stari svet.

Zemljo delimo na pet delov; ti so: Evropa, Azija, Afrika, Amerika in Avstralija. Prvi trije skupaj se imenujejo stari svet, poslednja dva novi svet.

Stari svet, zlasti njega največji del, Azija, imenuje se po vsi pravici zibelka človeštva. Iz Azije se je širila prvotna omika; tod so se pričele znanosti; iz Azije je prišla tudi vera krščanska. Ali vsa ta omika ni trajala večno: dočim so jo azijski národje nosili v Evropo, vidimo dandanes, da Evropei, zlasti Rusi in Angleži, plodovito delujejo na nepreglednih krájinah azijskih.

Azija imá velikanske pustinje in planine; silne gore kipé v nebó. Severna Azija je mrzla, ledena; na jugu, posebno v Indiji, pa cvetó krasote, kakeršnih ne vidimo pri nas. Južno otočje rodi žlahtne prirodnine, toda vroče podnebje ne more spešiti žilavega delovanja.

Tudi v deželah z zmernim podnebjem, kakor v Mali Aziji, Perziji, ne vzpenja se omika previsoko, zakaj ondotni prebivalci so se pomehkužili in se ne bavijo radi z duševnim delom. Država japanska, nekoliko tudi kitajska, odpirata se dandanes evropskemu življu in se kažeta jako izobrazni.

Različni so rodovi, ki prebivajo v tem delu svetá. Severni Samojeđi in polarni národje so majhni; otóčanje na otoku Borneji in Sumatri so črni, volnolasi; rodovi kavkaški se ponašajo z lepim, pravilnim obličjem; Indijci so svetložolti, imajo črne kodraste lasé, pločat nos in velika usta; Kitajci so pločatega obraza, poševnih očij in izbočenih čeljustij.

Najvažnejše prirodnine azijske so kavovec in cukrov trs, čaj, pavola, riž, plemenito sadje in raznovrstne palme. —

Drugačen je pogled na Afriko. Ta del svetá se razprostira do malega samó v vročem pasu. Vročina morí ljudi in rastline; jedino domačini se morejo dobro upirati neznosni dnevni vročini, katera se pa ponóči izpreminja v precejšen mraz. Nad osem mesecev traja poletje brez dežja, brez róse; solnce neusmiljeno žgè na vedno vedrem nebu; potem nastopijo nalivi in viharji, kakeršnih ne poznajo drugje. Krasno se tedaj razcvetó bujne rastline na požgani zemlji, ali v tem je človek toli opešal, da se ne more prav veseliti čudoviti narodi.

V neizmernih pustinjah sudanskih prebivajo zamoreci, toda njih življenje ni veselo. Ondu še vedno cvetè trgovina s sužnji;

močnejši rodovi pa se moré v neprestanih bojih. Na jugu stanujejo Bušmani, Hotentotje in Kafri. Krščanstvo se ne more prav ukoreniniti pri teh rodovih; iz večine so malikovalci, časteči grozovite bogove.

Evropa, dasi najmanjši del starega svetá, izobrazena je najbolj. Tukaj se je povzdignilo človeštvo do viška dovršenosti; krščanstvo rodi tu najlepše plodove. Raznovrstni národje kár tekmujejo v izobrazenosti; zlasti na Francoskem, Angleškem, Nemškem in Laškem je sedež evropski omiki.

Evropa je na vzhodu velika planota, katere izrastki sezajo celó do dežele francoske. Ta planota je izredno rodovita, obseza pa tudi velikanske gozde, jezera in močvirja. Podnebje je različno. Na švedskem obrežji in botniškem zalivu se pojavlja mrzli veter, ki je vél čez azijske stepe; dežela norveška pa je odprta milejšim morskim vetrovom, ki prihajajo od zapada, in zató tudi gorkejša. Od severovzhoda proti jugozapadu je podnebje čimdalje bolj vroče, priroda raznovrstnejša. Severni nos je zavit v led in sneg, Gibraltar pa je vroč kakor sosedna Afrika. V južni Španiji rasó dateljeve palme; pomaranče rasó celó na obrežji genovskem; olive nahajaš po vseh deželah ob Sredozemskem morji. Evropa imá mnogo otokov in polotokov; ladjarstvo in pomorska trgovina se razvijata kár najlepše, zakaj nobeden del svetá nima toliko zalivov in toliko mirnih mórj. Važno je zlasti Sredozemsko morje, ki se prostira med tremi deli svetá, zakaj po njem so prihajali starodavni izseljenci iz Male Azije in Egipta na Grško, odtod v Italijo in Španijo ter ustanovili napósled na starem Grškem in v Rimu umetnosti, katerim se čudimo še dandanes. Prav po tem poti se je širila vera krščanska in z blagimi nauki svojimi vplivala takó na življenje starodavno, kakor na sedanji razvoj vesoljnega človeštva.

36. Die Phönicier.

Die Phönicier waren das erste Handelsvolk des Alterthums. Ihr Land lag an der Küste des mittelländischen Meeres und war, obwohl an Palästina angrenzend, höchst unfruchtbar. Überdies war

es so klein, daß es im Laufe der Zeit nicht imstande war, die wachsende Bevölkerung zu ernähren. Deshalb verlegten sich die Phönicier frühzeitig auf den Handel und errichteten an verschiedenen Orten feste Colonien. Von der Insel Cypern, welche ihnen große Reichthümer an Kupfer darbot, verbreitete sich der Handel über das ganze griechische Inselmeer. Sie segelten durch die Dardanellenstraße in das Schwarze Meer, setzten sich auch in Afrika fest, wo sie unter anderen die starke Colonie Karthago anlegten, und fuhren nach Spanien, dem silberreichsten Lande der alten Welt. Mit den Erfolgen wuchs ihre Unternehmungslust: die Phönicier landeten auf den zinnreichen britischen Inseln, steuerten nach dem Nordufer des heutigen Deutschlands und fanden daselbst den Bernstein oder Elektron. Dieses wunderbare Edelmateriale wurde höher als Gold geschätzt und diente zur Verfertigung verschiedener Schmucksachen.

Aus Armenien, Babylonien, Persien und Arabien brachten die Phönicier Eisen, Leinwand, Elfenbein und wohlriechende Kräuter, womit sie den Bedarf sämtlicher Völker deckten.

Diesem Handelsvolke werden mehrere Erfindungen zugeschrieben. Die Phönicier sind die Erfinder des Glases und der Purpurfarbe; auch das Weben sollen sie erfunden haben. Man schreibt ihnen ferner den ersten Gebrauch der Buchstabenschrift und die Erfindung der Rechenkunst zu. Daß sie in der Baukunst erfahren waren, beweist der prächtige Tempel in Jerusalem, welchen Salomon durch phöniciische Künstler aufführen ließ.

37. O rokodelstvu pri starih Egipčanih.

Po M. Dunckerji.

Resno podnebje je vplivalo že iz početka na ves značaj Egipčanov. Vse njih življenje se opira na določene zakone: narod je ločen po različnih kastah, katere opravljajo jedno in isto delo od rodú do rodú. Tudi verstvo se naslanja na zakone prirodne: neizpremembnim pojavom v prirodi izkazujejo božjo čast. Kakor do trajnosti rodú in opravil, takó je bilo Egipčanom tudi do trajnosti posamičnih oseb. Ni trohneti niso dali mrličem, nego jim gradili velikanske spomenike. Prav na teh spomenikih

vidimo, kakšen je bil obrt, kakšne priprave in ročne spretnosti njih rokodelcev. Stavbarstvo je bržkone živilo mnogo ljudi, zakaj na spomenikih vidimo slikarje in kiparje pri mnogih opravilih. Dalje vidimo vožarje, čevljarje, lončarje; opažamo, kakó delajo tesarji s sekiro in žago, kovači z mehom. Takisto se nam kaže zlatarji in orožarji, tkalci in prelci. Celó najpreprostejša opravila egiptovskih statev so izražena s podobami. Kakó je bila razvita tehnika, o tem priča rudarstvo sinajsko, katero so dokazali učenjaki s spomenikov; pričajo pa tudi steklarji, kateri so vpodobljeni na prastarih grobnikih.

38. Umetnosti pri Grkih in Rimljanih.

Po J. Starétu.

Grki so od nekdaj ljubili umetnost. Tempelji, katerim najlepša dika je bilo veliko število umetno izdelanih stebrov, bili so polni prelepih božjih podob; a zunaj v podstrešji nad vhodom so bile cele dogodbe izsekane v kamen. Tudi gledališča in vsa državna poslopja so bila zidana lepó, umetalno; ulice in trgi so bili olepšani s kamenitimi podobami bogov in slavnih móž, toda ni vodnjaki in mestna vrata niso pogrešali vsakovrstnega umetalnega lišpa. Grške rezbe so toli krasne in dovršene, da kaj takega ni naredil nobeden umetnik poznejših časov. Prvi grški rezbarji so rezljali podobe od lesá; nató so nánje slikali ali jih zlatili. Nekoliko pozneje so jih vlivali od broná, in šele potem so jih polagoma izdelovali tudi od marmorja. Posebno lepe so rezbe eginske, katerih je še mnogo dandanes videti v Monakovem na Bavarskem.

Najizvrstnejši kipar je bil Atenec Fidijs, ki je izdelal prekrasen kip olimpskega Zena; slovó pa tudi Praksitel, Skopa in Lizip. Poslednji je izdelal konje, ki stojé dandanes nad vhodom v cerkev sv. Marka v Benetkah. — Dobri slikarji so bili Polignot, Zevksid, Apel.

Rimljanje se niso mogli ponašati s svojimi umetnostimi, ker so samó posnemali grške vzore. Najbolj so slovele njih stavbe, katere so se pa mnogo bolj odlikovale po veli-

kosti nego po lepoti. Tempelje in druge javne stavbe so v starih časih izdelovali etrurski zidarji; pozneje pa, ko sta se Sicilija in Grška udali rimski oblasti, prinesli so Rimljanje brez števila umetalno izrezljanih kamenitih stebrov in podob domov ter ž njimi krasili hiše in graščine. Tudi raznoteri grški umetniki so se čimdalje bolj selili v Rim, kjer so dobivali mnogo več zasluzka nego v obubožani domovini. Najlepše je stavbena umetnost evetela za cesarja Avgusta in prvih naslednikov njegovih; vender se rimske umetnosti nikdar niso mogle primerjati starogrškim. Rimljanje cesarske dōbe so poslopja preobkladali z okraski; pozneje pa njih zidanja zaradi neizmerne velikosti niso bila lepa. Najimnitnejše stavbe so bile: podzemeljski prekopi, mostovi, vodotoki, amfiteatri, gledališča, slavoloki, lope, bazilike, kopališča in tudi palače bogatašev.

S slikarstvom in rezbarstvom so se bavili do cesarja Avgusta samó grški umetniki. Pozneje so se sicer poskušali tudi domačini, ali posnemali so le grške izvirnike.

39. Archimedes.

Nach verschiedenen Quellen.

Im dritten Jahrhunderte vor Christo lebte zu Syrakus auf der Insel Sicilien einer der größten Gelehrten des Alterthums: Archimedes. Er war ein Verwandter des Königs Hiero und hatte im königlichen Palaste eine großartige Werkstätte, wo die Drehbank den ersten Platz einnahm.

Von Archimedes stammt unter anderem der Flaschenzug, die Schraube ohne Ende und die Wasser-schraube oder archimedische Schnecke. Am liebsten beschäftigte er sich mit der Verfertigung einer Himmelskugel, auf welcher er den Lauf der Gestirne nach genauen Berechnungen darstellen wollte. Dieses Kunstwerk prangte nach seiner Vollendung in der großen Halle vor seinem Arbeitszimmer und wurde allgemein als eine Schöpfung von Götterhand gepriesen und bewundert.

Auf dem Gipfel seines Ruhmes stand Archimedes, als Syrakus von den Römern belagert wurde. Da erfand er Wurfgeschosse und

Vertheidigungsmittel von solch scharffinniger Zusammensetzung, daß die Belagerer längere Zeit nicht imstande waren, die Stadt zu erobern. Als sich aber einst die Syrakusaner bei einem Feste vergnügten, überstiegen die Römer die Wälle, vernichteten die Wurfmaschinen und eroberten den größten Theil der Stadt. In wenigen Stunden fielen viele herrliche Tempel und Paläste in Trümmer; Tausende von Menschen wurden niedergemetzelt. Archimedes zeichnete eben Kreise in den Sand, als mehrere Kriegsknechte sich auf ihn stürzten. «Zerstöret mir meine Kreise nicht!» sollen die letzten Worte gewesen sein, die er zu seinen Mördern noch zu sagen vermochte.

40. Preseljevanje národov.

Proti koncu četrtega stoletja so pridrlí iz Azije divji Huni in neusmiljeno razsajali po vzhodni Evropi. Bili so neznano grdi in grozoviti, toda izborni jahači in utrjeni proti vsakovrstnim nezdodam. Strašno so plenili po deželah; kdor je mogel, bežal je pred njimi.

Najprej so ti divjaki udarili na Alane in potem na vzhodne Gote. Ti so se umikali in pritiskali na zapadne Gote, ki so jeli lomastiti proti Rimu. Vodil jih je kralj Alarik. Prišedši pred Rim, zahtevali so od tega mesta neizmerne odkupnine. Ko so prestrašeni Rimljanje ustregli tej zapovedi, odšli so sicer, ali že drugo leto so pridrlí iz nova pred Rim in ga oplenili strahovito. Alarik je nató vodil svoje čete v južno Italijo, odkoder je hotel iti v Afriko; nagloma pa je umrl. Da bi nihče ne zvedel, kje počiva umrši junak, izkopali so Gotje reki buzentski novo strugo, v stari suhi strugi zagrebli Alarika in nató izpustili vodo v prvo strugo. Novoizvoljeni kralj Ataulf je vèdel Gote na Francosko in Špansko ter ondu ustanovil zapadnogotsko državo, ki je trajala tri stoletja.

Še strašneje so plenili Huni, katerim je okolo leta 450. vladal Atila, «šiba božja». Spotoma so požigali in rušili nešteta mesta, drli preko Avstrijskega in Bavarskega in šli čez Reno na Francosko. Na katalonskem polji pa se jim upró združeni Rimljanje in nemški národje ter jih premagajo v straho-

vitem boji; nad 200.000 mrličev je obležalo na bojišči. Atila se umakne na Ogersko, ali že nastopnega leta pridere z novo vojsko naravnost v Italijo. Spotoma je razdejal Emono (sedanjo Ljubljano), Oglej in potem razsajal po gorenji Italiji. Prebivalci so bežali na otoke in ustanovili sedanje Benetke.

Prišedšega pred Rim, preprosi papež Leon I. ljutega kralja, da se umakne. Atila se je vrnil na Ogersko, zlasti ker se je med njegovimi vojaki pričela kuga, in skoro nató je umrl. Po njegovi smrti je razpala država; podjarmljeni národje so se oprostili, in Huni so polagoma izginili iz Evrope.

41. Die Slaven.

Ein namhafter Theil Österreichs war schon in früher Zeit von Slaven bewohnt. Diese lebten in grossen Familien oder Sippen. Eine Sippe war die häusliche Verbindung aller Blutsverwandten, also der Eltern, Kinder, Enkel u. s. w. Hab und Gut der Sippe gehörte allen Gliedern derselben gemeinschaftlich. Jeder arbeitete für alle, alle für jeden. Die Männer besorgten die Äcker und Wiesen, die Frauen das Hauswesen. Wurde der Stammsitz zu eng, so bauten einzelne Familien ihre Hütten in der Nachbarschaft. So kam es, dass eine Sippe oft mehr als hundert Seelen zählte. Die Ordnung im Hauswesen hielt ein Ältester aufrecht, der von der Sippe gewählt wurde.

Verwandte Sippen bildeten zusammen einen Stamm. Jeder Stamm hatte einen befestigten Platz, eine Burg, welcher dazu diente, den wertvollen Besitz zu verwahren und im Kriege den Wehrlosen eine Zufluchtsstätte zu bieten. Die Stammburgen waren der Ort lebhaften Handelsverkehrs. Hier durften fremde Kaufleute in einer umzäunten Stätte ihre Waren ausbieten.

Aus Stämmen bildeten sich ganze Völker. Jedes Volk hatte eine Hauptburg, welche vielfach den Namen Vyšehrad (Hochburg) führte. Die Oberhoheit über ein Volk blieb einer einzigen Familie eigen, aus deren Mitgliedern die Fürsten gewählt wurden.

Man rühmte an den Slaven den ausdauernden Fleiss, eine hohe Achtung vor dem Alter und die Gastfreundschaft. Geselligkeit, Liebe zu Gesang, Musik und Tanz zeichneten sie von jeher aus.

42. Slovanska apostola. (863.— 894.)

V devetem stoletji so vladali po slovanskih deželah mogočni Rastilav, Svatopluk in Kocelj. Vneti so bili za krščansko vero in omiko svojih podložnikov. Rastislav pošlje h grškemu cesarju Mihaelu prošnjo, naj bi poslal učiteljev, ki bi v domačem jeziku razlagali národu besede sv. pisma. Cesar ustreže tej želji in pošlje učena brata iz mesta Soluna, Cirila in Metoda.

Boljših blagovestnikov bi ne bilo možno dobiti, zakaj znala sta dobro slovenski, in Ciril (prvotno Konstantin) je že delj časa na slovenski jezik prelagal sv. pismo in druge najpotrebnejše knjige. Priredil je v ta namen celó pisavo, katera se še dandanes po njem zôve cirilica. Neumorno sta pobožna možá oznanjala krščansko vero po deželah slovenskih, ali nemški knezi so ja zatožili pri papeži Nikolaji I., da učita krivo vero in da službo božjo le zató opravljata v slovenščini, da bi drugi národje ne spoznali njiju zmot. Papež ja pokliče v Rim, kjer se sijajno opravičita. Naslednik Nikolaja I., Hadrijan II., odobril je celó, da sta opravljala službo božjo v slovenščini; mlajši brat Ciril je šel ondu v samostan, Metoda pa je papež posvetil za škofa.

Že sta se veselila, da se vrneta med Slovane, kar Ciril zbolí in umrè. Metod se torej sam vrne na Moravsko in širi sv. vero tudi po zapadnem Ogerskem. Ondu pa ga zatožijo, da krati pravice nemškim škofom. Metod gré zdaj sam na Nemško, da bi se opravičil, ali sovražniki ga ujemó in ga izpusté šele na odločno povelje papeža Janeza VIII.

Skoro potem pridobi Metod Čehe krščanski veri, ali iz nova ga zatožijo, da je krivoverec. Tedaj ga pozôve papež v Rim, ondu pa se sveti mož opraviči in takó dokaže nedolžnost svojo, da ga papež potrdi za moravskega nadškofa in mu dovoli, da tudi nadalje opravlja službo božjo v slovenskem jeziku.

Neumorno je delal nató Metod do smrti. Po vsi pravici imenujemo njega kakor tudi brata Cirila slovanska apostola.

43. Karl der Große. (768 — 814.)

Nach F. Lorenz.

Die Regierung Karls des Großen ist eine der glanzvollsten des Mittelalters. Der Umfang des fränkischen Reiches wurde fast um das Doppelte vergrößert, alle auswärtigen Mächte beugten sich unter seine Hoheit. Karl erscheint aber nicht nur groß als Krieger und Eroberer, sondern auch als Regent, Ordner und Gesetzgeber. Er verbesserte die Gesetze und sorgte dafür, daß alle Völkerschaften, welche seiner Gewalt unterworfen waren, ihre Rechtsgrundsätze schriftlich aufzeichneten, soweit dies bis dahin noch nicht der Fall war. Den größten Theil seiner Schätze verwandte er auf die Erbauung neuer oder auf die Ausbesserung alter Kirchen und auf milde Stiftungen. Besondere Pflege widmete er der Wissenschaft. Wie sehr er selbst den Mangel an gelehrter Bildung fühlte, zeigte er durch die wahrhaft bewunderungswürdige Anstrengung, womit er im späteren Alter das nachzuholen suchte, was ihm in seiner Jugend nicht zutheil geworden war. Aus allen Ländern berief er gelehrte Männer an seinen Hof. Den König interessierte am meisten die Astronomie, besonders wegen der Berechnung des Kalenders, der erst durch die Bemühungen Karls und seiner gelehrten Freunde eine feste Gestalt erhielt. Auch die Ausbildung der deutschen Sprache lag ihm am Herzen. Er ließ zuerst alte deutsche Gesänge, in denen der früheren Könige Thaten und Kriege gefeiert worden, aufzeichnen. Karl begann selbst eine deutsche Grammatik zu schreiben, ohne sie zu vollenden; von diesen seinen Bestrebungen ist uns nichts übrig geblieben als die deutschen Namen, die er den Winden und Monaten gab.

An dem Hofe Karls bestand eine Schule als Muster für alle übrigen, wo von den ausgezeichnetsten Lehrern Unterricht erteilt wurde. Karl erschien selbst oft in derselben, belobte die Fleißigen mit freundlichen Worten und versprach ihnen Bisthümer und Äbteien, die Unwissenden — häufig Söhne seiner Großen — bedrohte er dagegen, wenn sie sich nicht bessern würden, mit seiner Ungnade.

Karl starb in hohem Alter und wurde in der von ihm erbauten Marienkirche zu Aachen beigelegt.

44. Nasledki križarskih vojskâ.

Po J. Starétu.

Proti koncu 11. stoletja je bila prva križarska vojska, katere so se udeležili do malega vsi národje evropski, da bi oslobodili dežele, kjer se je porodil Vzveličar, trpel in umrl. Dasi so iz početka kristjanje dosegli lepe uspehe ter Turkom vzeli mesto Jeruzalem in vso deželo palestinsko, vendar niso mogli ohraniti pridobitev svojih. Sedemkrat so se napotile v Sveto deželo velike vojne čete, katerim so velevali odlični knezi krščanski, ali napósled je ostala Palestina vendarle Turkom. Vojnih uspehov ni bilo, pač pa so križarske vojske globoko vplivale na vse življenje evropsko.

Evropci so namreč trgovski občevali z vzhodnimi národi, in skoro je iz nova oživela prekomorska trgovina, ki se je čimdalje bolj širila po vseh krajih ob morji Sredozemskem. Najbolj se je povzdignila po četrti križarski vojski, ko so Benečanje zaseli vse imenitne otoke in primorska mesta bizantinskega cesarstva. Dobili so v last Črno morje, ki jim je odprlo trgovino z rodovitimi kraji denašnje Rusije ter tudi z bogato Indijo in drugimi deželami azijskimi. Genovčanje, ki so tudi tržili in brodarili, zavidali so Benečanom in jih izkušali izpodriniti, kjerkoli so mogli. Pozneje so res jele jadрати genovske ladje po Črnem morji, ali Benečanje so našli druga pota za imenitno trgovino s Perzijo in Indijo. Sprijaznili so se s Turki in Saraceni, ki so jim odprli vsa mesta v Siriji in severni Afriki. Najimenitnejša je bila Aleksandrija, ki je skoro jela sloveti za središče benečanski trgovini z vzhodnimi národi. Kar so nakupili Benečanje dragocenostij po vzhodnih mestih, vse so znosili v Benetke, odkoder so jih nemški trgovci vozili čez Alpe, kjer se je v porénskih in podunavskih mestih takrat tudi jako oživila trgovina. Poleg Benečanov so se druga italijanska mesta poprijela trgovine, s katero je oživel obrt, ki je brez števila pridnim delavcem dajal poštenega zaslužka.

Po trgovini in obrtu se je neizmerno povzdignilo bogastvo meščanov, ki so skoro jeli spešiti tudi znanosti in umetnosti. Zdaj je nastopil čas, ko so po italijanskih mestih jeli zidati prekrasne cerkve in druga imenitna poslopja, katerim se čudimo še dandanes. Ni ga bilo več mesta brez malih in velikih šol, ki so bile vse prenapolnjene z učenci. Potujé v daljne neznane kraje, seznanjali so se Evropei z novimi národi, ž njihovimi šegami, navadami in mišljenjem; zajedno pa so v tujini videli druge rastline, druge živali in sploh druge prirodine. Vse to je spešilo raznovrstne znanosti, ki so zdaj po vsi Evropi jele cvesti bolj nego kdáj.

45. Rudolf Habsburški. (1273—1291.)

Po J. Jesenku.

Ko je bila že nekaj let nemška država brez pravega vladarja, zjedini se je leta 1273. več mogočnih nemških knezov, da bi izvolili novega kralja. Po raznih dogovorih so izvolili grofa Rudolfa Habsburškega, deda še sedaj v avstro-ogerski monarhiji vladajočega rodú. Rudolf se je moral pred volitvijo zavezati, do bode nazaj térjal vse óne državne fevde, katere si je po izobčitvi cesarja Friderika II. iz katoliške cerkve nezakonito pridobil ta ali óni knez. Napérjena je bila terjatev zlasti proti Otokarju, kralju češkemu. Zató je zahteval Rudolf od Otokarja, naj se odpové Avstriji, Štajerski, Koroški, Kranjski in Istri ter naj poprosi nove podelitve Češke in Moravske. Toda mogočni češki vladar še priznati ni hotel Rudolfa za nemškega kralja in se tudi ni ménil za njega pozive. Ko ga je pozval trikrat zaman, prekliče ga Rudolf in sklene vojsko proti njemu. Napade ga na treh stranéh; poleg tega pa si na Avstrijskem, Štajerskem in Koroškem pridobi mnogo plemenitnikov, ki so bili nezadovoljni z ostrim Otokarjem. Sam Rudolf gré z vojsko proti Dunaju, ki je ostal zvest češkemu kralju, dobrotniku svojemu. V tej zadregi se Otokar pogodi z Rudolfom, odpové se vsem babenberškim in drugim deželam,

katere je bil pridobil za nemškega medvladja; v Češki in Moravski pa ga Rudolf slovesno potrdi.

Ta dunajski mir se ni ohranil dolgo. Obá vladarja sta tožila drug drugega, in že drugo leto se je vnela nova vojska. Pri Jedenspeugu (Suhih Krutih) na moravskem polji je bil odločilni boj, v katerem je Otokar izgubil zmago in življenje (leta 1278.). Nató je Rudolf sklenil mir z nedoraslim sinom Otokarjevim ter mu podelil Češko in Moravsko. Pridobljene dežele je iz prva upravljal v imeni nemške države, pozneje pa so mu izborni knezi dovolili, da je podelil Avstrijo, Štajarsko, Koroško in Kranjsko s Slovensko krajino sinoma Albrehtu in Rudolfu. Leta 1283. je cesar na prošnjo Štajercev rečene dežele dal v last samó Albrehtu, Rudolfa pa je odškodoval z letnino. Tri leta pozneje je Albreht odstopil očetu Koroško, katero je potem Rudolf podelil Meinhardu, pokneženemu grofu tirolskemu, ker mu je bil največ pomagal v vojski z Otokarjem.

Takó so prišli Habsburžanje na Avstrijsko.

46. Maximilian I. (1493—1519.)

Unter den Fürsten Oesterreichs ist Kaiser Maximilian I. eine der beliebtesten und anziehendsten Gestalten. Man nennt ihn den letzten Ritter; denn er lebte am Ausgange der Ritterzeit, und es schmückten ihn alle Tugenden, durch welche die Ritter sich einst hervorgethan hatten. Sein Wahlspruch lautete: «Müßiggang verzehrt die Seele wie Rost das Eisen» — und diesem Spruche gemäß war er auch in beständiger Thätigkeit. Frühzeitig mit Maria von Burgund, der Tochter des reichsten Fürsten seiner Zeit, vermählt, trat er nach dem Tode seines Vaters Friedrich III. die Regierung an. Er bemühte sich, allgemeinen Frieden im Reiche zu stiften; alle eigenmächtige Selbsthilfe und willkürliche Befehdung, das Faustrecht, sollte aufhören. Er setzte ein Reichsgericht ein, wo jeder, der zu klagen hatte, sein Recht durch richterliche Entscheidung suchen sollte. So wurde Maximilian der Urheber des Landfriedens. Auch die Einführung des Postwesens ist sein Werk.

Kunst und Wissenschaft fanden an Maximilian einen eifrigen Freund und Förderer. Gern sah er, insbesondere in seiner Jugend, Zimmerleuten und Maurern bei ihrer Arbeit zu; kam er zu Waffenschmieden, so legte er wohl auch selbst Hand ans Werk, um einen Harnisch fertigen zu helfen. Sehr interessierte ihn das Geschützwesen; er lernte selbst Stücke gießen und bohren und machte sogar eigene Erfindungen in diesem Fache.

Voll von Entwürfen, Thatenlust und Ehrbegierde, liebte er das Außerordentliche und Abenteuerliche und fürchtete sich vor keiner Gefahr. Gern veranstaltete er fröhliche Feste, wobei er freundlich mit Bürgern und Kriegsgenossen verkehrte. Namentlich mit Nürnberg und Augsburg stand er gewissermaßen in einem verwandtschaftlichen heimathlichen Verhältnisse; hier fand er sich ein, wenn er sich vergnügen und erholen wollte.

Bei solchen Eigenschaften konnte es Maximilian an Beliebtheit und Ansehen nicht fehlen; noch heute lebt er im Andenken des deutschen Volkes fort als die letzte Rittergestalt des Mittelalters.

47. Kolumb odkrije Ameriko (leta 1492.).

Deset italijanskih mest se je prepiralo, kje se je porodil slavni Krištof Kolumb. Sam je priznal v javni listini, da je njega rojstveno mesto Genova, kjer se je porodil okolo leta 1456. Že v prvi mladosti je kazal veliko veselje do mornarskega življenja; od 14. leta svojega je živel iz večine na morji. Nobene pomorske nevarnosti ni bilo, katere bi ne bil izkusil. Ker so bili takrat na Portugalskem za mornarje najboljši časi, šel je Krištof v to deželo. Pridno je prebiral in pregledoval dnevnike in zemljepise, katere mu je zapustil izkušen mornar. Iz pisem se je čimdalje bolj uverjal, da mora tudi na zapadni strani atlantskega morja biti suha zemlja; mislil je namreč, da bi se po zapadnem poti preko atlantskega morja prišlo v Indijo. Kakó rad bi se bil précej napolil na morje, ali bilo mu ni denarja in ladij. Obrnil se je torej do rodnega mesta, katero pa je zavrnilo «sanjarstva» njegova. Prav takó se mu je zgodilo pri portugalskem kralji. Po mnogoletnih prošnjah dobi

napósled vender na Španskem tri ladje pri kralji Ferdinandu in kraljici Izabeli.

S 120 možmi odjadra dné 3. avgusta 1492. leta iz pristana paloškega. Hitro kakor ptice jadrajo ladje po neizmerni morski gladini. Mine pa teden za tednom, in še zmerom plavajo ladje med nebom in vodo. O kôpni zemlji ni duha ne sluha. Kolombovim mornarjem jame upadati srce; zahtevajo, naj jih Kolumb pelje domóv. Ta pa se jim ne dá oplášiti. «Čakajte,» pravi, «še nekaj dnij; skoro imamo suho zemljo pod nogami.» Res so se že dné 11. oktobra prikazovale priče kôpnega svetá: ptice, veje; tudi jagode in celó umetalno izdelano palico so zapazili na morski gladini. Dvojiti ni bilo, da je blizu dežela. Zató ukaže Kolumb povezati jadra in čuti vso noč. Toliko da se jame daniti, zakričí mornar na prvi ladji «Pinti»: «Zemlja, zemlja!» Veselje pomornikov se ne dá popisati. Pozabili so vse nevarnosti dolgočrajnega jadranja.

Ginjenega srca zahvaljajo Bogá za srečno rešitev. Ko solnce vzhaja, vidijo pred sabo lep zelen otok, katerega so golotni domačini nazivali «Guanahani». Prvi je stopil na tlá Kolumb, držéč v jedni roki zastavo, v drugi goli meč. V imeni španskega kralja si prisvojí otok in ga imenuje San Salvador, t. j. Odrešenik.

Plašno se prišlecem bližajo golotni otočanje bakrenobarvne polti; radi jemljó ponujane korale, steklene bisere, zrcala in druge malenkosti ter za to dajó zlate ploče, katere nosijo v nosu in ušesih. Vidéč, kakó strastno sezajo Španci po zlatu, kličejo jim: «Hajti» in kažejo proti jugu. Gredé proti omenjeni stráni, odkrije Kolumb otok Hajti. Pustivši tu malo naselbino, odjadra nazaj na Špansko, da bi poročal kralju o novih deželah.

Pozneje je prišel Kolumb še trikrat v Ameriko ter je vsakokrat odkril druge krajine in otoke. Zavistniki pa so v tem času slavnega in prezaslužnega možá očrnili pri kralji, takó da se ta ni več ménil zánj. Nehvaležnost je bila jedino plačilo preslavnemu móžu.

Kolumb je umrl v Valadolidu leta 1506.; niti imena njegovega niso dali novemu svetu, mariveč imenovali so ga po Florentinci Amerigu Vespucciji, ki je prvi priobčeval popise o novih deželah.

48. Die Türken vor Wien. (1683.)

Nach A. F. Gfrörer.

Noch nie hatte sich das deutsche Reich in so furchtbarer Bedrängnis befunden, wie im Jahre 1683. Von der einen Seite wälzte sich ein Heer von mehr als 200.000 Türken unter dem Großvezier Kara Mustafa die Donau herauf, bis vor die Mauern Wiens, von der andern Seite sandte der französische König Ludwig XIV. seine Scharen nach Deutschland. Diesen Mächten vermochte Kaiser Leopold I. (1658—1705) nur ein Heer von kaum 20.000 Mann entgegenzustellen, das unter dem Befehle Karls von Lothringen stand.

Weil die deutschen Reichsfürsten fürchteten, daß nach Oesterreichs Fall das Gewitter auch über sie ausbrechen könnte, leisteten sie diesmal eifriger und schneller Hilfe als sonst. Auch den Polenkönig Johann Sobieski gewann der Kaiser; er verpflichtete sich, 40.000 Mann bereit zu halten, doch brachte er davon nur 18.000 Mann zusammen.

Als die Türken heranzogen, hielt Karl von Lothringen eine Musterung seines Volkes auf der Ebene von Pressburg und zog sich dann, der Übermacht weichend, nach Wien zurück, in dessen Nähe er sein Lager aufschlug. Grenzenlose Bestürzung herrschte in der Stadt. Der Kaiser, der Hof, reiche Bürger flüchteten sich nach Linz, später bis nach Passau. Rüdiger Graf von Starhemberg wurde zum Befehlshaber der Stadt ernannt; sogleich rief er die ganze Einwohnerschaft zur Schanzarbeit. Wer Kräfte besaß, mußte an der Befestigung arbeiten. Den 14. Juli 1683 traf der Großvezier mit seinem ungeheuern Heere vor Wien ein. Nun vermehrte Karl von Lothringen die Besatzung Wiens bis auf 12.000 Mann und zog sich nach Mähren zurück, um dort die Ankunft des Polenkönigs und der deutschen Reichsfürsten abzuwarten; denn ohne sie wollte und durfte er keine Schlacht wagen.

Unterdessen unternahm der Großvezier einen Sturm um den andern auf Wien; allein alle Angriffe wurden mit großer Tapferkeit von der Besatzung, den Studenten und der Bürgerschaft zurückgeschlagen. Während der ganzen zweimonatlichen Belagerung rief keine Glocke mehr zum Gottesdienst, sondern nur zur Vertheidigung. So oft die große Glocke auf dem St. Stephansdome gezogen wurde, war es ein Zeichen, daß der Feind anrückte, und daß Soldaten und Bürger auf ihre Posten zu eilen hätten. Die Belagerer ließen fast täglich Minen sprengen, aber immer wurden ihre Absichten vereitelt. Den 10. September war die Noth der Stadt aufs höchste gestiegen. Wien könnte sich im günstigsten Falle nur noch wenige Tage halten. Starhemberg ließ von der Spitze des Stephansthurmes Raketen, als verabredetes Zeichen der größten Gefahr, auffliegen. Zur unbeschreiblichen Freude der Belagerten antworteten Hunderte von Raketen, die vom Kahlenberge sich in die Luft erhoben, zum Beweis, daß die Hilfe nahe.

Karl von Lothringen hatte im Rücken der Türken Preßburg befreit und sich dann mit den deutschen Reichsfürsten und den Polen vereinigt. Das christliche Herr, nahezu 100.000 Mann stark, setzte über die Donau und rückte nun über die von den Türken nicht besetzten Berge vor Wien. Sonntags den 12. September 1683, morgens bei heiterem Wetter, stiegen die vereinigten Scharen die Höhen des Kahlenberges herab; die Schlacht begann mittags 2 Uhr und endigte abends mit einer fürchterlichen Niederlage der Türken, welche 10.000 Todte und ungeheuere Schätze zurückließen.

49. Marija Terezija. (1740—1780.)

Po J. Starétu.

Ko je po smrti svojega očeta, cesarja Karola VI., Marija Terezija zasela prestol cesarski, bili so hudi časi. Sedem let se je morala boriti z imenitnim pruskim kraljem Friderikom II., vender se je trudila, da bi z modro vlado osrečevala zveste národe. Précej, ko se je nekoliko polegel vojni hrup, uredila

je blaga cesarica s posebnim zakonom razmerje graščakov in kmetov ter poslednjim olajšala tlako za toliko, kolikor se je dalo, ne da bi gospôdi kratila starih pravic. Davke in druga bremena je dala iz nova popisati in pravičneje razdeliti. Da bi ne bilo novih dolgov zaradi troškov, katere so povzročale dolgoletne vojske, jela je sama prav varčno gospodariti ter odpravila na svojem dvoru vso nepotrebno sijajnost. Storila je vse, kar bi utegnilo spešiti obrt in trgovino, a podpirala je tudi znanstva in umetnosti. Ustanovila je mnogo novih šol, stare pa izboljšala in jih izročila skrbnim državnim nadzornikom. Pravičnost je bila cesarici prva vladarska dolžnost; poleg tega je bila usmiljenega srca in je prav rada pomagala siromakom.

S soprogom, cesarjem Frančiškom I., živel je prav lepo in vzgledno. Ko ji je umrl leta 1765., žalovala je bridko po njem in se oblačila odslej vedno le črno. Katoliški cerkvi je bila iz prepričanja udana in bila vsak dan pri sv. maši. Vstajala je poletih ob petih, pozimi ob šestih. Do devetih je delala in prebiralala najnovejša pisma in poročila. Ob desetih je smel vsakdo stopiti prédnjo, da ji je razodel svoje želje ali izročil káko prošnjo. Kadar se je morala pokazati javno, nastopila je sijajno, kakor se spodobi cesarici, sicer pa je živel vedno preprosto.

Dné 18. novembra 1780. leta je zadnjikrat molila na grobu soprogovem. Ko so jo izpuščali v rakev, odtrgala se je vrv na stolu, kjer je sedela. Dasi ni bila praznoverna, vendar jo je ta slučajni dogodek opominjal bližnje smrti, in rekla je: «Rad bi me imel pri sebi — le potrpi, skoro pridem za teboj!» Res je umrla še tisti mesec. —

Cesarica je često želela, da bi bila tudi po smrti združena s soprogom. Zató sta si dala postaviti skupen grob v cesarski rakvi dunajski. Načrtal je spomenik cesar sam, zvršil ga je pa Baltazar Moll, učencec slovečemu kiparju Rafaelu Donnerju. Čudovito so izražene misli, umevne sléharnemu opazovalcu. Marija Terezija drži z levico meč, viséč ji o boku, češ, da je vedela z mečem braniti Avstrijo nje sovražnikov. Z jedno

roko oklepa cesar nemško državno žezlo, z drugo pa se na lahko dotika avstrijskega žezla, češ, da je z Marijo Terezijo kakor vse drugo delil tudi vladanje. Obema sénči glavo génij z lovorom, znakom slave in nesmrtnosti. Nepopisno živahnost in prirodnost kažeta veličastna kipa s tem, da počivata na pokrovu na pol po konci, kakor bi se razgovarjala. Čuda lepo vplivajo žalujoči národje, ki obkoljajo rakev v podobi génijev.

50. Josef II. (1780—1790.)

Nach verschiedenen Autoren.

Maria Theresia ernannte nach dem Tode ihres Gemahls Franz I. ihren Sohn Josef zum Mitregenten. Schon in dieser Stellung benützte Josef jede Gelegenheit zu Reisen in alle Theile der Monarchie und des Auslandes; von jeder Reise brachte er neue Pläne mit, die er später als Kaiser verwirklichte. Er war 40 Jahre alt, als er nach dem Tode der Kaiserin als Alleinherrscher den Thron bestieg. Ungefäumt begann er seine Reformen. Seine Länder wollte er zu einem einzigen Staate vereinen, in dem eine Verfassung und eine Gesetzgebung herrschen, dessen Verwaltung von einem Mittelpunkte ausgehen sollte. Die Leibeigenschaft wurde aufgehoben; der Zwang bei Zünften und Handwerkern für erloschen erklärt; der Verkehr mit dem Auslande erschwert; der Grund und Boden höher besteuert; ein neues Strafgesetz gegeben; das Unterrichtswesen umgestaltet; eine einschneidende kirchliche Neuerung durchgeführt.

Von Josefs Edelmuth, aber auch von seiner Strenge sind uns zahlreiche Nachrichten erhalten; sein scharfes, zutreffendes Urtheil und seine vielen edlen Handlungen machten ihn beliebt, wie kaum einen andern Monarchen. Hunderte von Bittstellern harrten täglich in Geduld und Vertrauen stundenlang auf den Kaiser. Trotz dieser Beliebtheit hatte Josef in den letzten Jahren seiner zehnjährigen Regierung viel Bitterkeit zu erleben. Viele seiner eigenen Schöpfungen wurden rückgängig gemacht; unglückliche Kriege vermehrten die

Schwierigkeit; seine ohnehin schwachen Körperkräfte begannen zu sinken und sich zu verzehren. Als die Zeit des Sterbens gekommen war, ließ er sich durch seinen Beichtvater vorbereiten und hörte gesammelt und gefaßt zu. Das Bewußtsein behielt er bis zum letzten Augenblicke, der am 20. Februar 1790 eintrat.

Josef war ein schöner Mann, ehe die Regierungsjorgen seine Gesundheit untergruben; sein Geist war scharf und viel umfassend, sein Wille fest und rein, sein Lebensziel stets auf das Wohl seiner Unterthanen gerichtet.

51. Dunav.

Po F. Grassauerji.

Za trgovino in promet ni nobena evropska reka toli važna kakor Dunav, zakaj vse druge so imenitne le za deželo samo, v kateri tekó. Dunav pa je plóven že na južnem Nemškem, teče nató skozi vso avstro-ogersko državo, mimo Srbske, Bolgarske in Valaške ter se izliva v Črno morje. Dunav torej ni niti nemška, niti avstrijska, ogerska, srbska, bolgarska ali valaška reka, temveč evropska. S prekopom je posrednje zvezan z Reno, nizozemskimi pristani in Severnim morjem; mnogo deželâ, kakor Bavarsko, Tirolsko, Salcburško, Gorenje Avstrijsko in severozapadni Štajer, je s pritoki svojimi zvezanih ž njim. Poleg tega privajajo razne železnice blagá za vodni pot; Dunav pa jim prinaša žita iz podunavskih držav in Ogerske. Dókaj milijonov hektolitrov žita in vsakovrstnih prirodnin, ki dospevajo na Dunaj, prevažajo potem železnice na Česko in severno Nemško do Hamburga. Iz štajerske, koroške in kranjske dežele prevažajo po Dravi in Savi premnogo kovin in kovinskih izdelkov na spodnji Dunav, dočim ta reka dovažá žita planinskim deželam. Poleg tega je treba pomisliti, kolike važnosti je dunavski vodni pot zlasti za trgovino po jutrovih deželah, odkar so odprli prekop sueški.

Dunav torej veže s plovnimi pritoki in prekopi in bližnjimi železnicami obsežne obrtne dežele s središčem jutrove trgovine kakor tudi z južno Rusijo in deželami ob Črnem morji,

dà, celó s severovzhodno Afriko in Avstralijo. Lahko torej rečemo, da je Dunav najvažnejši povodni pot evropski.

52. Ljubljana.

Iz Končnikovega berila.

Ljubljana na Ljubljani je glavno mesto deželi kranjski; razprostira se na mestu rimske Emone in šteje 30.000 prebivalcev. Velikih tvornic (fabrik) sicer nima, vendar ji lepo cvetè rokodelstvo in trgovstvo. Izmed lepih cerkvâ je posebno imenitna stolna cerkev zaradi lepih slik in podobarskih izdelkov od marmorja. Nad mestom kipí trdni Grad z razgledom na lepo okolico. Tu vidiš kamniške in sploh gorenjske hribe, Šmarjino goro, obširno šentvidsko polje, ljubljansko barjè, katerega je že nad polovico posušenega. Na tem barji, ki daje Ljubljaničanom obilo šote za kurjavo, našli so leta 1875. prezanimive ostanke starodavnih staveb na koléh. Nadaljevali so potem izkopavanje in razkrivanje teh važnih ostankov ter jih shranili v deželnem muzeji.

Dika ljubljanski okolici je Latermannov drevored in grad «Podturen», za katerim se prostira košat gozd z izprehajališči.

Ljubljana se je za rimskega gospodstva imenovala Emona in je bila po svoji leži za Rimljane važno mesto. Mimo nje je držala cesta iz starodavnega Ogleja proti Sisku, Ptuju in na Koroško.

Ze takrat je Emoncem prisvetila luč sv. vere, katero sta prižigala sv. Mohor in Fortunat. Za preseljevanja narodov je Emona mnogo trpela. Najhujši udarec jo zadene, ko pridere do nje silni Atila s svojimi plenaželnimi divjimi četami. Bogato mesto je bilo v kratkem času prah in razvalina, blizu katere so potem sezidali novo Ljubljano. V nastopnih stoletjih je često menjala vladarje. Po smrti koroškega vojvode Ulrika III. si jo prisvoji češki kralj Otokar II. leta 1268.

Ko prepade njegova moč leta 1278. na moravskem polji, zastavi Rudolf Habsburški kranjsko deželo tirolskemu grofu Meinhardu. Od leta 1335. pa ji vlada slavna habsburška

vladarska rodovina. Avstrijski vojvode so se često mudili v tem mestu. Leta 1360. pride v Ljubljano Rudolf IV., leta 1444. pa Friderik III., ki je bil zajedno tudi nemški cesar. Ta je ustanovil ljubljansko škofijo leta 1461.

Veliko je trpela Ljubljana zaradi napadov krvoločnih Turkov, ki so pogostoma razsajali po slovenskih in sploh avstrijskih deželah. Leta 1472. se priklati Osmanov kakor listja in trave. Vse poplavijo, poteptajo, pomoré. Jamejo tudi naskakovati Ljubljano ter zažgó šentpetersko cerkev; meščanje pa srčno zgrabijo nejevernike in jih odženó. Leta 1528. je Ljubljana zadnjič videla obritoglavce.

Tri leta pozneje začne Primož Trubar oznanjati novo vero. Takó so se pričele verske zmede, ki so trajale blizu sto let. Ko se vrne mir in red v deželo, napočijo mestu zopet lepši časi. Dostojno je vzprejemalo cesarje Leopolda I., Karola VI., Jožefa II., pa tudi papeža Pija VI.

Ko se vnamejo silovite francoske vojske, izpremenila se je Ljubljana v središče istih dežel, katere je nenasitni Napoleon I. vzel cesarju Frančišku I. pod imenom kraljevstva ilirskega. Pride pa čas, da tudi zmagovalnega Napoleona zapusti sreča. Leta 1812. podrobí v malo tednih strašna zima, grozovita lakota in meč razkačenih Rusov neštevilno vojsko francosko; pri Lipskem pa leta 1813. za zmerom obledí blišč Napoleonovega imena. Cesar Frančišek dobi odtrgane mu dežele nazaj. Ne-popisna radost prešinja avstrijske národe, ki so zopet zbrani pod milo vlado preljubljenega cesarja. Cesar pride v Ljubljano šestokrat; najdelj se v nji mudi leta 1821., ko se tu snidejo vladarji. Razven avstrijskega cesarja prideta ruski car Aleksander I. in Ferdinand, kralj napolitanski. Druge vlade pošljejo zastopnike, takó da Ljubljana še nikdar ni imela toliko sijajnih gostov. Leta 1444. je prišel v Ljubljano cesar Ferdinand I., leta 1856. in 1883. pa sedanji vladar Frančišek Jožef I.

53. Die österreichisch-ungarische Monarchie.

Nach verschiedenen Quellen.

Die Provinzen, aus denen Österreich-Ungarn besteht, scheiden sich in die «im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder» und in die «Länder der ungarischen Krone». Seit 1878 gehören auch Bosnien und Herzegowina als Verwaltungsgebiete zu Österreich-Ungarn.

Zu den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern gehören: das Erzherzogthum Österreich unter der Enns mit der Hauptstadt Wien; das Erzherzogthum Österreich ob der Enns (Linz); das Herzogthum Steiermark (Graz); das Herzogthum Kärnten (Klagenfurt); das Herzogthum Salzburg (Salzburg); die gefürstete Grafschaft Tirol mit Vorarlberg (Innsbruck); das Herzogthum Krain (Laibach); die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska (Görz); die Markgrafschaft Istrien (Parenzo); die reichsunmittelbare Stadt Triest mit ihrem Gebiete; das Königreich Dalmatien (Zara); das Königreich Böhmen (Prag); die Markgrafschaft Mähren (Brünn); das Herzogthum Schlesien (Troppau); das Königreich Galizien und Lodomerien (Lemberg); das Herzogthum Bukovina (Czernowitz).

Diese Länder umfassen 300.217 km^2 mit nahezu 24 Millionen Einwohnern.

Zu den Ländern der ungarischen Krone gehören das Königreich Ungarn (Buda-Pest) mit dem Grossfürstenthum Siebenbürgen; das Königreich Kroatien und Slavonien (Agram). Diese Länder umfassen 323.854 km^2 mit 16 Millionen Einwohnern.

Alle Kronländer bilden einen untheilbaren gemeinsamen Besitz des Hauses Habsburg-Lothringen und stehen seit dem Jahre 1848 unter der Regierung Seiner kaiserlichen und königlichen Majestät des Kaisers Franz Josef I. Der Kaiser ist der Träger der Krone; seine Person ist heilig und unverletzlich; er übt die Regierungsgewalt durch verantwortliche Minister und die denselben untergeordneten Beamten aus; er führt den Oberbefehl über die bewaffnete Macht, erklärt den Krieg, schliesst

den Frieden und die Staatsverträge ab. Die richterlichen Urtheile werden in des Kaisers Namen gefällt; ihm allein steht das Recht der Begnadigung zu.

Die Volksvertretung für die österreichische Reichshälfte ist der Reichsrath, welcher aus dem Herrenhause und dem Abgeordnetenhause besteht; für die ungarische Reichshälfte der Reichstag, aus der Magnatentafel und der Repräsentantentafel bestehend. Über alle gemeinsamen Angelegenheiten berathen die Delegationen, in welche der Reichsrath und der Reichstag eine bestimmte Zahl von Delegierten entsenden.

Die Landesangelegenheiten der einzelnen Kronländer unterstehen den Landtagen, deren Beschlüsse durch besondere Organe, die Landesausschüsse, ausgeführt werden. Die kaiserliche Regierung wird in den einzelnen Kronländern durch Landesregierungen oder Statthaltereien vertreten, denen die Bezirkshauptmannschaften und in gewissen Beziehungen die Magistrate einzelner grösserer Städte untergeordnet sind. Den Bezirkshauptmannschaften unterstehen wieder die einzelnen Gemeinden, welche die inneren Angelegenheiten, wie z. B. die Ausschreibung der Steuerzuschläge zur Bedeckung der Gemeindebedürfnisse, die Verleihung des Heimatrechtes, die Ausübung der Polizei zu besorgen haben. Gemeinden mit eigenem Statute sind überdies berechtigt, die Einhebung und Abfuhr der directen Steuern und ähnliche Angelegenheiten auszuführen.

54. Mein Vaterland.

Von Hoffmann von Fallersleben.

1. Treue Liebe bis zum Grabe
Schwör' ich dir mit Herz und Hand;
Was ich bin und was ich habe,
Danf' ich dir, mein Vaterland!
2. Nicht in Worten nur und Liedern
Ist mein Herz zum Danf bereit;
Mit der That will ich's erwidern
Dir in Noth und Kampf und Streit.

3. In der Freude wie im Leide
Ruf' ich's Freund und Feinden zu:
Ewig sind vereint wir beide,
Und mein Trost, mein Glück bist du!

4. Treue Liebe bis zum Grabe
Schwör' ich dir mit Herz und Hand;
Was ich bin und was ich habe,
Danf' ich dir, mein Vaterland!

55. Dramilo mojih rojakov.

Zložil V. Vodnik.

1. Slovenec, tvoja zemlja je zdrava,
Za pridne nje leža najprava;
Polje, vinógrad, gora, morjé,
Ruda, kupčija tebe redé.

 2. Za uk si prebrisane glave,
Pa évrste in trdne postave;
Išče te sreča, um ti je dan,
Našel jo bodeš, če nisi zaspan.

 3. Glej, stvarnica vse ti ponudi,
Le jêmat' od nje ne zamudi;
Lenega čaka strgan rokav,
Pal'ca beraška, prazen bokal.
-

III. Priroda in obrt.

56. Prirodne sile — človeku služabnice.

Spisal Ivan Šubic.

V prvotnih dōbah svojega bivanja na zemlji je človek pač malo zahteval od matere prirode. Hrane mu je ponujala v neusahni obilici, drugih potreb pa skoro ni poznalo oskromno življenje njegovo. Čim bolj pa so se jasnile temine, ki so objemale duhá tedanjemu zemljanu, tem menj je mogla divja priroda sáma zadoščati terjatvam napredujočega človeka. Bivanje na svetu si je začel polagoma lepšati in plemenititi; oglašale so se stotere potrebe, kakeršnih niti poznali niso predniki njegovi; telesna moč, s katero je izhajal dolge čase, zadoščala ni več njegovim zvrhám. Jel je krotiti divje živali in uporabljati njih sile za svoje namene. Vender tudi domača živina ni mogla opravljati vseh del, za katera je človek v duhu snoval vedno novih načrtov. Potreboval je večjih, vztrajnejših sil — in te je našel v mrtvi prirodi. Zgodovina človeštva imá na vsakem listu velezanimivih poročil, kakó je sledil človek skrivnostnim silam, katere hrani priroda v krilu svojem, kakó je koval drugo za drugo v sužne sponne ter jim nalagal in odkazoval službe, kažoč s tem, da je resnično gospodar svoji zemlji!

Izmed vseh prirodnih sil si je izvestno najprej okoristil moč vode in zraka; šele pozneje je uvrstil prirodnim svojim služabnicam tudi druge, sósebnó toploto in elektriko.

Mokri element se pretaka v neizmernih množinah po površini našega planéta. Kdo vé ceniti število bistrih studencev in potokov, ki podé svoje valčke v struge nebrojnih rek; kdo more natančno povedati množino vode, katero valé leto in dan veletoki vesoljne zemlje v skupne vodne shrambe, v jezera in morja? * — Človek je znal različno uporabljati nosilno in

* Munke je cenil množino sladke (kopnozemeljske) vode na 32 μm^3 , Buffon na 198 μm^3 , de la Matheria pa na 148 μm^3 ; ako vzamemo srednje število teh jáko različnih podatkov, napolnila bi sladka voda izpraznjeni morski kotel v kakih 180.000 letih . . .

gonilno moč vode. Tesati je jel ladje in ž njimi tovoril v daljne zemlje, zajedno dovažuje proizvode svoje omike in svojih izumov tujim ljudstvom. Deroče struge je zapiral z jezovi in prisilil moč tekoče vode, da mu goni kolesa raznovrstnih strojev in tvornic, pri preprostem kmetiškem málinu in žagi pričenshi, do velikanske fabrike, zgrajene z vsemi pripomočki novodôbne tehnike. Posebno sedaj, ko ginejo premogova ležišča od dné do dné, ko se neprestano draži vsakovrstno gorivo za parne stroje, obrača izumljivi duh človeški vedno več pozornosti neusahni vodni môči. Iz mest se seli velika in važna industrija na bregove tekočih vodâ, ker ne more več uspevati v trgovskih središčih. Koliko vodnih sil pa je še neporabljenih, bodisi v starem, bodisi v novem svetu! Za vzgled navedemo samó orjaški slap reke Niagare v Severni Ameriki; čez 50 *m* visok prag preválí ta veletok nad 1,428.000 *m*³ vode vsako uro . . . Že se pripravljajo, da bi vpregli to ogromno prirodno silo vsaj deloma v človeško službo — in kdo more rêči, da se ne bode posrečilo?

Tudi prirodno moč vetra je človek jel rabiti zgodaj. Na svoje ladje je postavljajl že v starodavnih dneh jadra, da mu jih je gonila sapa čez jezera in morja. S svojo silo bi pač mornarji nikdar ne bili prejadrali toli širih vodâ, kakor v družbi z vetrom; splošna omika bi gotovo ne bila na óni stopinji, kakor je sedaj, da ni služila človeku prirodna vetrova moč. A tudi na kôpni zemlji je veter važna gonilna sila. V krajih, kjer veje stalna in močna sapa in ni tekoče vode s primernim padom, mora sapa goniti velikanska kolesa, ki so združena z mnogovrstnimi stroji. Málini na veter so v mnogoterih zemljah navadna in stalna prikazen.

Obema opisanima prirodnima silama pa je verna družica parna sila, a v mnogih ozirih ji celó visoko preseza. Odkar je James Watt (okolo leta 1768.) popravil in izboljšal okorni Newcomnov in Cawleyjev izum, odkar je ta duhoviti mož jel graditi parne stroje, rabne za vse mogoče prilike, pričela se je nova dôba v zgodovini človeškega napredka. V Wattovi fabriki za izdelovanje parnih strojev so se šolali najslavnejši inženérji starega in novega svetá, ki so potem v svoji domovini

širili uporablanje nove prirodne sile. Na polji industrije in trgovstva se je začel vršiti čudovit prevrat. Ko je leta 1807. jel rezati morske valove Fultonov prvi parnik, 22 let pozneje pa voziti Stephensonov parni vlak na Angleškem, hipoma se je preobrazilo življenje na vsi zemlji. Nova prirodna sila razbeljene pare in uporablanje njeno je toli močno poseglo med delo in nedelo prostaka in bogataša, da je trajalo nekaj let, predno se je strmeče človeštvo zavedlo, kakó se žari v zgodovini njegovi! Po vseh kulturnih zemljah so postavljali parne stroje, zidali železnice in snovali parobrodna društva. Danes deluje na tisoče in tisoče stalnih parnih mašin na svetu in goni nebrojno strojev. Z orjaško silo služi parna moč v ogromnih delavnicah, kjer tisočero železnih in kovinskih rók opravlja čudovita dela, kjer lijó, obračajo in stiskajo velikanske kovinske klade, kakor bi se igrali z mehkim voskom! Nad 300.000 *km* je položenih železniških šin po zemlji, in na tisoče lokomotiv tira dolge vlake po kontinentih s prej nepoznano varnostjo in hitrostjo. Parna sila goni plavajoče hiše, palače in trdnjave po širih morjih in plovnihih rekah. V najbolj skrite kote jadrajo in nosijo v daljne zemlje vesti o napredku človeštva, ž njimi pa srečo in blaginjo.

Zvesta tovarišica parni sili je elektriška moč. Ko je Galileo Galilei pred sto leti prvi opazoval galvanski tok, izvestno ni slutil, kakih koristij bode ta prirodna sila prinašala človeštvu. Izum Amerikanca Morseja — telegraf — razširil se je elementarno hitro po vsi zemlji. Posebno pa sta ga pozdravljala trgovski stan in železniška uprava; šele od tedaj, ko so napeli telegrafske žice mimo železniških prog, poljudna in varna je v resnici vožnja po njih. Vlade so se jako zanimale za brzozjav, in skoro so bila vsa važnejša mesta telegrafski zvezana z državnimi stolicami. Danes je na vsem svetu blizu 40.000 telegrafskih postaj; med njimi je napete toliko žice, da bi jo mogli 40krat oviti okrog ekvatorja! Toda ne samó na suhi zemlji, tudi pod morjem se vije kovinski pot elektriški iskri in veže kontinente. Predno zatone to stoletje, bode vsekakor elektriški obroč oklepал vse zemlje in vsa morja našega

planéta. Vender pa s tem električna ni še dovršila naloge svoje. V teku zadnjih deset let se vrstí izum za izumom. Že moremo s pomočjo elektriškega toka in telefona govoriti s prijatelji in znanci, več sto milj oddaljenimi. Glasove petja in godbe nam vodi novi aparat nečuvveno natančno v druge kraje. Edisonov fonograf celó zabeležuje naše glasove in jih hrani kakor pisane dokumente; kar smo govorili v stroj, to nam ponavlja, kadar in kolikorkrat hočemo! Poleg teh duhovitih uporab elektriške sile ne zaostaja električna razsvetljava. Dôkaj mest na zemlji si preganja nočno temino po ulicah s pomočjo elektrike. Vsak dan prinaša novih svetilnic, novih izumov na polji električne razsvetljave. Plin se že iz težka meri s tem sovražnikom; prijatelji njegovi morajo izumljati vedno novih pomočkov in izboljševati plinovo kakovost — res krasno tekmovanje v korist človeštva! Velikanske električne toke rabijo razven razsvetljave za sukanje raznovrstnih motorjev; ž njimi prenašajo druge prirodne sile iz kraja v kraj, posebno pa oddaljeno vodno moč, ki bi često ostajala brez koristi, da je električna žica ne vodi na pripravno mesto. Pri izdelovanji kovin je danes električna izredno važna; zdravnik jo uporablja pri mnogovrstnih boleznih — takó je sovražna prirodna sila, ki v podobi bliska švigne v človeški dom ter hipoma uniči, kar je nabrala in pridobila pridnost dolga leta, zajedno človeku blagodejna služabnica, noseča mu misli, povelja in govore čez široka morja in prostrane dežele, vplivajoča na vse stroke sedanjega življenja in združujoča daljne narode v bratskem delovanji . . .

Voda in zrak, vodena para in električna so torej glavne prirodne sile, ki služijo človeku na zemlji. Ž njimi se je popél do sedanje omike, ž njimi izvršuje naloge, dane mu od Stvarnika. Duh njegov je uklenil prirodne moči v svoje sponse, da jih uporablja za vzvišene, blage namene. To pa dviga gospodarja zemlje nad navadni materijalni svet, to ga krepi in podpira v spoznavanji njegovega poklica in prave slobode!

57. Das Eisen im Dienste des Menschen.

Nach R. Rudel.

Das Eisen wird im menschlichen Leben außerordentlich mannigfaltig verwendet. Wohin wir blicken, finden wir Eisenwerkzeuge. Wir durchwandern Wälder und Gärten: das Eisen dient dem Holzhauer, dem Landmann, dem Gärtner, und sie würden uns erklären, ohne die Art, den Pflug, die Egge, die Hacke und den Spaten nichts schaffen zu können. Wir reisen, und die eiserne Bahn führt uns eilig, wohin wir wollen. Wir besuchen die Werkstätte des Handwerkers: vor uns liegen seine Werkzeuge von Eisen. Wir treten in die Fabriken ein: das Eisen muß bewegen, klopfen, bohren, drehen, glätten, spinnen, weben, drucken und viel anderes mehr thun. Wir kommen in die Werkstätte eines Bildhauers, bewundern die von ihm geschaffenen Werke und werden gar bald daran erinnert, daß der eiserne Meißel diese Schöpfungen hervorbringen half. Selbst in der friedlichen und stillen Wohnung des Gelehrten finden wir eine Waffe von Eisen: die Stahlfeder. Ueberall, wo gearbeitet wird, begegnen wir dem Eisen, und je mehr und je bessere Eisenwerkzeuge man in einem Lande findet, umso mehr und umso besser wird gearbeitet.

Da wir aber soviel Eisen bedürfen, so muß es in großer Menge von der Natur dargeboten werden. In der That ist kein Metall so häufig und in solchen Massen verbreitet. Man findet es in der Tiefe der Erde als Eisenstein, auf der Erde als Wiesenerz und Oxer, ja selbst in Thieren und Pflanzen. Es ist überall in der Natur, wie es überall in unseren Werkstätten anzutreffen ist. Im Blute ist Eisen enthalten; von ihm stammt dessen rothe Farbe.

Der Schöpfer hat dafür gesorgt, daß uns das Eisen nicht mangelt, aber auch dafür, daß es von den Menschen, obgleich in Fülle vorhanden, erst entdeckt und erkannt werden mußte, daß sie sich des Schatzes nicht ohne Anstrengung bemächtigen konnten. Kupfer, Silber und Gold waren weit früher bekannt; denn die Natur bot sie dem Menschen gediegen, d. h. frei von fremdartigen Beimischungen dar, und mit Hilfe des Feuers waren sie leicht zu bearbeiten. Die Werkzeuge, welche die Menschen daraus machten, waren freilich besser als die aus Stein und Knochen, aber doch, mit

unseren Eisenwerkzeugen verglichen, sehr unvollkommen. Da kamen die Menschen, nachdem sie erst die andern Metalle aus den Beimengungen durch das Feuer herauszuschmelzen gelernt hatten, endlich auch auf das Eisenerz. Daraus gewannen sie das Eisen und bearbeiteten es, und was sie damit gewonnen haben, wissen wir aus täglicher Erfahrung wohl zu schätzen.

58. Na Črni prsti.

Spisal J. Vesel.

Dežela kranjska imá na Gorenjskem kraje, kateri se zaradi prirodne slikovite lepote svoje smejo primerjati imenitnim delom Švice. Takšen kraj je bohinjska dolina. Na severu kipi velikán Triglav v sinje nebó; na jugu se Črna prst najviše dviga proti nebu. Ta gora sicer ni posebno visoka, a znana je zaradi mnogovrstnih cvetic in rastlin, ki rasó na nji; prelep je tudi ž nje razgled, zlasti na južnozapadno stran. Navadno hodijo nánjo z Bohinjske Bistrice, kjer je dôkaj hribovskih vodnikov. Skoro za vasjó se prično tlá dvigati; po pašnikih in hribovskih travnikih ti je hoditi kake pol ure, da prideš v gozd. Čisti zrak in vonjava tisočerih cvetic te razveseljuje, da prav lahko hodiš za vodnikom po strmih potih. Že čuješ po nekod kravje zvonce, gotovo znamenje, da si blizu planine. Res pozvanjajo čimdalje glasneje in pogosteje, in ko preležeš strm rob, ugledaš v gorskem kotlu cele vrste koč, ki so videti kakor vas. To je planina bohinjske sirarske zádruge. Nad poldrugo sto krav stojí in polega okrog koč in po sosednih rebrih. Prijazno nas vzprejmó pastirji in nas pogosté z izbornim mlekom, presnim maslom in sirom, kar nam káj dobro tekne po težki hoji. Ker solnce že zahaja in noč v gorah naglo nastopa, prosimo sirarjev nočišča. Radi nam prepusté kočó v ta namen. Ležišče je káj preprosto: nekoliko sená okolo ognjišča; toda pravemu hribolazcu zadošča do cela. Pastir nam zakuri ogenj, prinese dobre vode, želí nam lahko noč in odide. Nekaj naših tovarišev poleže po senu in zaspí; drugi sédejo pred kočó na skale. Nebó je jasno; ugledati ni najmanjšega obláčka. Sosedne gore so v črni temi; po nekod

se oglašajo kravji zvonci; govedo iz večine leži in prežvekuje; samó hudomušni prasci se podé in krulijo; nagajivi kozlički pa skačejo in se trkajo po strehah nizkih koč. Luna počasi vzhaja nad jugovzhodnimi gorami; bleda nje luč čarobno seva na sivo skalovje severozapadnih planin; sova se glasi tožno skovikaje. Hitro mine ura za uro; o poltreh je treba odriniti, ako hočemo pred solnčnim vzhodom priti na vrh gore. Vsa družba vstane; z mrzlo vodo si izmijemo zaspanec iz očíj; požirek žganja, da se človek nekoliko ogreje in okrepčá, in potem naprej. S prižgano svetilnico stopa Bohinjec pred nami; svet je skalovit; pot neznano strma. Za pol ure hodá se zavije pod skalnato steno, ki z desne strani visi nad nami; na levi strani globoka strmina; steza sila ozka. Pozná se le, da so tudi drugi ljudje hodili po nji; uglajena ni, zavarovana tudi ne. Počasi korakamo drug za drugim. Na vzhodu se daní; svetloba je bleda, ali jasní se čimdalje bolj. To speší korak; vsakdo se bojí, da ne bi zamudil solnčnega vzhoda. Zdajci zakliče nekdo pri prvih — kaj je neki? Novinec hribolazec je našel prvo očnico. Kakšno veselje, ko jo vtakne za klobuk! Steza je hipoma strma. Kakor prislunjena lestva je stisnjena med skalnate stene; visoko je treba vzdigovati kolena; često te jeden korak po kamenji privede za dva koraka nazaj. Spominska pločica z razpelom na steni oznanja, da se je ondu ponesrečil nabiralec očnic, padši čez strmino. Daleč ni več do sedla in odtod ne do vrha; torej podvizajmo se! Zdanilo se je, ne da bi bili prav vedeli, kdaj. Sicer je še sómrak, óna siva svetloba, ki nam kaže prirodo kakor spečo in brezbarveno, a pot vidimo dobro. Dospevši na sedlo, ugledamo vrh in čujemo tudi planinske kavke, ki letajo okolo njega ter kričé s prijetnim glasom. Mrzel veter brije; deje nam malone dobro, zakaj znoj nam obilo rosí čelo. Na vrhu pa se moramo zaviti v plašč in stisniti za skale, sicer bi neprijetno čutili ostro sapo. Okrepčavši si lačni želodec in žejna ustna, pričnemo ogledovati okolico.

Črna prst je čudna gora; na južni strani iz doline do vrha porastena s travo, katero poléti kosé Tolminci, na severni strani pa navpična stena in potem jasen gozd. V travi na južni

stráni rasó očnice kakor pri nas marjetice, takó da ni goré, kjer bi jih bilo móči nabirati lože. Triglav in njega sosedje se vidijo kakor ogromno sivo pečevje, na katero je postavljena visoka piramida. Na vzhodu se kaže ognjenordeč pas; žarki sevajo skozi meglo, kakor bi se bliskalo. Triglavova skupina izpreminja vsak trenutek barvo: prej siva, videti je sedaj modrovijolčasta, potem zamolklordeča, in sicer vselej najprej Triglavov vrh. Čim više se vzdiguje solnce, tembolj se pomika barva v dolino; na vrhu pa se že kaže druga. Solnce nam je še za goro, ko se že Triglavov vrh sveti v prelepi rdečici. Vsa okolica je še siva; bližnji vrhovi so vijolčasti, daljni pa modri in zamolkložolti; Triglav sam se leskeče kakor razbeljeno železo. Ta prizor je toli krasen in slikovit, da mora prevzeti vsakogar. Kdor ni v gorah videl solnčnega vzhoda, ne pozná krasote prirodne! Dolge sence gorâ, ki ležé v ravnini italijanski okolo Vidma, prihajajo vedno krajše; tu in tam se sveti v ravnini kaj belega: mesta in vasi italijanske; dolge proge se vijó po vsi ravnini: reke so, ki se izlivajo v oglejski zaliv. Daleč na jugu se kaže svetlomodra proga, komaj vidna: morje jadransko. Z daljnogledom vidiš skupinó hiš in visok stolp: Oglej in stolp njegove bazilike. Tolminski in vipavski hribi se vidijo kaj nizko; v dolino gledaš kakor iz balona. Ljubljansko polje se kar izgublja; véliko Šmarijino goro pa moraš že nekaj časa iskati, predno jo ugledaš, takó je majhna v soséščini Griptovca. Prav lepo se vidi, kakó se znižujejo Alpe proti jugu in vzhodu; Karavanke in Kamniške planine, skupina Julijskih alp so zadnje znatne višine; drugih južnih in vzhodnih vrhov že ne moremo več imenovati gorovja.

Toliko da vzide solnce, poleže se mrzli veter. Prijetna toplota nastane, katera se pa že proti deveti uri izpremeni v vročino. Solnce takó pripeka, da je treba sleči suknje. Na obzorji nastaja óni dim, ki nam jemlje pogled v daljo, zató se odpravimo na odhod. Vsakdo si natrga nekaj očnic in drugih cvetic, s katerimi si nakiti klobuk. Iz nova pogledamo z višine in jamemo stopati nizdolu. Izberemo si pa drugo pot, ki je dosti krajša, a jako strma in kamenata. Prijetno je mladim

ljudém, ako se po kamenitih drsah vozijo z brega. Dobro in široko moraš stopati na trdo podkovane čevlje; močno palico moraš trdno zastavljati v kamenje in se potiskati ž njo, potem pa gré nizdolu, da je veselje. Tisoč in tisoč kamenov se valí s teboj; toda ker jih prožiš sam, valé se pred teboj in te ne morejo poškodovati. Nevarna pa je taka vožnja, kadar se več oseb pelje druga za drugo po produ; lahko bi koga pobilo kamenje. Zató se navadno pelje drug poleg drugega. Ni polovice toliko časa ne potrebujemo z gore kakor vkreber; opóldne smo že zopet na Bistrici.

59. Planinam.

Zložil Fr. L e v e c.

1. Oj, planine, oj, planine, Rožnate planine vé! Dika naše domovine, In zelene vé goré, Ki ste večne skalovite Straže našega svetá, Oj, pozdravljene bodite! Kličem tožnega srcá.	3. Kolikrat se v meni glási Rádosten na vas spomin! Pred menoj vrsté se časi, Ko sem bival vrh planin, Ko presrečen na višavah, Srčnega veselja vnet, Po ravninah, po nižavah Pisani sem gledal svet.
2. Vsako jutro zlato zoro Z vas pozdravljaj sem vesel In podnevi v tiho goro Glasno zvižgal, glasno pel; Mislil sem, da rože krasne Meni vsekdar le cvetó, In da v zraku pesmi glasne Ptiči meni le pojó.	4. Toda moral sem pustiti Tebe, moj planinski raj! V svet šumeči moral iti, V drugo zemljo, drugi kraj. Res, povsod se dá živeti, Kdor poguma kaj imá, Vender le v domači sveti Zemlji sreča je domá.
5. Torej moje srčne želje
Vé, zelene ste goré,
Kjer otroških let veselje
Pilo je nekdaj srcé,
Na višinah domovine,
Kjer živi ves moj spomin,
Oj, planine, oj, planine,
Srečen bil bi gorski sin!

60. Die Steinkohle.

In einer Zeit, wo die reichsten Wälder zerstört werden und der Bau von Schiffen, Eisenbahnen und Fabriken alljährlich Millionen Bäume verschlingt, erschließt der Schoß der Erde unermessliche Wälder, welche vor vielen tausend Jahren untergegangen sind. Was jetzt als Farnkraut, Schachtelhalm und Bärlapp wächst, gedieh in jener Urzeit zu riesigen Bäumen. Dieses Riesengeschlecht von Pflanzen wurde durch Stürme gebrochen und durch die Wogen des Meeres unter Schlamm und Schutt begraben. Durch den Druck von oben und die Wärme von unten wurden solche Holzmassen im Laufe der Jahrtausende zu Braunkohlen und abermals nach Jahrtausenden zu Steinkohlen verwandelt. So wächst noch heute auf feuchtem Moorgrunde durch allmähliches Absterben der Moosdecke der Torf.

Die Steinkohle ist verschieden; man unterscheidet Glanz- und Schieferkohle. Erstere ist sehr fest, metallisch glänzend und entwickelt beim Verbrennen eine große Hitze. Um aus der Steinkohle den flammenden Wasserstoff und den übelriechenden Schwefel zu entfernen, verkohlt man sie nochmals, d. h. man verbrennt sie ohne Zutritt der Luft. So gewinnt man die Kochkohlen (Koks), welche von allen Kohlenarten am meisten verwendet werden. Aus der Kohle gewinnt man auch den dicken, schweren Theer und das Leuchtgas.

In Oesterreich findet man Kohlenlager insbesondere in der Steiermark, in den Sudetenländern und im ganzen Karpathengebiete. Zum erstenmale entdeckte man Steinkohlenflöße in Böhmen um die Mitte des 16. Jahrhunderts; doch wurde die Steinkohle erst im 17. Jahrhunderte zur Heizung benützt. Um das Jahr 1817 fand der erste Versuch in Wien statt, aus Rossiger Kohle Gas zu gewinnen und damit die Straßen zu beleuchten. Das Jahr darauf heizte man mit Steinkohle das erste Dampfschiff im Wiener Donaukanale. Heutzutage wird die Stein- und Braunkohle in riesigen Mengen und in verschiedenster Weise verwendet.

61. Parobrodi in železnice.

Po K. Zehdenu.

Dočim so od 16. stoletja dalje oskrbovale splošni promet pošte, začelo se je v početku našega stoletja prevažanje blagá in ljudij po parobrodih in železnicah. Parobrod je izumil leta 1807. Amerikance Fulton, lokomotivo pa leta 1827. Anglež Stephenson.

Že fiziku Papinu gré zasluga, da je bil prvi, ki je zgradil parno ladjo; takisto je Francoz Joffroy sestavil večjo parno ladjo, ali rednemu prometu ni rabila nobena. Šele Fultonov parobrod «Clermont» je ustrezal sléharni potrebi, in skoro potem so jeli uporabljati parobrode, najprej seveda le na rekah, po vsem svetu. Največ so jih zgradile države severoameriške; imele so jih že 1830. leta 315. Ali tudi Angleži niso zaostajali. Istega leta so vozili po vseh večjih jezerih in rekah evropskih parobrodi; tudi naša avstrijska dunavska parobrodna družba je jela delovati v istem letu in šteje dandanes 170 parobrodov in 700 vlačilnih ladij, torej toliko, kolikor jih imajo le malokatero ladjarske družbe na svetu.

Važnost parobrodov je izredna. Kamorkoli prihajajo Evropei v tuje dežele, povsod jih spremljajo parobrodi. Ker prav v takih delih svetá ni umetalnih cest, po katerih bi neumorni raziskovalci mogli v notranje dežele, rabi jim s pridom parobrod, s katerim se vozijo po prirodnih, najboljših in najcenejših cestah, namreč po rekah.

Parobrod je torej občilo, ki izredno speši izobraženost in promet v našem stoletji. Dandanes izdelujejo Amerikanci največje in najhitrejše parobrode. Po misisipski reki vozijo n. pr. parobrodi dolgi 130 m, zgrajeni v tri nadstropja; na njih so jedilnice in posebne spalnice za 600 ljudi.

Ko je bil izumljen parobrod za vožnjo po vodi, čuda ni, da so skoro jeli ugibati, kakó bi uporabljali par tudi za vozove. Spoznali so, da treba najprej nalašč zató prirejenih cest in potem parnega vozá, ki bi mogel premikati dolgo vrsto drugih težkih vóz. Znamenit je v tem pogledu dan 30. septembra leta

1829., ko je zdrdral prvi vlak Stephensonov na železniški progi med Liverpoolom in Manchestrom. Vrstniki Stephensonovi res še niso vedeli spodobno čislati novega izuma; ali kakó važen je za vesoljni svet, kakó bistveno je izpremenil vse občevanje naše, to vé denašnji svet. Največ dobička prinašajo železnice trgovini in obrtu; zato so v vélikih trgovskih državah, kakor na Angleškem, v Ameriki in Belgiji, zgradili prve železnice. Na Avstrijskem so naredili prvo železnico leta 1836.; leto prej na Nemškem, leto pozneje na Francoskem. Največ so jih gradili v poslednjih 20 letih.

Zajedno s parobrodom je železnica izborna občilo. Dandanes obsezajo vse proge 300.000 *km*; hitrost železniškega vlaka na uro znaša do 100 *km*. Železnice so dandenašnji takó dovršene, da prav za prav ni več ovir, katerih bi ne mogle premagati.

62. Der Telegraph.

Die Idee des Telegraphen, d. i. einer Vorrichtung, mittels welcher man sich auf weite Entfernungen verständigen kann, ist sehr alt, doch wurde sie erst durch die Einführung des gegenwärtig allgemein verbreiteten elektrischen Schreibtelegraphen von Morse verwirklicht. Der Telegraph kam zuerst in England in Gebrauch und wurde bald darauf in allen Culturstaaten eingeführt. Heutzutage hat die Erde gegen 40.000 Telegraphenstationen, welche jährlich 110 bis 120 Millionen Depeschen befördern.

Das Telegraphennetz ist also ungemein dicht; Telegraphendrähte durchziehen meilenweite unbewohnte Strecken selbst jener Länder, welche noch theilweise uncultiviert sind. Am dichtesten ist das Netz in Europa und Amerika, doch dringt es auch tief nach Asien, Afrika hinein.

Von größter Bedeutung für das Verkehrswesen ist das unterseeische Kabel. Es kann gesagt werden, daß erst durch dieses die Frage der Telegraphie endgiltig gelöst wurde. Nachdem im Jahre 1851 in England das erste Kabel aufgestellt wurde, konnte England mit dem übrigen Europa in Verbindung gebracht werden. Rasch folgten andere Kabelverbindungen; am bewunderungswürdigsten

ist jedoch der unterseeische Telegraph, welcher seit dem Jahre 1866 Europa mit Amerika verbindet. Kabel gehen auch durch andere Meere, so daß fast die ganze Erde mit dem elektrischen Ringe umspannt ist.

Der Telegraph ist namentlich für den Handel und das Eisenbahnwesen von überaus hoher Bedeutung. Dem Kaufmanne bringen telegraphische Depeschen wichtige Nachrichten über den Stand der Warenpreise in allen größeren Handelsorten; der Eisenbahnverkehr ist erst durch den elektrischen Telegraphen vollständig sicher geworden, da man zu jeder Zeit genau wissen kann, was auf der Strecke vorgeht, und man außerdem bei Unglücksfällen imstande ist, rasche Hilfe herbeizuschaffen.

63. Glina.

Glina je kemiška spojina kremenove in glinaste prsti. Z vodo jo je mōči zgnesti v izobrazno testó. Čista glina je bela in ostaja taka tudi v žareči vročini; druge primési pa jo barvajo; n. pr. železo jo rmeni ali rdeči.

Glina je ali mastna, ki je polzka in se zgnečena daje vleči, ali pusta, ki je raskava in se rada lomi. Iz večine rabi za obrtne namene: 1.) ilovica ali opekarska glina; 2.) lápor za navadno glinasto blagó; 3.) lončarska glina za navadno kamenino (belo prst) in 4.) porcelánovica (kaolin) za pristni porcelan.

Izkopano glino najprej očistijo razne primési. Zató jo tlačijo z nogami, gnetó z rokami, režejo, stiskajo, valjajo ali izpirajo. Tudi mešajo vrst z vrstjó, ali pa s kremenjakom (kvarcem), malcem, živeem; poleg tega že barvajo zmes z okisi.

Glinasto zmes je mōči vpodabljati s prosto rokó ali z lončarskim kolovratom, modeli in stroji. S prosto rokó se posodam napravljajo ročniki, noge, sploh vse postranske sestavine. Navadne okrogle posode delajo na kolovratu; opeke, pečnice, krožnike in posode, katerih je napraviti mnogo enakih, stiskajo v modelih. Pri boljšem blagu je treba posodo, izdelano na kolovratu ali v modelu od malca, tudi še zgladiti z ostrim nožem in napósled postékliti. V ta namen rabi kuhinjska sol,

svinčena gladina, soda, emajl. Ko je posoda posteklena, treba jo je žgati; vender žgó na ognjišči samó navadno blagó, boljše stvari pa v zaprtem neizgôrnem tvorilu, sicer bi jo onečistil pepel in dim.

Glino uporabljajo iz davna. Že Kitajci, Egipčanje in Grki so poznali lončarski kolovrat in steklenino. Pozneje so izvrstno lončarili Mavri na Španskem, odkoder so zanesli umetnost svojo na Sicilijo in Majorko (odtod imé majolika), napósled v Italijo. Znan lončar v 15. stoletji je bil Lucca della Robbia, ki je z emajlovimi barvami slikal na lončeno. V 16. stoletji so jeli izdelovati beli (angleški) porcelan, in sicer najprej v St. Cloudu; pristni porcelan pa je šele v 18. stoletji izumil Böttger v Mišnji (Meissen). Leta 1720. se je ustanovila na Dunaji cesarska tvornica za porcelan, ki je najbolj slovela početkom našega stoletja; leta 1865. pa so jo zatvorili.

64. Das Glas.

Theilweise nach B. Bucher.

Unter Glas versteht man ein Gemenge von Kiesel-erde und verschiedenen Kali-, Natron-, Kalk- oder Bleisalzen. Das feinste Glas ist farblos und hat verschiedene Namen: Fenster-, Schleif-, Kron-, Spiegel-, Krystall- und Flintglas. Die Bereitung des Glases ist folgende:

Man verwandelt die zur Glaserzeugung nothwendigen Bestandtheile in Pulver, mengt sie und bringt sie in eigens dafür hergestellte Öfen, wo sie einer beträchtlichen Hitze ausgesetzt werden. Nachdem die Masse geschmolzen ist, werden die an der Oberfläche erscheinenden Gasbläschen abgeschöpft, sowie probeweise kleine Glasmen- gen mittels eines Eisenstabes herausgenommen. Zeigt sich dabei, daß das Glas genügend rein ist, so wird die Hitze gemildert, worauf die Masse zähflüssig wird. Will man nun rundliche Gefäße erzeugen, so wird mit einem eisernen Rohr, «der Pfeife», ein Theil der Glasmasse herausgenommen und in dieselbe geblasen. Es entsteht eine Höhlung, welche mittels verschiedener Vorrichtungen so- lange erweitert und abgerundet wird, bis man die gewünschte Form

erhält. — Soll Glas gegossen werden, so wird die Glasmasse in eine Gießwanne geschöpft und mittels dieser auf eine angewärmte glatte Metallplatte, die mit überragenden Randleisten versehen ist, gegossen; durch Walzen wird dann die Masse geebnet. Auch können Glaswaren gepresst werden. Dies geschieht in der Weise, daß man die nöthige Glasmasse in eine Metallform bringt und in derselben mittels der Pfeife aufbläst; Schalen und Becher werden in eine Form gegossen und zwischen dieser und «dem Kernstück», welches der innern Höhlung des zu bildenden Gefäßes entspricht, gepresst. Dann werden die Glasgegenstände langsam abgekühlt.

Die Verwendung des Glases ist uralt und kann mit Sicherheit in Altägypten nachgewiesen werden. Unter dem Kaiser Augustus kam das Glas nach Rom, dreihundert Jahre später, unter Kaiser Constantin dem Großen, auch nach Constantinopel, wo die Glaserzeugung einen hohen Aufschwung nahm. Zu einem noch höheren Grad der Vollkommenheit gelangte sie im Mittelalter in Venedig, von wo aus sie sich nach Deutschland und Oesterreich verpflanzte. Berühmt war im Mittelalter die Glasmalerei, die sich aus der Glasmosaik, d. h. der Zusammensetzung verschiedenfarbiger Glastafeln, entwickelte, doch gerieth dieselbe im 16. Jahrhunderte in Verfall, um in der ersten Hälfte unseres Jahrhunderts wieder aufzuleben.

65. Popir.

Beseda «popir» prihaja od «papyrus», na katerega so pisali stari Egipčanje. Pozneje so jeli pisati ljudje na pergamen, to je ustrojene oslovske kože, in ga rabili mnogo stoletij. V 11. stoletji so je pojavil arabski popir od pavole, ali ker ni bil dosti prida, pisali so na pergamen tudi nadalje. Šele v začetku 14. stoletja se je pričelo izdelovanje popirja od platenih krp in cunj, katero se je ohranilo do denašnjega dne. Vrši pa se izdelovanje takó:

Krpe in cunje se odberó in razrežejo. Nató jih namočijo z lugom in denejo v vrteče kotle, kamor privajajo par, da se cunje skuhamo. Zdaj jih peró v posebnih strojih z vodó in denejo v zaprte podolgasto-okrogle posode, kjer jih valjajo z

nožatimi valji. Takó nastane sokasti, na pol zvršeni popir, katerega bélijo s klorom in izpirajo. Nató pride zmes iz nova v zaprte posode, pomeša se s klejem in reže s hitrovrtečimi valji, kateri imajo dôkaj nasajenih nožev. Snov, ki je nastala takó, obdeluje se zdaj na dvojen naćin. Denejo jo v kád in je jemljó toliko, kolikor je treba za jedno pôlo, na sitast modél; voda odteče, na situ pa ostane tanka plast, katero poveznejo na ploćo od klobućine in stiskajo z drugimi pôlami. Mokre pôle nató sušé, klejé, gladé (satinirajo) in napósled razpošiljajo.

Najveć pa se izdeluje danes popirja na strojih z žićnim omrežjem. Stroju se jednakomerno privaja mlećna popirna tvarina, in od nje nastaja širok brezkonćen popirni trak, katerega stiskajo in valjajo, da izgubi vodo. Nató ga navijajo na posebno motovilo in s posebnimi rezáli režejo na pôle.

Popir se prireja tudi od lesá; vender ni kaj prida in se uporablja zgolj za zavijanje.

Popirja potrebujemo ogromno veliko; izvestno izdelujejo različne popirnice nad 10 milijonov metriških stotov na leto. Kakó pać bi se izpremenilo vse življenje, da hipoma izgine ves popir s svetá!

66. Tiskarstvo.

V starodavnih ćasih ljudjé niso imeli tiskanih knjig, ampak zgolj pisane knjige. Posebno so bili samostani skrivnostni prostori, kjer se je gojilo znanstvo; kar je pripovedovala predkrščanska dôba v spomenikih ćloveškega znanja, to so oteli pogube tesni zidovi samostanski. Neutrudni menihi so sedeli pri svojih mizah, s peresom ali ćopićem v roki, in izdelovali zlasti zaćetne ćrke kaj lepo in umetlno. To prepisovanje pa je stalo mnogo truda in ćasa; ćuda torej ni, da so bile tedaj knjige prav drage. Prosti národ ni bral, ker ni imel knjig; kar je bilo pisano v ćelicah, kupovali so bogataši za ogromen denar. Takó n. pr. je veljalo sveto pismo već sto goldinarjev. Iz tega vidimo, da je bila tedanja omika do kraja nedostatna; kakó temeljito je torej moral preustrojiti vse druźbeno življenje toli imeniten izum, kakor je tiskarstvo!

Ko so se sredi 14. stoletja lepo razcevela zlasti nemška mesta, jeli so gladkim deščicam vrezovati raznovrstne svete podobe in druge stvari, katere so pobarvali in potem pritiskali na pergamen ali na popir. Taki lesorézi so bili seveda kaj nedostatni; le iz teška je bilo môči spoznati natisnjeno podobo.

Ako so hoteli natisniti célo knjigo, treba je bilo toliko deščic, kolikor je imela knjiga strani. Vse to, kar je bilo pi-sanega na jedni stráni, morali so vrezati posebni deščici, katero so potem počrnili in pritiskali na popir. Kakó naporno in počasno je bilo táko delo, umeje vsakdo, kdor si misli količkaj debelo knjigo. Po odtisku so bile deščice nerabne.

V tem času je živel plemič Janez Gutenberg, domá iz Mainza na Nemškem. Ta mož je pogostoma premišljal, kakó bi se dale knjige tiskati s posamičnimi lesenimi pismenkami. V ta namen si je prirezal dôkaj ravnih, jednólíko debelih in jednólíko dolgih lesenih klinčkov; na jednom konci je vsakemu vrezal pismenko ter jih potem vezal in zlagal v besede in vrste. Ko je hotel tiskati, počrnil je vršičke in jih pritiskal na popir. Po natisku so se paličice razvezale in iz nova rabile za tiskanje drugih knjig. Toda prvi poskusi mu niso uspevali; lesene pismenke so bile namreč premehke in so se hitro okršile.

Leta 1450. se združi Gutenberg z bogatim zlatarjem Janezom Fustom, ki mu je posodil dvakrat po 800 gold.; Gutenberg pa mu je moral zastaviti vso pripravo svojo. Pri tej so bile bržkone tudi svinčene črke, o katerih pa ne vemo, ali so bile rezane ali lite. Obrabile so se naglo, zató jih je nadomestil z litimi črkami od drugih kovin, pri čemer sta mu pomagala Fust in Peter Schöffer. Schöffer je tudi izumil dobro tiskarsko črnilo, in takó je ta umetnost napredovala čimdalje bolj. — Leta 1455. je bilo natisnjeno sv. pismo v latinskem jeziku.

Gutenberg je umrl leta 1467.; umetnost njegova pa se je jela širiti po vesoljnem svetu; maloštevilne pisane knjige so se umeknile tiskanim knjigam. S tiskarstvom in knjigami pa so se tudi širile umetnosti in znanosti, iz kratka: tiskarstvo je odprlo človeštvu pot do višje izobraženosti.

67. Die Verfertigung der Bleistifte.

Nach K. Hartmann.

Die Bleistifte werden aus Graphit erzeugt. Man zerschneidet zuerst die großen Graphitstücke mit dünnen Sägen in Blätter; diese werden dann geschliffen und geglättet und hierauf in Stifte zersägt, die man in Holz einfaßt. Hierzu bedient man sich in England des rothen, angenehm riechenden Cedernholzes.

Da der reine, dichte Graphit sehr selten vorkommt, so bereitet man theils aus Abfällen desselben, theils aus blättrig-schuppigem oder erdigem Graphit, namentlich aus dem böhmischen und bairischen Graphit, Bleistifte durch künstliche Mischung. Der unreine Graphit muß vor seiner Verwendung mittels Glühen, Mahlen, Waschen und Schlämmen von den fremdartigen Beimengungen befreit werden. Um den Graphitstaub in eine dichte Masse zu verwandeln, hat man verschiedene Bindemittel, insbesondere der Thon wird fast allgemein verwendet. Dieser muß fest und zähe und möglichst frei von Kalk und Eisenoxyd sein. Sowohl der Thon als auch der Graphit werden gestoßen, gemahlen oder gesiebt und dann mit einander gemischt. Am leichtesten geschieht dies im nassen Zustande. Der während der Mischung schon ziemlich zähe gewordene Teig wird noch recht gut durchgearbeitet und in Ballen geformt, damit er nicht vor der weiteren Verarbeitung austrocknet. Aus dieser Masse werden nun Stifte mittels einer starken Presse gefertigt, in die erforderliche Länge geschnitten, sorgfältig getrocknet und in schwacher Rothglühhitze gebrannt, wobei aller Luftzutritt abgehalten werden muß.

Zu der Einfassung der ordinären Bleistifte nimmt man Tannen- oder Fichten-, Linden- oder Erlenholz; zu feineren wird Rothelsenholz und zu den feinsten Cedernholz verwendet. Das Holz wird zuerst in dünne Brettchen geschnitten und glatt gehobelt; dann werden soviel Ruthen eingestoßen, als Bleistifthülsen gemacht werden können, und diese dann abgesehritten. Hierauf werden die Ruthen mit Leim bestrichen und die Stifte eingelegt, worauf dem Ganzen eine cylindrische oder prismatische Form gegeben wird. Nach dem Fassen und Behobeln erhalten die Bleistifte gleiche Länge und sind zum Verkaufe geeignet.

68. Čemú so potovali rokodelci v srednjem veku.

Po F. Stammu.

Dočim se je moral učiti rokodelski učenec pri jednem mojstru, zahtevala so združna pravila, da je delal pomočnik pri raznih mojstrih; zakaj kdor se je hotel ustanoviti za mojstra, moral je dokazati, da je potoval po svetu.

Namen takemu potovanju je bil ta, da se je pomočnik seznanil z rokodelstvom svojim, da je spoznal šege in navade raznih mest ter si pridobil strokovna poslovna in trgovska znanja, predno je začel na svojo roko. Da pa je bilo potovanje možno, moral je vsak mojster dati došlemu pomočniku dela ali pa potnino, če je bila delavnica že polna.

Po vseh mestih, ki so imela zádruge, bili so domóvi za óne pomočnike, ki niso dobili dela. Ondu so smeli ostati brezplačno in so lahko spoznavali šege prebivalcev, javne umotvore rokodelske in prometno razmerje.

Pomočnik je dokazal svoj stan z izpričevalom, potno knjižico, ali če je morda oboje izgubil, z rokodelskim rekom, po katerem je spoznal mojster pomočnika svojega rokodelstva. Rokodelski reki so bili daljši stavki, večinoma rimani ali v obliki dvogovora, takó da jih ni mogel rabiti kdo drug. Tudi so bile znamenitosti v posamičnih mestih, katere je moral popisati došli pomočnik v dokaz, da je bil res v tem ali ónem mestu. Takó n. pr. je na železni ograji «lepega vodnjaka» v Nürnbergu obroč, jedini, ki se dá obračati do cela; ta zakriti obroč je bil «znamenje» slavnega obrtnega mesta, kakor «železni hlod» na Dunaji.

Potovali pa so rokodelski pomočniki tudi zató, ker je potovanje kár najboljše spešilo in družilo vse stanove rokodelske. Popotni rokodelec je pripadal vsemu obrtu državnemu; smel je zahajati v vse delavnice; nobeden nov izum, nobena umetnost mu ni ostala prikrita. Kakó so napredovali posamični mojstri, videli so jasno njega drugovi in pomočniki ter potem razširjali izum in izboljšila. Res so bili nekateri mojstri in umetniki, kateri presežajo vrstnike svoje, ali splošni tvorí tedanjega ume-

talnega obrta, katerih mojstrov ne poznamo, kažó, da se je splošni razvoj dosegel le s tem, ker so delovali vzajemno vsi rokodelci v državi.

Popotne rokodelce smemo poleg tega primerjati stoterim nitim, ki so vezale in družile ves rokodelski stan in izredno spešile umetnosti.

69. Popotna pesem.

Zložil J. Stritar.

1. Danes tukaj, jutri tam,	2. Kakor ptica, ki leti
Druge gore, druga mesta!	Čez goré in čez ravnine,
Če mi všeč ni tu, drugam	Kraje gledam in ljudi,
Urno me odvede cesta.	Kaj mi mar njih bolečine?
-
3. Kdo tolaži mi sreé,
Ko tolažbe milo prosi?
Kakor svoje jaz gorjé,
Vsak gorjé naj svoje nosi!

70. Wanderspruch.

Son J. W. v. Goethe.

Bleibe nicht am Boden heften!
Frisch gewagt und frisch hinaus!
Kopf und Arm mit heitern Kräften,
Überall sind sie zu Haus.
Wo wir uns der Sonne freuen,
Sind wir jeder Sorge los;
Dass wir uns in ihr zerstreuen,
Darum ist die Welt so groß.

71. Kakó nam koristijo gozdi.

Spisal Fr. Erjavec.

Gozd ne daje dobička samó, kadar je posekan, ne, prepotreben in preimeniten je tudi, dokler še stoji. Te potrebe in imenitnosti sicer ne čuti toliko posamičnik, a čutijo jo celi okraji,

dà, cele dežele. Zlasti óne, ki so gozde nekđaj imele, toda jih uničile z lahkomiselnim gospodarstvom, bridko zdaj vzdihujejo po njih.

S čim pa koristijo gozdi celim okrajem in deželam?

Gozdi ustavljajo in razbijajo vetrove. Vsakdo vé, da v gozdu vihar nima take moči kakor na planoti. Po krajih, kjer so po gorah izsekali gozde, čuti se skoro, da po dolinah vetrovi dobivajo večjo moč. Doline prihajajo hladne in menj rodovite; posebno sadno drevje mnogo trpi in spomládi rado pozebe. Dežuje bolj neredno; pogostoma nastopajo suše, dež prihaja rad z nalivom, nevihte z viharji se množé, in toča tod rada ropoče.

Gozd hladi poléti zrak in ublažuje vročino. Iz vsakega drevesa, iz sléharnega peresa hlapí vodna para, vzdiguje se pa tudi iz kolikor toliko vlažnih gozdnih tal. Da se more vodna kaplja izpremeniti v paro, potrebuje toplote, in to mora dati zrak. Zató je v gozdu zrak hladnejši nego na planoti, ne gledé na to, da se pod košato streho zelenih vej nikoli ne more toliko ogreti od solnca, kakor zunaj na planoti. Po prirodnem zakonu si pa želi hladnejši gozdni zrak zjednačiti toploto z zunanjim gorkejšim zrakom, in zató veje zjutraj hladen vetrič od gozda. — Podnevi se zemlja na solnci ogreje, ponoči se pa zopet ohladi. Gozdna tlà se zaradi zelene strehe nad seboj ne morejo toliko ugreti, ponoči se pa tudi ne toliko ohladiti. Gozdni zrak je torej zvečer toplejši od zunanjega; zató piha na večer hladen vetrič proti gozdu. Takó ublažuje gozd letu veliko vročino in brani, da se toplota prehitro ne menja, kar je posebno imenitno spomládi in jeseni, ko mnogim sadežem pretí mraz in slana.

Gozd nam dalje čisti zrak. Po velikih mestih, kjer se hiša drži hiše in je vmes le malo drevja in zelenja, onečiščen je zrak po človeškem in živalskem dihanji in po vsakovrstnem smradnem izparivanji. Ta okuženi zrak diha drevje váse, izpreminja ga ter nam ga vrača zopet čistega. Zató nas toli ugodno oživlja zrak na planoti, zlasti v solnčnem gozdu. Zató silijo meščanje poléti na kmete, zató pošiljajo zdravniki bolnike v toplice in kopelji, ne toliko zaradi vode, kolikor zaradi čistega zraka, ki ga uživajo ondu.

Suh zrak človeku ne prija, ker dráži dihála, in je posebno neprijeten in škodljiv ljudém, ki boleajo na plučih. V gozdih in blizu njih pa je kolikor toliko vselej vlažen, ker iz dreves neprestano hlapi vodna para. Zató po gozdnatih krajih tudi pogostoma dežuje, in poletni dežji prijetno ublažujejo hudo vročino; po brezdrevesnih ravninah in golih puščavah pa je dež redka prikazen. Na otoku Malta so posekali gozde in odsihdob močno pogrešajo dežjà; po tri leta ga časih ni padlo ni kaplje. Ali tudi nasledki dežjà so v gozdu vsi drugačni nego po goličavah. Lij še tolika ploha, vodeni curki se razbijajo na vejah in na listji ter padajo v kapljah na tlà. Zeleni mah, suho listje in zemlja se napije te vode, vsa tlà se je nasrkajo do sita; odteka je napósled samó toliko, kolikor je zemlja ni mogla popiti, in še ta se odcéja le počasi. V dolino prišumí šele tedaj, ko je ondu že odtekla voda dolinske plohe. Na porobji takih gozdov pa zató tudi povsod vró izpod zelenega plašča vreli in potoki, kateri imajo navadno vse leto vode in tudi v dolgotrajni suši ne usahnejo popolnoma.

Sedaj pa pogledjmo, kakó udelavajo nalivi po gorah, kjer so posekali gozde. Za lesom gré hitro tudi mehka máhova odeja, ki se je prej širila v gozdnem hladu. Plohe odnašajo zemljo; za nekaj let se pokažejo kamenita gola rebra. Ako zdaj naliva dež, ne zadržuje ga nič; v silnih hudournikih dere voda nizdolu in nosi s seboj kámenje in pesek. S strašno silo pridere v dolino, trga jezove in branove, zaliva hiše, vasi in mesta. Tukaj odnaša rodovito zemljo, tukaj zasilplje njive in travnike s kamenjem in peskom, tam dôli zopet pretvarja zelene loge in cvetoča polja v pusto in nezdravo močvirje. Daleč po dolinah in ravninah poljedelec čuti in trpí škodo, ako v gorah ne znajo gospodariti z gozdom.

Prevelike koristi so po goratih krajih gozdi tudi zató, ker branijo človeška selišča sneženih plazov in gorskih usadov.

Od leta do leta se množé tožbe na pomladne povódnji. Te tožbe prihajajo tudi iz krajev, kjer v prejšnjih časih niso bile navadne. Povódnji nastopijo vselej takrat, ko se začné topiti sneg po gorah, in so tudi nasledek slabega gospodarstva

z gozdi. Nekdaj, ko je bila gora še zarastena z lesom, tajal se je na pomlad sneg po gozdu le počasi, in snežnica se je tudi odtekala polagoma. Sedaj pa se na golih rebrih sneg hitro topi, vode naglo narastajo in po dolinah stopajo čez bregove.

Človek je gozdom prvi in najsilovitejši kvarljivec.

72. Im Walde.

Von J. von Eichendorff.

1. O, Thäler weit, o, Höhen, O, schöner, grüner Wald! Du meiner Lust und Wehen Andächt'ger Aufenthalt! Da draussen stets betrogen Saußt die geschäft'ge Welt; Schlag noch einmal die Bogen Um mich, du grünes Zelt!	3. Da steht im Wald geschrieben Ein stilles, ernstes Wort Von rechtem Thun und Lieben, Und was des Menschen Hort. Ich habe treu gelesen Die Worte schlicht und wahr, Und durch mein ganzes Wesen Ward's unaussprechlich klar.
2. Wenn es beginnt zu tagen, Die Erde dampft und blinkt, Die Vögel lustig schlagen, Dass dir dein Herz erklingt: Da mag vergehn, verwehen Das trübe Erdenleid, Da sollst du auferstehen In junger Herrlichkeit!	4. Bald werd' ich dich verlassen, Fremd in die Fremde gehn, Auf buntbewegten Gassen Des Lebens Schauspiel sehn; Und mitten in dem Leben Wird deines Ernsts Gewalt Mich Einsamen erheben; So wird mein Herz nicht alt.

73. Die Nutzhölzer und ihre Beschaffenheit.

Nach B. Bucher.

Das zum Verarbeiten geeignete Holz entsteht dadurch, dass sich allmählich die Faserbündel verdichten und sich als Splint zwischen dem Mark und dem Bast eines Baumes immer neu bilden, solange der Baum wächst. Der innere härtere Theil heisst Kernholz, der äussere junges Holz. In der gemässigten und kalten Zone ruht die Splintbildung im Winter; doch kann man an der geringeren Dichtigkeit oder an

der Färbung die Stelle wahrnehmen, wo im folgenden Frühlinge die Zellenbildung wieder begonnen hat.

Ist das Holz in der Richtung der Fasern geschnitten, so heisst es Langholz; sind beim Schnitte die Fasern durchkreuzt, Querholz. Aderholz heisst die Fläche, welche mit den Fasern parallel läuft; Hirnholz diejenige, welche sie im rechten Winkel schneidet. An den Wurzeln und knorrigen Auswüchsen der Bäume laufen die Fasern krumm oder verworren; der Durchschnitt zeigt eine oft mannigfaltige Zeichnung, welche Flader oder Maser genannt wird.

Die verschiedenen Hölzer unterscheiden sich durch feine und gleichmässige, oder grosse und unregelmässige Zellen, ferner durch grössere oder geringere Feinheit der Faser, Farbe, Härte, specifisches Gewicht, Festigkeit, Biugsamkeit und Spaltbarkeit. Die härtesten und am schwersten spaltbaren Hölzer sind: Ebenholz, Buchsbaum, Cornelkirsche, Weissdorn, Weissbuche, Ahorn. Zu den weichsten und spaltbarsten gehören: Pappel, Tanne, Fichte. Die europäischen Hölzer sind meistens leicht gefärbt; die aus heisseren Ländern haben gewöhnlich tiefere Farben.

Für kunstgemässe Bearbeitung werden von europäischen Holzarten vorzüglich benützt: Zirbelkiefer zu Möbeln; Eichen zu Tischler- und Drechslerarbeiten; Ulmenflader zur Fournierung von Möbeln; das Ahornholz und der Ahornflader, das Eschenholz, die Weisspappel und Espe, der Erlen- und Birkenflader zu Fournituren; das Lindenholz zu Bildhauerarbeiten; das Nussholz zu Möbeln; die unechte Akazie, Weidenruthen und Weidenwurzeln für Flechtarbeit. Wilder Birnbaum, wilder Apfelbaum und Buchsbaum sind wichtig für die Holzschneidekunst; Weissdorn, Kreuzdorn, Wachholder, Spindelbaum für Drechsler; spanischer Flieder für Intarsia. Von den überseeischen Hölzern werden namentlich Mahagoni, Ebenholz und Sandelholz verwendet.

74. Umetalni obrt.

Spisal J. Flis.

Ko je človek napredoval v izobraženosti, skoro ni bil zadovoljen s tem, da je imel le potrebne stvari za vsakdanjo rabo; pripravljal si je okolico prijetnejšo, krasil vse, kar je bilo okolo njega. Neizobraženim národom se zdi lepo, kar je zeló veliko, grmadno, ali kar se nahaja v veliki množini; pri izobraženih národih pa je odločilna zunanja oblika in olepšava. Bogatini pri izobraženih národih so si zidali krasne palače, toda napravljali so si tudi lepo pohištvo, imeli v sobah lepo izdelane mize, stole, omare i. t. d. Z olepšavanjem teh stvari se bavi umetalni obrt.

Kakó se loči umetalni obrt od višje umetnosti in od obrta sploh? Tvorí višje umetnosti imajo ta namen, da zadoščajo zlasti duševnim potrebam in da ustrezajo lepočutju; navadni obrt pa imá nalogo, da zadošča bolj vsakdanjim telesnim potrebam. Umetalni obrt izkuša družiti oboje: zadoščati hoče vsakdanjim telesnim potrebam, pa tudi lepočutju našemu. Kos platna, recimo, katerega je naredil tkalec, prišteva se navadnemu obrtu, prav takó tudi vrč, katerega je izdelal lončar od gline, ali stol, katerega je naredil mizar od lesá samó za vsakdanjo potrebo in rabo. Če pa je tkalec vtikal platnu vzorec in mu pridejal primeren barven obrobek, ali če je dal lončar loncu posebno ukusno obliko, pobarval ga in olepšal s črtastimi ali prikladnimi rastlinskimi okraski, ali če je mizar noge in naslonila stolov lepó izrezljal, mize in omare olepšal z rezbami in vložnim raznobarvenim lesom, tedaj pripadajo ti tvorí umetalnemu rokodelstvu.

Zadosti pa ni, da je tvor samó okrašen, temveč gledati je nató, kakšni so njega okraski samí po sebi; ali so izdelani pravilno ali ne, in kakó se prilegajo stvári, na kateri se nahajajo. Ako niso pravilni in prikladni, ne moremo izdelka prištevati umetalnim.

Da se okraski res prilegajo stvári, najprej nikakor ne smejo ovirati rabnosti njene. Kupica, recimo, z nazobljenim

robom je jako nepripravna, da bi pili iz nje; na stol, čegar naslonilo imá jako izbokle, ostre rezbe, gotovo se nihče ne upa nasloniti; tukaj zaradi okraskov stvar ni rabna. Jednako neprimerni namenu so podnožniki, delani od izboklih cvetic, ali vezenine od steklenih biserov. Prav takó neprilichno je v podnožnike tkati ali vezti podobe ali izbokle šopke. Gledati je torej pri sléharnem tvorju, kakov mu je namen, in temu namenu mora biti primeren tudi okrasek.

Vsi okraski se morajo ujemati z zlogom óne stvari, na kateri se nahajajo. Ako vidimo okraske raznih zlogov namešane, neukusno je to in vpliva neprijetno na izobražen ukus, prav kakor zmes besed iz raznih jezikov v jednom govoru. Kdor hoče torej v umetalnem obrtu izdelovati stvari, ustrezajoče ukusu, mora dobro poznati vse zloge. Toda treba ni, da bi moral imeti tvor posebne okraske, češ, sicer bi se ne mogel prištevati umetalnemu obrtu; nego izdelek je umetalen, ako imá lično obliko, ako so posamični členi njegovi v lepem soglasji, da se strinjajo v lepo celoto. Tvoru umetalnega obrta so torej dovršeni tedaj, ako imajo lepo obliko, prijazno barvo in prikladne okraske, in ako oblika, barve in okraski ne nasprotujejo niti samim sebi niti namenu niti tvarini, od katere so zvršeni.

75. O zgodovini lesnega obrta.

Spisal J. Flis.

Do velike popolnosti je dospel umetalni obrt že pri starih izobraženih národih, zlasti pri Grkih. Izdelovali so Grki razne vložene okraske za orožje, za stole, mize in postelje. Kakor so uporabljali Rimljanje višjo umetnost grško, takó so si prisvojili tudi umetalno rokodelstvo grškega národa. Kakó lepe mizne ploče, trinožne in čveteronožne stole in druge potratne tvore so izkopali iz Pompej, vstavših od smrti! Iz starih slik in raznih spisov rimskih pisateljev vemo, da je bilo pohištvo bogatih Rimljanov jako potratno. Iz Azije so si kupovali toli drago pohišno orodje, da se nam zdí dandanes taka razsipnost kár neverjetna. Slavni govornik Ciceron ni pripadal

ravno najbogatejšim Rimljanom, vender si je kupil mizo od cipresovine za milijon sestercij, to je blizu 107.210 goldinarjev našega denarja.

Tudi podobe so skoro vrezovali v les. Da je ta umetalni obrt cvetel že v Judih, pripovedujejo nam poročila o svetem šatoru Davidovem in o zidanji templja Salamonovega. V starem Jeruzalemu so bile jako čislane zádruge rezbarjev, kateri so se bavili z olepševanjem lesenih obojev po hišah bogatinov in z izdelovanjem raznoterih lesenih posod.

Tudi iz starega Egipta so se ohranili pokrovi mumij, jako lepo zrezljani. Takisto so stari germanski in slovanski národje rezljali od lesá razne oblike za mnogovrstne namene; delali so si ščite, orožje, posode ter jih olepšavali jako preprosto. Rezljali so si tudi podobe bogov.

Do 10. stoletja so imeli zlasti pri cerkvenih opravah razne izrezljine, katere smemo prištevati pravim umetninam. Od 12. stoletja sém pa se je splošno spopolnila ta umetnost. V cerkvah se nahajajo leseni izdelki, katerih še nihče ni prekosil ni v narisku ni v umetniški dovršenosti. V Italiji se iz te dóbe vidijo leseni mozajiki od raznobarvenega lesá in od slonovine; zlasti pa je cvetela v 15. in 16. stoletji intarzija, katero so izvrševali večinoma menihi.

Tudi pohišje se je od 12. stoletja sém jako izpremenilo. Do srednjega veka so bile mize, klopi in omare težke, vseskozi delane arhitektonski, v skladu premočrtne. V 12. stoletji so jeli olepšavati pohišje z raznimi ornamentami, pa tudi s slikami; slovečim umetnikom se ni zdelo za malo, ako so barvali skrinje, postelje in omare ter slikali nánje. Do jako visoke popolnosti je dospel umetalni obrt v srednjem veku, zlasti v gotski dóbi (15. stoletje). Mnogo pravih umetnikov je delalo zánj, zakaj tudi izdelki umetalnega obrta so imeli prav táko umetniško vrednost kakor óni višje umetnosti. Tesno je bila takrat umetnost združena z rokodelstvom. Tisto dóbo se umetniki niso ošabno ločili od rokodelcev, niti se ponosno povzdigovali nad rokodelstvo, nego sodelovali so takó, da so bili samó mojstri, pomočniki in učenci, in prav to je razvilo obrt do krasnega cvetú.

Vsa hišna oprava je bila umetalna, lepa. Na stropu, vratih, oknih, mizah in stolih, na ključanicah in ključih so bili okraski; povsod se je kazal tanek ukus in spretna roka umetnikova. Pri bogatinih je bilo vse jako dragoceno. Vojvoda Albreht V. Bavarski je plačal za mizo 8202 goldinarjev. Vojvodi Filipu II. Pomorskemu je delalo omaro 24 umetnikov in obrtnikov. V tej omari se nahaja vse, kar je moglo tedanje umetno obrtništvo narediti lepega. Odičena je z raznimi podobami, srebrnimi okraski, biseri, mozajiki, portreti in raznimi dragotinami. Toda ne samó v palačah, tudi v preprostih hišah je bila najnavadnejša hišna oprava ukusna, jako prikladna, olepšana takó, da je prijala očesu, pa tudi zadoščala namenu in estetskemu ukusu.

V drugi polovici 16. stoletja so jeli izdelovati umetalne omare, katere so bile kár najbogateje olepšane z rezbami, intarzijami, cizeliranimi kovinami, êmajlom, slonovino in raznimi kameni. Izdelane so prav arhitektonski s stebri, pilastri in letvami. Čimbolj je prepadala renêsanca, tembolj je hišno orodje preobloženo z ornamentami. Za prvega francoskega cesarstva je vladala šega, da so belili les in posebne dele robili z zlatom. Dandanes hodi umetalni obrt v gostí k vsem prejšnjim dôbam; izvirnega imá prav malo; kar pa je izvirnega, za to gré zahvaljati samó dovršenejšo tehniko.

76. Drechserei und Schnitzarbeit.

Die Drechserei erlebte eine Zeit hoher Blüte bei den Griechen und Römern, sank aber unter den Stürmen der Völkerwanderung wieder in die Roheit ihrer Anfänge zurück. Nur in Byzanz waren noch Reste des alten Gewerbes vorhanden, welches erst wieder bei den Arabern und Türken herrliche Blüten entfaltete.

In Deutschland entwickelte sich dieses Handwerk erst seit den Kreuzzügen und erreichte seinen Höhepunkt im 15. Jahrhunderte. Insbesondere war Nürnberg die gesegnetste Pflgestätte der neu erstandenen Künste und Gewerbe, namentlich im 17. Jahrhunderte. Man unterschied Grob- und Feindrechsler; die Stahl- und Messingdreher nannte man Rothschmieddrechsler. Sie

bedienten sich gewöhnlich eigener Drechselmühlen, welche Eigenthum der Stadt waren und an einzelne Meister auf Lebenszeit verpachtet wurden. Den Pächtern war aber bei Geld- und Gefängnisstrafe verboten, ihr Geheimnis zu verrathen und einem Fremden die Mühle zu zeigen.

Unter den Fein- und Kunstdrexlern des 17. Jahrhunderts ragt die Nürnberger Drechslersfamilie Zick einzig in ihrer Art hervor. Den Drechsler Peter Zick berief sogar Kaiser Rudolf II. an seinen Hof und wurde sein gelehriger Schüler. Andere bedeutende Meister waren Georg Grün, Friedrich Kleinert u. a.

Einer der größten Drechslern Nürnbergs war ein Österreicher Namens Leo Pronner. Er brachte die Drechslerei auf die Höhe ihrer Leistungsfähigkeit und verfertigte wunderbare Dinge, so namentlich ein Messer, in dessen Hefte dreizehn kleine Kästchen von Elfenbein enthalten waren. In denselben befanden sich unter anderem über tausend Stücke aus allerei Stoffen, als Haus- und Kellergeräthe, Handwerkszeug, eine eiserne Kiste mit einem geheimen Schloß, die mit hundert Miniaturgoldstücken gefüllt war, sowie andere winzige prachtvoll ausgeführte Gegenstände. Es gab nur wenig Drechslern, die Pronner an Geschicklichkeit und Zierlichkeit der Arbeit gleichkamen.

77. Kovaštvo.

Iz «Vrtca».

Kovač je rokodelc, kateri kuje s kládivom na trdem nakovalu; posebno imenujemo kovača tistega, kateri dela kólom okove in podkáva konje. A vsem ostalim rokodelcem, kateri imajo posel z železom, pridevamo taka imena, ki najbolj označujejo njih delo. Takó zovemo žebjarja ónega, ki dela žeblje; kotlarja, ki kuje kotle; druge, ki narejajo nože, ključanice i. t. d., imenujemo nožarje, ključarje i. t. d. Samokóvnik (fužinski kovač) izvršuje največje in najtežje stvari: nakovala, kotve (mačke) ladjam ali korabljem i. t. d. Namesto navadnega kládiva mu rabi velikansko kládivo, katero goni voda, da sámó kuje delo njegovih rok; zató imenujemo takšno napravo tudi samokóv. Kovači, žebjarji, ključarji in orožarji kujó z manj-

šimi, ročnimi kládívi. Orožarjev je čimdalje mènj, ker zdaj orožje največ delajo tvornice.

Kovač si kupuje železo od železninarja. Zelezno plésno (šino) prvič preseka z razsekáčem na več manjših kosov in jo potem prekuje v raznovrstne stvari. Ako hoče n. pr. okovati kôla, odseka od železnega plésma toliko železa, kolikor mu ga je treba za okove na kolesih. Potem železo razbéli in dene na nakovalo, kjer ga često po več pomočnikov po taktu kuje s kládívi, po 11 — 16 *kg* težkimi. Železo se tanjša, da se napósled pretvori v šibek obroč. Ko je kolesno opasilo gotovo, prebijejo se s prebijáčem na več krajih skvóžnjice, da se železni obroč h kolesu prikuje.

Kotlarje štejemo tudi h kovačem. Delajo pa od medí in bakra raznovrstne posode: kotle in kotlíče, skledé, ponve, vrče, ceví i. t. d. Tudi hiše in cerkve pokrivajo z bakrom. Kotlarjem rabi méd ali baker, ki je že tanko razblinjen. Vsako posodo tudi znotraj pocinijo, ker bi sicer ne bila samó škodljiva zdravju, temveč tudi nevarna življenju.

Kleparji narejajo od kositarja in pločevine razno hišno in kuhinjsko posodo, ceví i. t. d. Rabi jim do malega isto orodje kakor kotlarjem. Tudi oni krijó hiše in zvonike z železno pločevino.

Nožarji delajo nože od železa. V starih časih so ljudjé rezali z noži od kámena, ali da bolje rečemo, namesto nožev so rabili ostro kámenje in školjke. Stari Rimljanje in Grki so že poznali nože, toda niso ž njimi rezali pri mizi, ker je bila tedaj navada, da so nosili na mizo že razrezane in zdrob-ljene jedí. V 13., 14. in 15. stoletji so jeli rabiti nože tudi pri jedi; v tistem času je rabilo več vrst nožev na Angleškem, Francoskem in Nemškem, a tudi že pri nas. — Vilice so izumili v 15. stoletji; prvi so jih rabili Lahí. Na debelo se izdelujejo noži v posebnih tvornicah, izmed katerih je najiminitnejša angleška v Sheffieldu. Prva britev je bila narejena leta 1638., prvi peresni nožič pa leta 1650.

Ključarji ne delajo od železa samó ključanic in ključev, nego tudi razne druge stvari: máline za kavo, okove, verige,

rešetke i. t. d. Homer pripoveduje, da so že v starih časih poznali ključanice in zapore. Lakedemonci so izumili ključe, katere so pozneje dovršili Rimljanje in Grki. Prve umetalne ključanice je izmislil Ivan Ehemann v Nürnbergu 1540. l.; potem so Francozje in Angleži izumili raznovrstne žabnice (obesilne ključanice) in jako umetalne spróžnice. Ključarji novejšé dôbe so v tej stvári že jako napredovali. Komu niso znane umetalne ključanice železnih blagajnic?

Mnogo je še drugih rokodelcev, ki obdelujejo kovine. Taki so: srebrarji, zlatarji, zvonarji, orožarji, kositarji, olóvarji.

Zvonarji lijó zvonove od zvonovine, katera imá tri do pet delov bakra in jeden del kositarja. Že v prvih časih so imeli v jutrovih deželah majhne zvonove. Egipčanje so jih rabili za nekako godbo ob slovesnostih in plesih. Hebrejci so s takimi zvončki lepšali obleko, Rimljanje pa so ž njimi dajali znamenje, kadar so hoteli sklicati zbor. Namesto denašnjih velikih zvonov so jim rabili bakreni kotli, po katerih so tolkli s kládivcem ali čim drugim. Prve cerkvene zvonove je v začetku 5. stoletja uvedel škof Paulin v mestu Noli blizu Vezuva na Laškem. Do 12. stoletja so zvonove rabili samó za zvonjenje, ali ko so izumili ure na zvonikih, upotrebljali so zvonove tudi za take ure. Največji zvon v Evropi je v Moskvi; treba mu je 24 ljudij, da morejo zvoniti ž njim.

78. über Metallindustrie.

Nach J. Stockbauer.

In der Metallindustrie steht das Gold als König der Metalle oben an. Es eignet sich ganz besonders für Schmucksachen, soll aber als Schmuck nur in sparsamer Weise angewendet werden. Überladung mit Zierat ist überhaupt das Zeichen eines verwilderten Geschmacks. Das Gold soll als Schmuck keine Last werden und den zu schmückenden Theil weder drücken noch beengen. Ferner muß berücksichtigt werden, daß der helle Glanz des Goldes alle feine Modellierung aufhebt und sie größtentheils unsichtbar macht. Der Glanz vernichtet somit gerade das, was am höchsten zu schätzen ist: die künstlerische

Form. Dagegen kann eine passende Verbindung des matten Goldkörpers mit einzelnen polirten Theilen die schönsten Wirkungen erzeugen. Im ganzen Alterthume wurde diese Art, das Gold zu bearbeiten, ausgeübt.

Dem Golde am nächsten steht unter den Metallen das Silber. Dieses findet sich häufiger, ist daher geringer im Werte; es hat nicht jene Schmiegsamkeit und Dehnbarkeit wie das Gold, dagegen eine durch sanften Glanz dem Golde fast gleichkommende Schönheit. Für das Gold bildet Silber den Hinter- und Untergrund, für minderwertige Metalle nimmt es mitunter allein, oft gemeinsam mit Gold dessen Bedeutung als Schmuckmittel ein.

Das Silber wird vorzugsweise zu Gefäßen und Geräthen verwendet. Solche bildeten früher in jedem ansehnlichen Hause einen künstlerisch oft sehr wertvollen Schatz. Die ältesten Silbergegenstände sind fast alle noch besonders durch Gold verziert. In dem Filigran, d. i. in zierlichen, durchsichtig zusammengeflochtenen Fadengewinden, hat sich das Silber einen besonderen Schmuckstil geschaffen.

Neben Gold und Silber gelangen in der Metallindustrie auch Kupfer, Zinn, Eisen, Zink und Blei zur Verarbeitung. Kupfer und Zinn haben seit dem Alterthume in der Form der Bronze eine wichtige Stellung eingenommen. Bronzegefäße und Bronzegeräte bildeten den Stolz des reichen Römers. Die Eigenschaft der Bronze, sich im Laufe der Zeit mit der sogenannten Platina zu bedecken, hat in neuerer Zeit Veranlassung gegeben, Büsten und Vasen auch aus Zink, welches für die Annahme metallfarbiger Überzüge besonders geeignet ist, in der Form und Farbe alter Bronzegegenstände herzustellen. Trinkgefäße aus Zinn waren im 16. Jahrhundert gewöhnliche Erfordernisse eines vermögenden Hausstandes; sie wurden mit den feinsten und zierlichsten Ornamenten decoriert. Die aus jenen Zeiten erhaltenen Kannen dienten als Trinkgeschirr für den Most.

Das Eisen ist das eigentliche Handwerksmetall. Es hat wegen seiner großen Festigkeit, Dichte und Härte sowie in Folge einiger anderer Eigenschaften einen fest und bestimmt abgegrenzten Kreis, innerhalb dessen seine Producte sich bewegen. Schmuck aus Eisen, und sei er noch so fein gearbeitet, ist seiner Natur nach nie schön.

Trinkgeschirre aus Eisen können höchstens als Merkwürdigkeiten Entschuldigung, niemals aber Billigung finden. Eisen ist nicht das Material für Möbel, es müßten denn Möbel sein, die, im Freien stehend, längere Zeit den Einflüssen der Witterung trogen sollen.

Die Behandlung des Eisens ist eine verschiedene, je nachdem man Schmiede- oder Gufseisen zu verarbeiten hat. Das Schmiedeeisen erscheint meistens in einer Gestalt, welche der Technik seiner Herstellung genau entspricht. Wenn die eisernen Stäbe auf dem Amboss mit dem Hammer bearbeitet werden, so biegen sich die zu beiden Seiten des Hammerschlages befindlichen Theile auf, und es entstehen aus dem geraden Eisenstabe spiralförmige Krümmungen, die das Grundmotiv fast sämtlicher Gitterwerke der Renaissance bilden. Dieses Motiv hat man erweitert, künstlerisch umgebildet und Arabeskenverschlingungen geschaffen, die in dem festen Rahmen scheinbar leicht sich bewegen und zuoberst außerordentlich fein gegliederte Blumengebilde ansetzen. War nun ein Dreifuß, ein Candelaber oder ein Gitter zu fertigen, so blieb fast immer die Spirale die vorherrschende Grundform.

Im fertigen Zustande wurden dann einige ihrer Theile, besonders die oberen Ausläufer, einzelne in die Spiralen gebundene Blüten und Blätter vergoldet, dem Ganzen aber der Charakter und die Farbe des Eisens gewahrt.

Beim Gufseisen hingegen ist die Modellierung und Bervielfältigung eines und desselben Gegenstandes Hauptsache. Der Modelleur für gusseiserne Gitter u. dgl. wird sich am besten in den Grenzen der geometrischen Decorationsweise halten. Leichte Vergoldung in einzelnen Linien und Streifen auf dem dunkeln Grund trägt wesentlich zu einer schönen Schaustellung der Formen bei.

Unter den verschiedenen Decorationsarten, womit das Eisen verziert wird, sind vornehmlich das Ätzen, Damascieren, Tauschieren und Schneiden zu erwähnen. Ihre hauptsächlichste Anwendung fanden und finden sie noch bei Waffen. Gewöhnliche Schlosserarbeiten des Mittelalters und der Renaissance waren leicht graviert, und es wurde denselben häufig auch ein stahlblauer Ton gegeben, wodurch sie sich höchst vortheilhaft von dem meist dunkeln Holzgrunde abhoben.

79. Barve krasilnih umotvorov.

Spisal J. Franke.

Lepo zložene barve imajo veliko moč. One vplivajo na predmet, da se nam vidi mičen, krasen, očarevalen, mil in ljubek, resen ali celó osoren. Napačna skladba barv pa lahko zniža in uniči vtisek krasil ali ornamentov; vpije in kriči, žali okó in ukus ter je zoperna ali smešna tudi preprostemu očesu.

Barvanje krasilnih likov imej v prvi vrsti praktičen ali strokoven zmoter. Pomagaj jim namreč do razvitka, povzdigni jih in uveljavi ter loči njih posamične dele. Umotvor zadóbi krepost, določnost in jasnost; ta svojstva tvorijo velik del lepote.

Barve se ne ločijo le po svojem posebnem značaju, recimo, po pristni barvi, kakor n. pr. rdeča, zelena, modra i. t. d., ampak tudi po svetlosti. Tudi to svojstvo — svetlotemno (*chiaroseuro*) — važno je jako in oblikovju premnogokrat jedina barvena opora, n. pr. če uporabljamo les prirodnih barv, svetlo in temno kovino, kamen ali druge tvarine, ki nimajo živih, polnih barv.

Preglejmo najprej barve po njih posebnem značaju. Ločimo jih:

1. v tri izvirne ali prvovrstne (osnovne) barve: rmeno, rdečo in modro. Prva je najsvetlejša; poslednjo je môči otemniti najbolj, ne da bi izgubila značaja, t. j. vselej ostaja še modra.

2. Drugovrstne, pomešane iz izvirnih. Te barve so: oranžna iz rmene in rdeče, purpurna iz rdeče in modre in zelena iz rmene in modre. Purpurna in zelena barva ohranjata svoj značaj, ako sta tudi močno otemnjeni.

3. Tretjevrstne, pomešane iz drugovrstnih, so: citronasta ali citrin iz oranžne in zelene, rjavordeča (ruset) iz oranžne in purpurne in olivna iz purpurne in zelene.

Črna in bela barva sta v primeri z naštetimi gledé na barveni značaj brezbarveni, nedoločni ali nevtralni; kažeta pa največje nasprotje svetlotemnega. Črna kaže uničenje svetlega, t. j. temò, bela pa najvišjo barveno svetlost. Siva barva,

sredi črne in bele, mrtva je tudi gledé na svetlost, torej popolnoma nevtralna.

Senčenje. Na del kake lepe barve, n. pr. rdeče, narédi senco. Obsenčena barva ohranja značaj, ostaja še rdeča, vendar ni toli živa, kakor je zraven v svetlobi. Blizu isto vidiš, ako primesiš lepi barvi črne. Otemniš ali osenčiš jo; vzameš ji pa tudi lepote, in sicer več, nego s prirodno senco. Barva, pomešana s črno barvo, izgubila je več značaja, nego če ji odtegneš svetlobe.

Če primesiš lepi barvi bele, bode svetlejša, izgubi pa precéj več lepote, nego pridobi svetlosti; kaže se oslabela, blede. Z belo in črno barvo torej izpremeniš lahko vsako barvo na svetlo ali temno stran, urediš nje «svetlotemno». To imenujemo senčenje barve (različni toni barve).

Nevtraliziranje. Ako primesiš barvi sive, znižaš ji značaj; vzameš ji lepote in živosti; barva se izpremeni v nevtralno, nedoločno. Nje svetlotemno pa ostane neizpremenjeno; le prav svetla otemni nekoliko, močno temna pa bode nekoliko svetlejša.

Namesto črne, bele ali sive barve primesiš lahko katerikoli barvi vsako drugo gorenjih devetih in ji takó izpremeniš značaj. Pridéni n. pr. lepi rmeni barvi stvarco modre: ostane tí še lepo rmena, vendar se bode nagibala na zelenkasto stran in se ločila od nemešane. Isti rmeni pridéni stvarco rdeče barve: ormenela bode še bolj. Čim več prideneš jedne ali druge, tem bolj se oddaljuje zmes od pristne rmene barve; dobodeš pa célo vrsto novih, nekoliko različnih barv. Take male razlike imenujemo nijanse; skupaj s senčenjem tvorijo prebogato zbirko barvnega zaklada.

Barvo imenujemo nasičeno, polno, če kaže vso lepoto značaja svojega, če nima nič sivega ali nevtralnega. Modra barva je n. pr. nasičena, ako si je ne moremo misliti še bolj modre.

Intenzivno, močno, živo imenujemo barvo, ki je nasičena in svetla. Intenzivne barve rdečega in rdečermenega značaja imenujemo ognjevite. Modra barva in óne barve, v katerih je veliko modrine, vtiska so milega, hladnega. Slabotna pa je barva, v kateri je mnogo sive.

Skladba. Kakó je izbirati in skladati iz tega velikega zaklada? Odgovor je sila kratek: Razdéli in zdrôbi posamične barve po umotvoru takó, da se zjedinijo od daleč v umirjen (nevtraliziran) blišč! Do takega učinka vodi sila mnogo načinov; vseh pa še dolgo niso iznašli in poskusili. Kakó so doslej zlagali barve na krásilnih umotvorih, katere priznava svet za izvrstne in vzgledne, o tem bodi tu nekaj načelnih navodil.

Ako zmešaš rmeno, rdečo in modro barvo, umiré se do cela, ali ta mir je mrtev, ker druga drugo popolnoma uniči, takorekoč popije. Iz mešanice nastane siva barva. Ako pa razvrstimo to trojico na določenem površji takó, da odmerimo rmeni barvi tri, rdeči pet in modri osem delov, stopijo tudi v polno ravnotežje: umirjene so in v harmoniji. Takov mir pa ni več mrtev, ampak živ in lep; vsaka barva gorenje trojice se kaže v skupini še lepša, nego je sama po sebi. Ta skladba je od vseh najmogočnejša in najsijajnejša, zlasti ako nadomešča rmeno barvo svetla kovina, namreč zlató.

Take barve, katere se v določenem razmerji površja umirjajo ali harmonizirajo, imenujemo dopolnilne (komplementne). Ker so druga od druge po značaji kolikor možno oddaljene, zovejo se tudi nasprotne.

Skladba je nepopolna, kadar ne obseza vseh treh prvovrstnih barv, bodisi pristnih ali v zloženem (mešanem) stanji. Mesto rмене in modre barve nam rabi lahko njiju vsota (zmes), t. j. zelena barva, ki se spolnjuje z rdečo. Rmena se takisto spolnjuje s purpurno, oranžna pa z modro.

Drugovrstna trojica se spolnjuje, kadar obseza oranžna barva osem, zelena jednajst, purpurna pa trinajst delov površja. Tretjevrstni trojici je razmerje: devetnajst delov za citrin, jedenindvajset za rjavordečo in štiriindvajset za olivno barvo.

Navedena razmerja veljajo za barve jednake intenzivnosti. Kadar pa skladamo intenzivno barvo z drugo mènj intenzivno, dati moramo drugi tem več površine, čim motnejša, mènj intenzivna je.

Barve se po sosednih barvah navidezno nekoliko izpremené. Na beli (svetli) podlagi (belem dnù) se kaže vsaka barva

temnejša, na črni (temni) podlagi svetlejša, na sivi intenzivnejša, nego je sama po sebi. Dalje se izpreminjajo barve, kadar se dotikajo drugih, tudi gledé na nijánsó, in sicer se nagiblje vsaka k tisti, ki spopolnjuje sosedno barvo. Takó je videti rdeča barva poleg modre nekako oranžna, modra pa vleče na zelenkasto.

Skladba nasičenih in polno intenzivnih barv imá čisto nekaj ostrega in trdega. Ostrino ji vzamemo, ako znižamo intenzivnost; kakó in koliko, o tem določa v posamičnih slučajih jedino le izurjeno in občutno okó.

Da ti bodo krasilni liki krepki in določni, ravnáj se po nastopnih navodilih:

Barve razvrsti takó, da se ne stikajo. Barvena krasila na podlagi nasprotne (dopolnilne) barve loči od dná z obrobki svetlejšé barve: rdeče cvetice na zeleni podlagi obrobi n. pr. s svetleje rdečimi potezami. Barvena krasila na zlatem dnú loči z robci temnejše barve. Krasila kakeršnekoli barve lahko ločiš od dná z belimi, črnimi ali zlatimi obrobki. Na črnem ali belem dnú se ločijo krasila sléharne barve brez obrobkov; temna krasila na svetlem dnú obrobi s še temnejšimi potezami. Pri skladbi «samosvojih» nijans (različnih senčnatih stopinj jedne in iste barve) naj bodo svetla krasila na temnem dnú brez obrobkov; temna krasila na svetlem dnú pa obrobi temneje.

Zlató, srebró, bela, siva in črna barva se dobro strinjajo z vsakeršno skladbo. Rabijo samó za vezilne in ločilne člene, in takrat morejo boljšati ménj dobre zveze. Barve, ki se le malo ločijo po nijansi, strinjajo se tudi dobro, n. pr. travnato-zelena in modrozelená, ker sta si takorekoč sorodni. Kakor hitro se pa bolj oddaljita, skladata se jako slabo.

Za skladbo barv in ločitev krasilnih likov so vzgledni proizvodi vzhodnih národov, Arabov, Perzov, Mavrov, Indov, nekoliko tudi Kitajcev in Japancev.

80. Schafwolle und Baumwolle.

Die Bewohner kälterer Zonen waren schon frühzeitig bemüht, langhaarige Thierfelle zu ihrer Bekleidung zu wählen, worauf sie bald die Wolle noch lebender Thiere zu benützen begannen. Namentlich das Schaf wurde schon in den ältesten Zeiten theilweise auch wegen seiner vortrefflichen Wolle gezüchtet.

Die Wolle hat die Eigenschaft, sich zu verfilzen, d. h. unter der Einwirkung des Druckes, der Wärme und Feuchtigkeit sich unlösbar zu verwirren. Sie gibt die weichsten Gewebe, hat natürlichen Glanz und nimmt leichter Farben an als Baumwolle. Da sie auch viel wärmer hält als andere Stoffe, wurde sie von altersher zu Obergewändern, Zeltdecken und Teppichen benützt. Auch die Verwendung des Filzes war frühzeitig bekannt. Die Schafwollweberei in Indien scheint seit Jahrtausenden unverändert betrieben zu werden. — Seit dem 10. Jahrhundert wurden die deutschen Wollenmanufacturen berühmt.

Die Hauptgattungen der Schafwolle können folgendermaßen charakterisiert werden: Schafe in halbwildem Zustande tragen die ursprüngliche, doppelte Haardecke; die spanischen Merinoschafe das feine, weiche und kürzere Flaumhaar; die englischen und die deutschen Landschafe nur das längere, gröbere Oberhaar. Nach der Art der Verarbeitung unterscheidet man Streich- oder Krazwolle, die zu Tuch und Flanell, und Kammwolle, die namentlich für Teppiche verwendet wird.

Ähnlich der Schafwolle findet auch die Baumwolle vielfache Anwendung. Die Baumwollpflanze wird in der Türkei, in Griechenland, Süditalien, Spanien, Aegypten, Arabien, Indien und China gehalten, gedeiht aber ganz besonders in Amerika. Hier ist der rechte Boden für die Pflanze, die ein leichtes, mit Sand gemischtes, schon angebautes Land verlangt; hier findet sie auch das passende Klima, welches nicht zu trocken sein darf, weil bei Mangel an Regen die Wolle zu kurz bleibt.

Die Baumwollpflanze findet sich bald als Kraut, bald als Strauch, zuweilen sogar als drei bis fünf Meter hoher Baum, hat herzförmige Blätter und ziemlich große, gelb- oder purpurrothe fünf-

blättrige Blumen. Die Frucht ist einem großen Mohnkopfe ähnlich, springt bei der Reife auf und enthält mehrere Samenkörner, die in eine lange weiße Wolle gehüllt sind. Die Kapseln müssen des Morgens, ehe sie aufspringen, abgepflückt werden. Die daraus gewonnene Wolle wird entweder durch die Hand oder durch eine Maschine von den Samen und Hülsen gereinigt und hierauf in große Säcke verpackt, welche in einer Presse zu gewaltigen vier-eckigen Ballen zusammengedrückt und dann versandt werden.

81. Die Entwicklung des Maschinenwesens in der neuesten Zeit.

Nach Kehlen.

Obwohl man schon bis zur zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts einzelne Maschinen verwendete, welche durch die Kraft des Windes oder Wassers, oder noch durch die menschliche Hand in Bewegung gesetzt wurden, so trat doch erst mit der Erfindung der Dampfmaschine ein ungeahnter Aufschwung ein. Durch diese erhielten erst die anderen Maschinen ihre größte Leistungsfähigkeit, so namentlich die Spinn- und Webmaschinen, ferner die Dressur-, Appretur-, Klop- und Auspress- und Schermaschine. Im Jahre 1802 wurde die Seidenwebmaschine erfunden, welche die verschiedensten Muster auszuführen vermag.

Gegenwärtig gibt es Maschinen, welche die verschiedensten Handarbeiten mit einer Kraft, Schnelligkeit und Genauigkeit ausführen, wie es Menschenhände gar nicht imstande wären. Eine Kreissäge schneidet dickes, trockenes Eichenholz mit einer Leistung, die gleichzustellen ist einer Arbeit von 24 Männern; die Stednadelmaschine erzeugt in 48 Stunden 100.000 Nadeln; die Drahtstiftmaschine in einer Minute 300 Stück Stifte. Gegenwärtig werden Maschinen sogar in der Kunst verwendet, so z. B. Graviermaschinen, die prachtvollen Schmuck anfertigen; Reliefskopiermaschinen, welche Medaillen aufs vollkommenste nachbilden, nebst vielen anderen.

Aber drei Erfindungen sind von ungeheurer Bedeutung: die Gasbeleuchtung, die Photographie und der elektromagnetische Telegraph. Endlich gelangte das Schrift- und Druckwesen

zu einer wunderbaren Vollkommenheit durch die Erfindung der Schnellpresse, der Letterngießmaschine und des Maschinenpapiers, sowie jener der Lithographie, der Stereotypie, des Öldruckes u. a.

Wie sichtbar wirkten diese Erfindungen auf das ganze gesellschaftliche Leben! Wo sonst weithin unbebaute Felder sich erstreckten, trug jetzt alles Früchte; wo sonst öde Strecken lagen, hoben sich ungemessene Schätze zutage; an der Stelle der ungebahnten Wege durchzogen die schönsten Straßen das Land; zahllose kunstvolle Brücken überspannten die Ströme und Flüsse; eine Menge herrlicher Paläste und geschmackvoller Häuser erhoben sich in den Städten; die Einwohnerzahl dasselbst wuchs um das Doppelte; auch das Land blühte ringsum auf, und man sah schöne Dörfer, wo sonst nur armselige Hütten gestanden waren.

An dieser wunderbaren Entwicklung der Industrie haben besonders die deutsche, die englische und die französische Nation mitgewirkt. Der Orient, die Urheimat aller Künste und Gewerbe, ist fast durchwegs weit hinter Europa zurückgeblieben, hingegen ist Nordamerika ein Land von staunenswerter Gewerbsthätigkeit. Auf die reichsten Naturkräfte gestützt und vom kühnsten Unternehmungsgeiste erfüllt, erhebt es sich wie ein Riese neben Europa.

82. Svilni prelec.

Prvotna domovina svilnemu preleu je Kitajsko in Indija, odkoder ga je v šestem stoletji v Grško dal uvesti cesar Justinijan. Odtod se je reja te koristne žuželke razširila po Laškem, Francoskem in Španskem. Dandanes jo imamo povsod, kjer ji rase bela murba v živež.

Svilni prelec je neznaten metulj, debelega trupla in na robu izrezanih kril; tri mrke, temnejše proge mu držé čez krila. Samec imá jako grebenasti tipalnici, samica pa le ščetinasti.

Samica leže mnogo (200 do 300) jajčec prosene velikosti, ki potem prezimijo. Spomládi, kadar poganja bela murba listje, izleze iz jajčeca svilčeva gosenica. Mlada gosenica je neznano požrešna, rase hitro in se leví štirikrat ali petkrat. Kadar dorase, vsa

je bela in gola ter se začne zapredati. Ko se je z nekolikimi nitimi pripela med veje, slamo, ali kar ji pripraviš, zamota se v gost, dolg zapredek (kokón), ki imá velikost in podobo golobjega jajca. Posamične niti v zapredku pa niso jednake. Zunanji rahli ovojek daje takozvano kosmato ali zadnjo svilo; v sredi je najdaljša (do 300 *m*) in najtanjša svila; notranji ovojek pa je jako zmeden in daje takoimenovano svilno vato. Svilec se zaprede v štirih dneh; za 18 do 20 dnij predré metulj zapredek, katerega je prej omehčal z nekim sokom, ki mu teče iz ust.

Pri svilarstvu je treba paziti, da se gosenice ne izležejo, dokler jim nimamo dovolj hrane. Imeti morajo vedno zadosti lepega zelenega listja murbovega, da ne stradajo. Kadar so se zapredle, ne dajmo metuljem predirati mešičkov, ako nam gré za svilo; pomoré se s suho toplino ali pa z vročo vodo. Le srednja zapredkova leža se dá lepo odmotati; vender je jedna sama nit navadno pretanka; zato se jih jemlje po pet ali šest skupaj.

Najbolj je razširjeno svilarstvo po Francoskem, kjer imajo dandanes okolo 80.000 statev za svilnato blagó.

83. O gospodarstvu.

Človek mora delati, ker potrebuje mnogovrstnih stvari za življenje. Takove stvari nam podaja priroda sama; ali te prirodine moramo izpreminjati, preustrojati za svojo rabo; také si pridobivamo blagá. Ako presojamó blagó po tem, kakó je rabno in koliko ga upotrebujemo, udarjamo mu ceno.

Vsako blagó torej pridobivamo z delom. Delo pa ni samó telesno, ampak tudi duševno. Telesno delo je iz večine težko, duševno pa je često še težje, in zato mu pristóji višje plačilo. Oboje se časih druží, in tedaj je treba duševne izvežbanosti in telesne zmožnosti.

Vsakemu delu treba nadalje reda, in če je preobsežno, tudi primerne razdelitve. Vsakdo ne more biti zajedno zidar in tesar, krojač in čevljar. Jeden dela za tisoče, in tisoči delajo

za jednega. Da ne delimo dela, ne bi nam bilo móči napredovati. Kar pa delimo, moramo tudi zopet uvrščati v splošno delo človeštva, uveljavljati je moramo. Zató je treba, da izdelujemo take stvari, ki so rabne in potrebne. Delo se ceni po plačilu, proizvod po vrednosti. Obema veljá zakon konkurenceje, to je zakon ponudbe in kupa.

Poleg dela je pri vsakem obrtu še druga moč, namreč glavnica (kapital). Glavnica ni samó denar, ampak tudi slé-harna stvar, ki je trajno koristna in potrebna. Vsa glavnica je nabrano delo; glavnica zvišuje tvornost in razširja plodovitost. Po tem se ravná zaloga in moč delavčeva. Glavnica je dvojna: ustanovna, ako ž njo ustanovimo trgovino ali obrt, in prometna, če jo rabimo za nadaljevanje trgovine.

Glavnica nastaja iz večine po *štedenji, to je takó, da hranimo nekatero blagó za poznejšo uporabo. Prištediti si moramo káj le takrat, ako smo ugodili in zadostili vsem potrebščinam; ako nam še káj ostane, lahko skrbimo za prihodnjost. Temu pa treba gospodarske opreznosti in tudi izobraženosti. Nevedni in surovi ljudjé ne štedijo, takisto ne lahkomišljeniki in neizkušenci. Ako smo káj prihranili, moramo si imenje tudi zagotóviti; zató mora biti ta imovina zgolj naša svojina, katera se dá ohraniti in varovati tudi po smrti.

Takó se v gospodarstvu spaja vse. Življenje ni možno brez dela in prihranjenega imenja, imenje pa nam zagotavlja svojino in dedno pravico. Poštenemu delu gré plačilo, in plačilo se polagoma nabira v glavnico. To nalagamo varno in obrestno v hranilnicah, manjše zneske zlasti v poštnih hranilnicah. Treba je pa glavnico tudi varovati kvarnih vplivov, n. pr. ujím, bolezní in smrti. Zató poslujejo zavarovalnice in bolniške blagajnice. Prevažno je za národno blaginjo zavarovanje na življenje.

Vsak razmišljujoči človek poznáj te naprave, zakaj delal bode plodoviteje in varneje, zajedno pa zaupneje in veseleje!

Vsebina.

Slovnica.

	Stran		Stran
O glasnikih	1	Predlog	70
Samostalnik	4	Prislov	80
Pridevnik	19	Veznik	82
Zaimek	29	Medmet	87
Števnik	40	Orodje za obdelovanje lesa . . .	88
Glagol	44	Orodje za obdelovanje kovin . .	92

Berilo.

I. Nравnoblažilni spisi.

	Stran		Stran
1. * Življenje ni praznik	97	17. * Upanje	106
2. Wo nichts ist, kommt nichts hin	98	18. Sprichwörter	106
3. Vzгляд vztrajnosti	98	19. Veverici in opica	106
4. Fleiß und Ausdauer	99	20. * Eintracht	107
5. * Spruch	99	21. * Sam	107
6. Bet' und arbeit', Gott segnet zu seiner Zeit	99	22. * Die Freundschaft	108
7. O poštenosti	100	23. * Bajni góstje	108
8. * Poštenost	100	24. Kindesdanf	109
9. Das Loch im Armel	101	25. * Svetinja	110
10. * Pluga	102	26. Vrnitev	110
11. Pregovori	102	27. * Ein Friedhofsbesuch	112
12. Razgled po krízih	102	28. Die drei Freunde	113
13. Die Kinder der Armut	103	29. * Dobra dela	113
14. Búde dich	104	30. Boljša dežela	114
15. Tobijevi nauki za sina	104	31. * Spominjaj se smrti	115
16. * Öffnung	105	32. Sprichwörter	115
		33. Pregovori	115

II. Zemljepisje in zgodovina.

	Stran		Stran
34. Unjere Erde	116	45. Rudolf Habsburski	127
35. Stari svet	116	46. Maximilian I.	128
36. Die Phöniciër	118	47. Kolumb odkrije Ameriko	129
37. O rokodelstvu pri starih Egip- čanih	119	48. Die Türken vor Wien	131
38. Umetnosti pri Grkih in Rimljanih	120	49. Marija Terezija	132
39. Archimedeš	121	50. Josef II.	134
40. Preseljevanje narodov	122	51. Dunav	135
41. Die Slaven	123	52. Ljubljana	136
42. Slovanska apostola	124	53. Die österreichisch-ungarische Monarchie	138
43. Karl der Große	125	54. * Mein Vaterland	139
44. Nasledki križarskih vojskâ	126	55. * Dramilo mojih rojakov	140

III. Priroda in obrt.

	Stran		Stran
56. Prirodne sile — človeku slu- žabnice	141	70. * Wanderpruch	160
57. Daš Eisen im Dienste deš Menschen	145	71. Kakó nam koristijo gozdi	160
58. Na Črni prsti	146	72. * Im Walde	163
59. Planinam	149	73. Die Kuchhölzer und ihre Be- schaffenheit	163
60. Die Steinkohle	150	74. Umetalni obrt	165
61. Parobrodi in železnice	151	75. O zgodovini lesnega obrta	166
62. Der Telegraph	152	76. Drechserei und Schnitzarbeit	168
63. Glina	153	77. Kovaštvo	169
64. Daš Glas	154	78. Über Metallindustrie	171
65. Popir	155	79. Barve krasilnih umotvorov	174
66. Tiskarstvo	156	80. Schafwolle und Baumwolle	178
67. Die Verfertigung der Bleistifte	158	81. Die Entwicklung des Ma- schinenwesens in der neuesten Zeit	179
68. Čemú so potovali rokodelci v srednjem veku	159	82. Svilni prelec	180
69. * Popotna pesem	160	83. O gospodarstvu	181

